

Perspektive razvoja PESCO-a

Robert Barić

Obrambeni proračun kao čimbenik razvoja sposobnosti Oružanih snaga Republike Hrvatske

Igor Karnjuš

Intelektualni kapital – razmatranje njegove važnosti i mogućnosti mjerenja u oružanim snagama

Josip Petrović

Profesionalno vojno obrazovanje: izazovi za Oružane snage Republike Hrvatskeo

Andrija Kozina

UDK 32
UDK 355/359

ISSN 2459-8917 (Online)
ISSN 2459-8771 (Print)

Strategos

Znanstveni časopis Hrvatskog vojnog učilišta
“Dr. Franjo Tuđman”

Scientific Journal of the Croatian Defence Academy
“Dr. Franjo Tuđman”

Volume II, Number 1, 1-149
June 2018

Hrvatsko vojno učilište “Dr. Franjo Tuđman”
Ilica 256b, HR-10000
Zagreb, Croatia

Published twice a year
200 pcs

IMPRESSUM

Publisher

Croatian Defence Academy (CDA) "Dr. Franjo Tuđman", Zagreb, Croatia
For the Publisher: MG Mate Pađen

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-Chief

COL (A) Dražen Smiljanić, M. Sc., Center for Defence and Strategic Studies
(CfDSS) "Janko Bobetko"

Assistant Editors

LTC (A) Marko Zečević, Ph.D., Center for Defence and Strategic Studies
(CfDSS) "Janko Bobetko"

Managing Editor

MAJ (A) Marina Jurčić, M. Sc., Center for Defence and Strategic Studies
(CfDSS) "Janko Bobetko"

Art Director

Ms. Andreja Sečen, M. Sc., CDA "Dr. Franjo Tuđman",
Department for multimedia

Printing

Croatian Defence Academy "Dr. Franjo Tuđman"

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD:

Stan Anton, Ph.D. - NDU of Romania
"Carol I", Center for Defence and
Strategic studies, Bucharest, Romania

Robert Barić, Ph.D. - CDA "Dr. Franjo
Tuđman", Center for Defence and
Strategic Studies (CfDSS) "Janko
Bobetko"

Željko Dobrović, Ph.D. - Associate
Professor, The University of Applied
Sciences, Velika Gorica, Croatia.

prof. Vlatko Cvrtila, Ph.D. -
University of Applied Sciences VERN,
Zagreb, Croatia

Olivier Kempf, Ph.D. - Associate
Research Fellow at IRIS, Paris, France

Sandro Knežović, Ph.D. - Senior
Research Associate at IRMO,
Zagreb, Croatia

Dario Malnar, Ph.D. - Research
Associate on National Security,
Zagreb, Croatia

Igor Matutinović, Ph.D. - GfK - Centre
for market research, Zagreb, Faculty of
Electrical Engineering and Computing,
University of Zagreb and the Zagreb
School of Economics and
Management, Zagreb, Croatia

COL (N) Jugoslav Jozic, Ph.D. -
Croatian Defence Attaché, Embassy of
Croatia in Poland.

Matthew Rhodes, Ph.D. - George C.
Marshall European Center for Security
Studies, Germany

Prof. Davorin Rudolf, Ph.D. - member
of the Croatian Academy of Sciences
and Arts, Zagreb, Croatia

prof. Rudolf Urban, Ph.D. - vice-
rector for Marketing and External
Relations, University of Defence,
Brno, Czech Republic

EDITORIAL OFFICE:

Croatian Defence Academy (CDA) "Dr. Franjo Tuđman"
Center for Defence and Strategic Studies "Janko Bobetko"
Ilica 256b, HR-10000
Zagreb, Croatia
Phone: +385 1 37 84 161
E-mail: editor.strategos@morp.hr
<http://strategos.morph.hr>

About Strategos

Strategos publishes original scientific papers, scientific reviews, professional papers and preliminary reports, which are subject to at least two double-blind peer reviews and professional proofreading service. Each issue may also include book reviews, perspectives, opinion articles, commentaries and replies, symposium pieces, interviews, and annotated bibliographies.

Strategos is dedicated to a wide interdisciplinary area of military-, defence-, security- and intelligence- related sciences and arts. It is published in printed and electronic format.

Disclaimer

The views and opinions expressed in Strategos are solely those of authors and do not necessarily represent the views of the Ministry of Defence of Republic of Croatia, Armed forces of Republic of Croatia, or any other entity of the Croatian government.

Strategos

Znanstveni časopis Hrvatskog vojnog učilišta "Dr. Franjo Tuđman"
Scientific journal of the Croatian Defence Academy "Dr. Franjo Tuđman"

Volume 2, Number 1, Zagreb, Croatia, 2018

Robert Barić

- Perspektive razvoja PESCO-a** 9 - 38
Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper

Igor Karnjuš

- Obrambeni proračun kao čimbenik razvoja sposobnosti
Oružanih snaga Republike Hrvatske** 39 - 78
Scientific Review / Pregledni znanstveni rad

Josip Petrović

- Intelektualni kapital – razmatranje njegove važnosti
i mogućnosti mjerjenja u oružanim snagama** 79 -117
Pregledni znanstveni rad / Scientific Review

Andrija Kozina

- Profesionalno vojno obrazovanje: izazovi za
Oružane snage Republike Hrvatske** 119 - 136
Scientific Review / Pregledni znanstveni rad

Marina Jurčić

- Rosella Cappella Zielinski: How States Pay for Wars** 137 - 140
Prikazi / Book review

Marina Jurčić

- Slavko Barić i Robert Barić: Asimetrično ratovanje i
transformacija vojne organizacije** 141 - 143
Prikazi / Book review

Mladen Viher

- Potrebe i prilike – Obrana, znanost i gospodarstvo** 145 - 149
Ogled / Perspective

Riječ urednika

Poštovane čitateljice i čitatelji,

zadovoljstvo mi je predstaviti vam treći broj „Strategosa”, znanstvenog časopisa Hrvatskoga vojnog učilišta „Dr. Franjo Tuđman”. U nastojanju da teme koje su važne za nacionalnu sigurnost i obranu Republike Hrvatske učinimo dostupnima što većem broju domaćih čitatelja, u ovom izdanju objavljujemo četiri znanstvena članka na hrvatskom jeziku.

„Strategos” i dalje teži biti u potpori razvoju strateškog razmišljanja. Strateg je osoba integralnog znanja, a njegova djelatnost proizlazi iz dubokog integralnog prosuđivanja. Zbog toga smo i u ovome broju nastojali objaviti teme koje su u vezi sa širim kontekstom nacionalne sigurnosti i obrane i povezane su s izazovima s kojima se naša država suočava u izgradnji potrebnih i priuštivih obrambenih sposobnosti.

Ovaj broj „Strategosa” usredotočen je na dva tematska područja. Jedno obrađuje ljudske resurse. U njemu se razmatraju važnosti i mogućnosti mjerjenja intelektualnog kapitala (potencijala) te značaja profesionalnoga vojnog obrazovanja i izazova koji se postavljaju pred Oružane snage RH u uspostavi sustava koji će istodobno osigurati razvoj akademskog i vojnog znanja. Drugo tematsko područje vezano je uz materijalne resurse, a u širem smislu uz razvoj sposobnosti, u njegovoj ekonomskoj i političkoj dimenziji. Kada je riječ o ekonomskoj dimenziji, obrađuje se uloga proračuna za obranu i njegova uloga čimbenika u razvoju obrambenih sposobnosti. A u političkoj dimenziji obrađuju se izazovi i perspektive međunarodne suradnje u razvoju sposobnosti, analizom postignuća i ograničenja koncepta Europske unije o stalnoj i strukturiranoj suradnji (PESCO). Ovoj ekonomsko-političkoj dimenziji obrade tema vezanih uz razvoj sposobnosti dodatak je prikaz knjige autorice Roselle Cappella Zielinski „How States Pay for Wars“ („Kako države plaćaju za ratovanje“, op. ur.).

Uredništvu časopisa posebno je zadovoljstvo istaknuti činjenicu da su u ovom broju časopisa svi autori znanstvenih članaka i prikaza sadašnji ili bivši (umirovljeni) pripadnici Oružanih snaga Republike Hrvatske. Ta je činjenica odraz misije časopisa da bude u potpori razvoju znanstvenog polja Vojno-obrambene i sigurnosno-obavještajne znanosti i umijeće. Nadamo se, također, kako je to i poticaj autorima iz Republike Hrvatske da afirmiraju ovo polje i sebe kao kompetentne i relevantne eksperte.

Nadalje, u uredništvu držimo vrlo vrijednom činjenicu da se u radovima objavljenima u ovom broju „Strategosa“ autori bave temama koje su iznimno važne za dugoročnu transformaciju našega obrambenog sustava i otvaraju prostor za dalje bavljenje temama vezanima uz ljudske i materijalne resurse (potencijale) u području nacionalne sigurnosti i obrane.

Glavni urednik

brg Dražen Smiljanić

Perspektive razvoja PESCO-a

Robert Barić

Sažetak

U članku se analizira dosadašnji razvoj i mogući krajnji rezultati PESCO-a (proces stalne strukturirane suradnje na području obrane), najnovijeg pokušaja Europske unije na području razvoja vojnih sposobnosti potrebnih za ostvarivanje ciljeva navedenih u novoj sigurnosnoj strategiji EU-a. Međutim, iako je ubrzano usvajanje PESCO-a rezultat cijelog niza izazova europskoj sigurnosti u posljednjih nekoliko godina (geopolitički sukob s Rusijom, budućnost transatlantskog savezništva, Brexit, migrantska kriza, terorističke prijetnje), pitanje je hoće li PESCO dati očekivane rezultate. Problem nije toliko u procesu izgradnje sposobnosti, već u pitanju za što će se te sposobnosti koristiti. Među članicama EU-a i dalje postoje velike razlike u njihovim sigurnosnim politikama. Te razlike na ovom području vidljive su i u procesu regionalizacije europske sigurnosti (suradnja niza članica u okviru određene regije u razvoju određenih vojnih sposobnosti). Time se otvara mogućnost za to da PESCO bude uspješan u razvoju određenih vrsta vojnih sposobnosti, ali i za to da će te vojne sposobnosti primarno služiti za ostvarivanje nacionalnih ciljeva članica EU-a, a ne za djelovanje Unije na području vanjske i sigurnosne politike.

Ključne riječi:

PESCO, EU, NATO, Njemačka, Francuska, razvoj vojnih sposobnosti, sigurnosna regionalizacija, sigurnosne politike članica EU-a

¹ Rad je primljen u uredništvo 18. svibnja 2018., a prihvaćen za objavu 12. lipnja 2018.

Abstract

Development perspectives of PESCO

This paper analyses the current development and possible outcomes of PESCO (Permanent Structured Cooperation), the most recent European Union attempt to develop military capabilities necessary for achieving goals stated in the 2016 Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. PESCO has represented so far the soundest EU initiative in the area of military capability development. However, despite the quick PESCO adoption, as a result of growing security challenges to the European security in last few years (geopolitical confrontation with Russia, the future of the transatlantic alliance, Brexit, immigrant crisis, terrorist threat), the doubt remains if PESCO would yield expected results. The issue does not lie that much in the process of developing military capability as in the objectives of its use. Visible differences between security policies of EU member states still exist. Regarding the military capability development, those differences are evident in the process of European security regionalisation (regional cooperation of member states in developing certain types of military assets). This kind of cooperation opens a possibility that PESCO will be successful in achieving its objectives, but the created military capabilities might be primarily used for fulfilling national interests of particular EU member states, instead of achieving Union goals in the area of foreign and security policy.

Key words:

PESCO, EU, NATO, Germany, France, military capability development, security regionalization, EU member states security policies

Na području europske sigurnosti u posljednjih se nekoliko godina pojavio niz novih inicijativa usmjeren prema jačanju obrambenih sposobnosti europskih država. Povod za takav razvoj događaja je pogoršavanje sigurnosne situacije u Europi i njezinu susjedstvu nakon 2014. godine. Jedna od tih inicijativa je i revitalizacija koncepta Stalne strukturirane suradnje (engl. Permanent Structured Cooperation – PESCO) u okviru EU-a. Ipak, usprkos

dosadašnjem vrlo brzom napretku PESCO-a, postavlja se pitanje kakvi će biti njegovi dugoročni rezultati na području obrambenog djelovanja Unije. Razvoj PESCO-a² treba predstavljati odgovor Europske unije na konstantno pogoršavanje europske sigurnosti, koje je započeto 2014. godine nizom kriza. Konfrontacija s Rusijom oko Ukrajine ponovno je otvorila mogućnost vođenja konvencionalnog sukoba u Europi. Velik val ilegalnih imigranata s područja Bliskog istoka i Afrike, koji je započeo 2014. i eskalirao godinu dana poslije, u kombinaciji s terorističkim valom unutar EU-a, pokazao je ranjivost Unije na području njezine unutarnje sigurnosti. Traženje odgovora na navedene sigurnosne prijetnje otežano je poremećajem transatlantskog savezništva sa SAD-om, dolaskom administracije predsjednika Donalda Trumpa u Bijelu kuću, te pitanjem posljedica Brexit-a na razvoj obrambenih sposobnosti EU-a. Naizgled, rješenje je nađeno u konačnoj konkretizaciji koncepta Stalne strukturirane suradnje na području obrane, koji nakon niza pokušaja postaje stvarnost.

Pripremne radnje za pokretanje PESCO-a napravljene su između 2014. i 2016. godine.³ Usvajanje nove sigurnosne strategije EU-a (*EU Global Strategy – EUGS*) 2016. godine jasno je pokazalo sve veću zabrinutost Unije zbog pogoršavanja sigurnosne situacije u europskom okruženju i mogućih posljedica za Europu. U vezi s provedbom EUGS-a na području sigurnosti i obrane, Vijeće EU-a na sastanku u studenome 2016. godine usvojilo je zaključke o pokretanju PESCO-a. Također, predložilo je plan financiranja razvojnih ciljeva na području obrane (engl. *European Defence Action Plan – EDAP*) na temelju

2 Engl. *Permanent Structured Cooperation* – Stalna strukturirana suradnja na području obrane radi ispunjavanja ciljeva Zajedničke sigurnosne i obrambene politike EU-a (CSDP). Za opis zadaća i strukture PESCO-a vidjeti: European External Action Service, 2018 te Fiott, Missiroli i Tardy, 2017.

3 Predsjedajući Europske komisije Jean-Claude Juncker 17. svibnja 2014. godine kao jedan od tri cilja vanjske politike EU-a naveo je i razvoj PESCO-a. Predsjedajući Odbora za proračun Europskog parlamenta Jean Arthuis 20. siječnja 2015. godine naveo je kako je vrijeme da EU primjeni odredbe Lisabonskog sporazuma o PESCO-u na području obrane. U veljači 2015. godine radna skupina pod vodstvom bivšeg visokog predstavnika EU-a za CSDP objavila je izvještaj pod nazivom *More Union in European Defence* (Blockmans i Faleg, 2015), kojim je zatraženo stvaranje europske obrambene unije te primjena PESCO-a kao mehanizma za njezino stvaranje. Njemačka ministrica obrane Ursula von der Leyen 28. travnja 2015. podržala je ovaj izvještaj.

kojeg je u lipnju 2017. osnovan Europski obrambeni fond (engl. *European Defence Fund - EDF*). U lipnju 2017. godine visoka predstavnica EU-a za vanjsku politiku i sigurnost Frederica Mogherini objavljuje dokument o budućnosti europske obrane, u kojem predlaže tri scenarija njezina razvoja, ovisno o ambicijama država članica (Mogherini i Katainen, 2017). Bez obzira na njihove razlike, svaki od predstavljenih scenarija traži jačanje obrambene suradnje, pa i određen stupanj integracije među članicama Unije, kako bi se razvile tražene vojne sposobnosti za njihovu realizaciju.

Vijeće EU-a na sastanku na vrhu 22. lipnja 2017. godine donijelo je odluku o operacionalizaciji PESCO-a. Do operacionalizacije dolazi 11. prosinca 2017. godine. Tada je Vijeće EU-a uspostavilo PESCO na području obrane, koji je prihvatio 25 članica EU-a, te popis inicijalnih kolaborativnih projekata na nizu područja.⁴ U tijeku je pregovaranje članica o uvjetima njihova sudjelovanja u PESCO programima kako bi se u drugoj polovici 2018. godine pokrenula njihova provedba.

Očekivana provedba PESCO programa otvara pitanje kakvi će biti rezultati ove nove inicijative za razvojem vojnih sposobnosti EU-a. S jedne strane, brzina donošenja PESCO-a i obavezujući karakter provedbe programa pokazuju značajan napredak Unije na području razvoja vojnih sposobnosti nakon dužeg vremena. Međutim, što je krajnji domet PESCO-a? Je li to samo inicijativa koja treba omogućiti veću koherentnost u međusobnoj suradnji članica? Ili je riječ o zametku neke buduće vojne organizacije EU-a, što je najavio niz optimističnih komentara u europskim medijima? Tu ideju „podgrijao“ je i predsjedajući Europske komisije Jean-Claude Juncker u više izjava danih nakon 2014. godine (Robinson i Shotter, 2016; Deutsche Welle, 2016; Muller, 2017). Uz to, početak provedbe PESCO-a pokazuje kako još postoji niz otvorenih pitanja koja mogu utjecati na konačne rezultate ove inicijative.

⁴ Ovi projekti uključuju istraživanje, nabavu i modernizaciju naoružanja i opreme, uključujući razvoj prototipova borbenih vozila pješaštva, sustave za protuminsku borbu, autonomne sustave za nadzor podmorja, taktičke komunikacijske radiosustave, sustave za nadzor bojišta, projekte iz područja kibernetičke sigurnosti, logistike i operativne potpore, vojne mobilnosti, osnivanje europskoga vojnog medicinskog stožera te stvaranje obučnih središta (Council of the European Union, 2017).

Razvoj PESCO-a

Korijeni koncepta Stalne strukturirane suradnje su u mehanizmu bliske suradnje (engl. *Closer Cooperation*), koji je u EU uveo Amsterdamski sporazum iz 1997. godine. Novi koncept dodatno je razrađen u Sporazumu iz Nice iz 2000. godine, kojim je bliska suradnja preimenovana u poboljšanu suradnju (engl. *Enhanced Cooperation*). Poboljšana suradnja dopušta skupini od barem devet članica EU-a provođenje mjera o kojima nije postignut konsenzus svih članica Unije. Time bi se izbjegla situacija da jedna članica ili manji broj članica spriječe neku mjeru koju želi provesti većina članica. Međutim, sve inicijative moraju ostati u okvirima temeljnih sporazuma koji reguliraju rad EU-a (nemogućnost njihova mijenjanja).⁵

No, novi koncept nije bio formaliziran. Razlog za to bila je činjenica kako je prijedlog ustava EU-a u vezi s europskom obranom išao znatno dalje od koncepta poboljšane suradnje. U prosincu 2001. godine na sastanku na vrhu EU-a u Laekenu, pod vodstvom bivšega francuskog predsjednika Valeryja Giscarda d'Estainga, započela je s radom Konvencija o budućnosti Europe, tijelo koje je dobilo zadaću izrade prijedloga ustava EU-a. Jedan od zaključaka početnog razdoblja rada Konvencije bio je kako građani članica EU-a žele stvaranje zajedničke obrane na razini Unije. Zato je osnovana posebna radna skupina za obrambenu politiku (br. VIII) pod predsjedanjem Michela Barniera. Tadašnji ministri vanjskih poslova Francuske (Dominique de Villepin) i Njemačke (Joschka Fischer) 22. studenoga 2002. godine predložili su stvaranje europske sigurnosne i obrambene unije (engl. *European Security and Defence Union - ESDU*), odnosno omogućivanje skupini članica EU-a

⁵ Poboljšana suradnja (definirana u čl. 329 Sporazuma o EU-u) omogućava skupini država članica pokretanje inicijative u određenom području za koje postoji opći interes Unije. Ove države međusobno stvaraju određena prava i obveze na koje druge članice nemaju utjecaja. Inicijative u okviru poboljšane suradnje mogu biti civilne ili vojne, ali u slučaju vojnih inicijativa potrebna je potvrda Vijeća EU-a. Bez obzira na to je li riječ o civilnoj ili vojnoj inicijativi, u okviru poboljšane suradnje mora biti obuhvaćeno barem devet članica Unije. Od formuliranja koncepta poboljšane suradnje do kraja 2017. godine pokrenute su samo četiri civilne inicijative (sve na području pravne regulative Unije), a ni jedna iz područja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU-a (CFSP).

stvaranje „bliskog saveza”⁶ na obrambenom području (de Villepin i Fischer, 2002). U biti, to je značilo da manji broj članica EU-a može provesti proces međusobne vojne integracije i da ostale članice i institucije EU-a taj proces neće moći zaustaviti. Time bi se unutar EU-a stvorila vojna organizacija koja bi s vremenom mogla postati ekvivalent NATO-u.

Duboke podjele članica EU-a i NATO-a oko američke invazije Iraka u ožujku 2003. godine sprječile su dalju provedbu koncepta i otvorile pitanje budućnosti razvoja vojnih sposobnosti Unije. Kao posljedica nagodbe između Velike Britanije s jedne, te Njemačke i Francuske s druge strane, došlo je do modifikacije ovog prijedloga. Umjesto stvaranja vojnog stožera Unije nezavisnog od NATO-a u Tervuren u Belgiji (što su zagovarale Francuska, Njemačka, Belgija i Luksemburg), Velika Britanija prihvatala je aktiviranje Vojnog osoblja EU-a (EUMS) kao tijela koje će se baviti strateškim planiranjem za izvođenje petersberških zadaća, što je realizirano 2004. godine. Zauzvrat, Francuska i Njemačka pristale su na modifikacije koncepta strukturirane suradnje.⁷ Međutim, ove promjene nisu promijenile bit de Villepinova i Fischerova prijedloga o stvaranju ESDU-a. Navedeni kompromis bio bi samo jedan korak u postupnoj integraciji nacionalnih obrambenih organizacija članica Unije, koji je pripremila Barnierova radna skupina. Nizom postupnih mjera tijekom duljeg razdoblja trebalo je postići konvergenciju obrambenih sustava članica koja će omogućiti stvaranje zajedničke obrane. To je bio isti pristup koji je primijenjen i kod stvaranja eura na temelju kriterija danih u Maastrichtskom sporazumu (postupno stvaranje uvjeta za uvođenje eura). Bila je riječ o pet postupnih koraka koji bi kulminirali u stvaranju zajedničke

6 Prema ovoj zamisli, danoj kao jedan od priloga za Konvenciju, voljne članice snažnije bi se povezale na obrambenom području (pri čemu se ipak ne bi dovodio u pitanje njihov suverenitet). Ovo povezivanje dogodilo bi se u okviru Unije, ali EU ne bi imao pravo veta na odluke donesene u okviru te suradnje. Time bi se zapravo u EU-u stvorio zametak moguće buduće sveeuropske vojne organizacije, na koji ni EU kao organizacija, a ni ostale članice ne bi imale utjecaja.

7 Vijeće EU-a dobito je zadaću autorizirati suradnju članica na obrambenom području kvalificiranim većinom glasova (u francusko-njemačkom prijedlogu nije imalo nikakvu ulogu). Također, definicija suradnje promijenjena je na takav način da se omogući lakše naknadno uključivanje drugih članica u ove programe. Pri tome bi za aktiviranje PESCO programa bile dovoljne samo dvije članice EU-a.

obrane Unije, koja bi bila komplementarna s NATO-om (to bi bio europski stup NATO-a, u biti isto ono što se između 1950. i 1954. godine pokušalo postići razvojem Europske obrambene zajednice⁸), ali bi europskim saveznicima omogućila stratešku autonomiju u odnosu prema SAD-u.⁹

U ovakvom okviru postupnog razvoja zajedničke obrane unutar EU-a, i kompromis napravljen s Velikom Britanijom nakon krize oko Iraka nije slabio, nego je zapravo jačao vjerojatnost razvoja ESDU-a. PESCO bi bio otvoren za sve članice EU-a, ali bi se po ulasku u neki od programa, donošenje odluka o njegovoj provedbi zasnivalo na većinskom, a ne konsenzualnom odlučivanju. To je značilo da članice koje prioritet daju djelovanju u NATO-u ili na nacionalnoj razini, po ulasku u PESCO program ne bi mogle blokirati njegovo odvijanje, u skladu sa čl. III-312 Nacrta ustava EU-a. Svi navedeni elementi bili su prisutni u Nacrtu ustava EU-a (European Union, 2004):

- definiranje PESCO standarda (obrambeni kriteriji i djelovanje članica u njihovu ispunjavanju) koji su nužni za provedbu obrambene

⁸ Europska obrambena zajednica (engl. *European Defense Community*) pokušaj je stvaranja zajedničke vojne organizacije zapadnoeuropskih zemalja, kao europskog doprinosa NATO-u. EDC-om je trebalo rješiti i pitanje ponovnog naoružavanja Zapadne Njemačke. Na kraju je u listopadu 1954. godine EDC odbila ratificirati francuska Narodna skupština jer bi time bio doveden u pitanje suverenitet zapadnoeuropskih zemalja. Naime, nakon EDC-a bilo je predviđeno i stvaranje europske političke zajednice (engl. *European Political Community*), u biti prvoga koraka prema stvaranju zapadnoeuropske federacije. Za prikaz pokušaja razvoja EDC-a vidjeti: Ruane, 2000.

⁹ Prvi korak bio bi određivanje razine ciljeva u nabavi naoružanja i vojne opreme. Drugi korak bio bi konvergencija obrambenih sustava članica. To je pretpostavljalo harmonizaciju njihovih vojnih potreba kroz zajedničku stratešku analizu prema kojoj bi se odredile strategije nabave naoružanja na temelju prikupljanja i specijaliziranja. Pri tome je bio ključan koncept specijaliziranja, koji je postavljao zahtjev za punom integracijom jer bez pristanka ostalih članica, ni jedna zemlja ne bi mogla samostalno iskoristiti tako razvijene sposobnosti. Treći korak bio bi identificiranje zajedničkih ciljeva članica u vezi s upotrebom vojnih sposobnosti, uključujući i mogući pregled nacionalnih procedura donošenja odluka na ovom području. Četvrti korak bio bi zajedničko obrambeno planiranje kako bi se identificirale i razvile vojne sposobnosti koje nedostaju. Peti korak bio bi razvoj velikih zajedničkih europskih programa nabave naoružanja i opreme koje bi vodila Europska obrambena agencija, osnovana 2004. godine. Ovaj korak neizbjježno bi vodio prema konvergenciji nacionalnih obrambenih industrija (njihovo udruživanje i specijalizacija kako bi se izbjeglo duplicitiranje industrijskih kapaciteta). Nakon toga bilo bio gotovo nemoguće obrnuti ovaj proces (čl. III-311 Nacrta ustava EU-a).

konvergencije (čl. I-41 Nacrta ustava EU-a)

- određivanje tijela zaduženog za nadzor provedbe: ta uloga dana je Europskoj obrambenoj agenciji (engl. *European Defence Agency - EDA*) (članci I-41(3) i III-311 Nacrta ustava EU-a)
- uvođenje klauzule o kolektivnoj obrani (članak I-40(7) Nacrta ustava EU-a) koja EU-u omogućava preuzimanje uloge vojnog saveza, kako bi se mogle iskoristiti vojne sposobnosti članica razvijene u okviru PESCO-a.

Međutim, koncept ESDU-a odbačen je referendumskim odbijanjem Nacrta ustava EU-a u Francuskoj i Nizozemskoj 2005. godine. Nakon toga je koncept suradnje definiran kao strukturirana suradnja članica na području obrane (prvotno pod nazivom engl. *Permanent Structured Cooperation in Defence - PCSD*; poslije je ovaj naziv zamijenjen PESCO-om) u Sporazumu iz Lisabona 2008. godine.¹⁰ Ali, do operacionalizacije PESCO-a nije došlo. U raspravama vođenima 2010. i 2011. godine među članicama Unije bila su vidljiva različita

10 Protokol o PESCO-u ustanovljen je u okviru Lisabonskog sporazuma (vidjeti: European Union, 2012) u dokumentu *Consolidated version of the Treaty on European Union*. Svrha mu je intenzivniji razvoj obrambenih sposobnosti EU-a (naoružanje, istraživanje, nabava) i određenih borbenih postrojba, transporta i logistike (sposobnost razmještaja u razdoblju pet do 30 dana i potpora djelovanju postrojbe barem do 120 dana), što je navedeno u čl. 1 dodatnog protokola (*Additional Protocol 10*).

U člancima 42(6) i 46 te u dodatnom protokolu razrađen je mehanizam PESCO-a. U članku 42(6) navodi se kako će članice s vojnim sposobnostima koje ispunjavaju više kriterije i koje su se međusobno opredijelile za snažnu suradnju na ovom području, u okviru Unije uspostaviti PESCO. U članku 46 propisani su uvjeti za uspostavljanje PESCO-a: notifikacija Vijeća EU-a i Visokog predstavnika za vanjsku i sigurnosnu politiku EU-a o namjeri skupine zemalja za pokretanjem PESCO-a; u roku tri mjeseca Vijeće EU-a kvalificirano većinom donijet će odluku o uspostavi PESCO-a i popis država sudionica; naknadno uključivanje drugih članica u PESCO moguće je na temelju odluke Vijeća EU-a koja se donosi kvalificiranim većinom (glasaju samo članice Vijeća koje su uključene u PESCO program); isti postupak primjenjuje se i u slučaju da određena članica ne ispunjava preuzete kriterije ili nije sposobna za ispunjavanje obveza (odлуka o suspenziji); svaka članica koja sudjeluje u PESCO-u može se povući iz stalno strukturirane suradnje notifikacijom poslanom Vijeću EU-a, koje konstatira prestanak sudjelovanja te članice. U dodatnom protokolu od sudionica PESCO-a traži se da pristanu na pet zahtjeva nužnih za suradnju (u članku 2 – povećavanje izdataka za obranu, harmonizacija obrambenog planiranja, povećavanje interoperabilnosti, smanjivanje razlika u vojnim sposobnostima između oružanih snaga zemalja sudionica, zajedničko sudjelovanje u programima nabave naoružanja i vojne opreme koje će voditi EDA). EDA ima ulogu nadzorne agencije za provođenje PESCO programa.

mišljenja o svrsi PESCO-a. Sve što je PESCO propisivao, članice su mogle uspostaviti u međusobnoj bilateralnoj i multilateralnoj obrambenoj suradnji izvan okvira EU-a. U Sporazumu iz Lisabona nema nikakvih financijskih poticaja koji bi potaknuli članice na povećavanje obrambenih izdataka (što se u PESCO-u traži). Zbog toga se postavilo pitanje čemu bi PESCO zapravo trebao služiti. Je li to zapravo prikriveni način za stvaranje ESDU-a? Ili je to samo mehanizam koji će kroz diferencijalnu integraciju članica Unije na području obrane, dijelu članica omogućiti da razviju nedostajuće vojne sposobnosti koje bi se mogle zatim koristiti za operacionalizaciju Zajedničke sigurnosne i obrambene politike (engl. *Common Security and Defence Policy - CSDP*)? Inačica diferencijalne integracije ubrzala bi razvoj dvobržinskog ili višebržinskog EU-a, a time bi se zapravo ojačale i podjele među članicama.¹¹ Na strateškoj razini nije se mogao postići konsenzus članica o razumijevanju PESCO-a pa je kao kompromis usvojen manje ambiciozan koncept udruživanja i dijeljenja (engl. *Pooling & Sharing - P&S*), koji je nastao na temelju inicijative iz Ghenta.¹² Ekonomска kriza koja je pogodila EU nakon 2008. godine (i vrlo se brzo negativno odrazila na obrambene proračune članica) dovela je do usvajanja koncepta P&S kao načina održavanja postojećih operativnih vojnih sposobnosti, a ne do razvoja novih nedostajućih sposobnosti članica kroz njihovu bolju suradnju. Glavnu ulogu u konceptu P&S imaju članice, a ne institucije Unije (tzv. pristup odozdola prema gore, engl. *bottom-up approach*) i isto tako glavnu ulogu nema EU, koji u bi okviru PESCO-a na strateškoj razini definirao i nadzirao obrambenu suradnju (tzv. pristup odozgore prema dolje, engl. *top-down approach*). Koncept P&S ima određene rezultate. No, njegova glavna ambicija očuvanje je *statusa quo*, a ne razvoj obrambene integracije članica koji treba omogućiti razvoj vojnih sposobnosti koje nedostaju za operacionalizaciju CSDP-a.

Zanimanje za revitalizaciju PESCO-a u razdoblju 2014. – 2015. izazvalo je pogoršavanje sigurnosne situacije u europskom susjedstvu. Ovaj pokušaj primjene PESCO-a zasnovan je na premisi kako postoje skupine članica koje

¹¹ Za analizu problema različitih stupnjeva integracije u EU-u vidjeti: von Ondarza, 2013.

¹² Nakon neformalnog sastanka ministara obrane članica EU-a u Ghentu 24. rujna 2010. godine, predložena je primjena koncepta P&S kao načina za smanjivanje utjecaja ekonomске i financijske krize na vojne sposobnosti članica EU-a.

su za razvoj vojnih sposobnosti koje im nedostaju, voljne iskoristiti PESCO koristeći institucije EU-a, ali s kontrolom procesa čvrsto u svojim rukama. Zato PESCO namjerava smanjiti nedjelotvornost i fragmentiranost obrambenih izdvajanja na razini članica Unije definirajući zajednička načela djelovanja i konkretne obveze članica za postizanje ovog cilja. To znači da za razliku od P&S inicijative, PESCO suradnja treba imati ugovorni karakter. Time se želi spriječiti dosadašnja praksa u kojoj su članice usvajale deklaracije o razvoju vojnih sposobnosti EU-a i zatim odbijale uložiti sredstva u njihovu realizaciju. Svaka članica dobit će prioritetna područja u razvoju nacionalnih vojnih sposobnosti koja će morati ispuniti. To znači da će se nacionalno obrambeno planiranje i nabava novih oružnih sustava i opreme morati harmonizirati s drugim sudionicima programa. Članice EU-a koje se uključuju u programe i inicijative morat će prihvatići činjenicu da će sklapanjem ugovora o suradnji, pristati i na posljedice njegova neprovođenja (moguća suspenzija, moguće finansijske kazne/penali i sl.). Također, te će članice morati biti spremne povećati izdatke za obranu (posebno za nabavu novih oružnih sustava i opreme i sudjelovanje u multinacionalnim programima nabave), prihvatići harmonizaciju obrambenog planiranja s drugim članicama u okviru određenog programa te produbiti praktičnu vojnu suradnju (stvaranje novih zajedničkih vojnih sposobnosti koje će se dijeliti s ostalim članicama određene inicijative; organiziranje zajedničkih programa obrazovanja i obuke; razvijanje zajedničkih logističkih sposobnosti).

U sadašnjem obliku PESCO nema ambiciju stvaranja jedinstvene vojne organizacije EU-a. On je i dalje metoda za poboljšavanje koordinacije djelovanja članica Unije na ovom području, pri čemu odluke o pokretanju i upravljanju pojedinim projektima čvrsto ostaju u rukama članica. U provođenju mjera za jačanje obrambene suradnje među članicama¹³ PESCO će koristiti instrumente obrambenog planiranja u EU-u (kao što su *Capability Development Plan – CDP* i *Coordinated Annual Review on Defence – CARD*) za identificiranje, analizu i određivanje prioriteta sadašnjih i budućih potreba

13 Pokretanje zajedničkih programa istraživanja i razvoja na području obrambenih tehnologija, harmonizacija obrambenog planiranja članica Unije, zajednička nabava naoružanja i opreme, jačanje interoperabilnosti, koje će omogućiti bolje djelovanje postojećih multinacionalnih vojnih formacija (borbene skupine EU-a) i formiranje novih.

za vojnim sposobnostima. Pri tome će se oslanjati na već ustanovljene EU institucije (npr. EDA) i na nove instrumente, poput Europskog obrambenog fonda (engl. *European Defence Fund – EDF*).¹⁴

Glavni problem PESCO-a

Glavni problem PESCO-a je činjenica kako je on u sadašnjem obliku zapravo negacija osnovne ideje koja ga je pokrenula – zajedničkog djelovanja manjeg broja članica EU-a radi stvaranja i primjene vojnih sposobnosti u situaciji kada u okviru Unije nije moguće postići konsenzus i sudjelovanje svih članica u predloženim programima razvoja vojnih sposobnosti. Umjesto manjeg broja članica, u ovom trenutku PESCO obuhvaća 25 od trenutačnih 28 članica Unije. Upravo u ovoj činjenici vidljiva je razlika u percepciji PESCO-a između dvije ključne članice EU-a – Njemačke i Francuske. Kada je Vijeće EU-a u lipnju 2017. godine donijelo odluku o operacionalizaciji PESCO-a, najveće zanimanje za ovakvu vrstu suradnje pokazale su Njemačka, Francuska,

¹⁴ Sve navedene mjere obuhvaćene su Akcijskim planom za europsku obranu (engl. *European Defence Action Plan – EDAP*), koji je Europska komisija donijela u studenome 2016. godine. EDAP je objavio namjeru za financiranjem obrambenog istraživanja iz proračuna EU-a (do tada to je bilo strogo u nadležnosti članica) te finansijske poticaje za programe razvoja vojnih sposobnosti članica Unije. Na temelju EDAP-a u lipnju 2017. godine pokrenut je EDF radi poticanja suradnje članica u razvoju vojnih sposobnosti, ali i održavanja i razvijanja ključnih tehnologija i industrijskih sposobnosti na području obrane, nužnih za ostvarivanje ambicija Unije, koji su iskazani u njezinoj novoj strategiji. Europska komisija postavila je cilj: godišnje financiranje obrambenog sektora u iznosu 1,5 milijarda eura. Ipak, pitanje je kakav će biti konačan oblik EDF-a. S jedne strane, upravo otvoreni pregovori o idućem proračunu EU-a (engl. *EU Multi-Annual Financial Framework*) za razdoblje od 2021. do 2027. godine teku u sjeni procijenjenoga godišnjeg proračunskog manjka od 12-13 milijarda eura (nestanak britanskog doprinosa proračunu), pritska mnogih članica za smanjivanjem, a ne povećanjem proračuna i sve većeg jaza između istočnih i zapadnih članica Unije oko niza pitanja. Stoga je pitanje hoće li se ovi planovi ostvariti u sada planiranom obliku. Drugi mogući problem predstavlja nastojanje Europske komisije za jačanjem utjecaja na području nacionalne sigurnosti, koja je do sada i dalje čvrsto pod kontrolom članica. Komisija je s ovim naporima započela još 2013. godine inicirajući rad na strategiji pomorske sigurnosti EU-a, koja je usvojena 2014. godine. Pitanje je hoće li članice unije koje su se i prije protivile ovim ambicijama Europske komisije, sada pristati da u zamjenu za financiranje iz strukturnih fondova Unije, dopuste jačanje utjecaja Europske komisije na obrambenom području.

Italija i Španjolska, koje su tijekom 2016. godine aktivno promovirale ideju lansiranja PESCO-a. Vodeću ulogu imale su Francuska i Njemačka. One su kroz inicijalnu skupinu članica Unije, okupljenu u okviru PESCO programa, željele stvoriti jezgru članica koje su voljne ulagati financijska i materijalna sredstva u razvoj vojnih sposobnosti i njihovu operativnu primjenu. Zbog toga su zajedno s Italijom i Španjolskom, dale detaljan prijedlog aktiviranja PESCO-a.

Za Francusku, Italiju i Španjolsku vojne sposobnosti stvorene u ovom procesu moraju imati praktičnu svrhu, odnosno stvaranje operativnih sposobnosti koje bi odmah primijenile.¹⁵ To je posebno važno za Italiju i Španjolsku, koje su izravno izložene valovima izbjeglica iz Afrike i Bliskog istoka. S druge strane, Njemačka nije zainteresirana za upotrebu sposobnosti koje bi se razvile u PESCO inicijativama i programima. Njemačka je više zainteresirana za korištenje ovih programa kao jednog od sredstava dalje političke integracije članica Unije, odnosno kao poticaja za stvaranje stalnih obrambenih struktura Unije. Zato se PESCO nije mogao ograničiti na manji broj članica, nego je nastojao obuhvatiti sve članice EU-a.

Navedene razlike proizlaze iz drukčijih ciljeva sigurnosnih politika Francuske i Njemačke u posthladnoratovskom razdoblju. Iako su obje zemlje i dalje predvodnice razvoja vojnih sposobnosti EU-a, njihovi nacionalni interesi i motivacija za postizanje ovog cilja značajno se razlikuju. Od početka devedesetih godina prošlog stoljeća pa do razdoblja 2004. - 2005. godine, sigurnosne politike Francuske i Njemačke bile su manje-više komplementarne. Bile su usmjerene prema davanju potpore procesu europske integracije, koji vrhunac dostiže uvođenjem eura 1999. godine i velikim proširenjem EU-a između 2004. i 2007. godine. Međutim, od tog

¹⁵ U skladu s navedenim, Italija je predložila i usvajanje posebne klauzule (engl. *security of disposal clause*) kojom bi se članica koja je sudionica ovih programa sprječila u davanju veta na upotrebu tih sposobnosti od druge sudionice programa, ako je takvu upotrebu odobrilo Vijeće EU-a. Uvođenje takve klauzule automatski povlači potrebu za konvergencijom obrambenih politika članica, a to je po talijanskom mišljenju nužno za moguću buduću upotrebu vojnih sposobnosti članica u susjedstvu Europe (sjeverna Afrika / Bliski istok, istočne granice Europe). To znači da bi članice koje su sudionice u određenom programu, pod određenim uvjetima morale automatski pristati na upotrebu tih sposobnosti, željele one to ili ne (Marrone, Pirozzi i Sartori, 2017).

trenutka započinje njihova divergencija, čiji je utjecaj vidljiv u pitanjima povezanima s PESCO-om (Simón, 2017).

U razumijevanju današnje sigurnosne politike Njemačke treba poći od činjenice kako je nakon II. svjetskog rata Zapadna Njemačka svoju ponovnu integraciju s drugim zapadnoeuropskim zemljama temeljila na političkoj i ekonomskoj suradnji u kojoj je njemačka strana prihvatile ulogu slabijeg partnera. To je bio prijeko potreban uvjet kako bi nakon eventualnog ujedinjenja, Njemačka stekla dominantnu poziciju na području srednje Europe, područja koje je presudno za političku i ekonomsku dominaciju nad kontinentom. Ovaj je cilj Zapadnu Njemačku usmjerio prema strateškom ograničavanju njezina djelovanja u okviru euroatlantskih integracija, radi sprječavanja stvaranja saveza ostalih snažnih europskih država protiv nje. U takvom djelovanju vojna sila ima minimalnu ulogu; naglasak je na multilateralnom djelovanju i primjeni instrumenata „meke moći“, a posebno ekonomske integracije.

Temelj njemačke velike strategije nakon II. svjetskog rata zbog toga je postizanje političke stabilnosti europskog kontinenta kroz njegovu ekonomsku integraciju, pri čemu će dominantnu ulogu imati Njemačka. Za vrijeme hladnog rata cilj tako integrirane Europe nije se mogao ostvariti zbog konfrontacije dviju supersila. Umjesto toga, Zapadna Njemačka pripremala je teren za ponovnu unifikaciju i prevladavanje podjela u Europi. To je provedeno pomirbom s Francuskom, koja je formalizirana 1963. godine Elizejskim sporazumom, čime je i prihvaćeno francusko vodstvo u Europskoj zajednici (EZ).

Na obrambenom području Zapadna Njemačka prihvatile je oslonac na NATO i SAD. Njemačko ujedinjenje po završetku hladnog rata omogućilo je ostvarivanje njemačke velike strategije širenjem političkog i ekonomskog utjecaja Berlina na cijeli europski kontinent. Pri tome je u njemačkoj percepciji trebalo ostvariti stabilnu i prosperitetnu srednju i istočnu Europu jačanjem njemačkoga političkog i ekonomskog utjecaja na ovom području. Ključni mehanizmi u takvom djelovanju su širi multilateralizam (koji uključuje i suradnju s Ruskom Federacijom) te trgovina i ekonomska suradnja, odnosno meki/civilni instrumenti nacionalne moći.

U skladu s navedenim, njemačka sigurnosna politika ima nekoliko ciljeva:

- održavanje transatlantskog savezništva kao načina očuvanja uključnosti SAD-a na području europske sigurnosti, uz istodobno očuvanje specijalnog odnosa s Francuskom
- naglasak na multilateralizmu i upotrebi meke moći (engl. *soft power*) u CSDP-u umjesto naglaska na sposobnostima za ekspedicisko ratovanje
- jačanje procesa političke i ekonomskе integracije EU-a, pri čemu potpora razvoju CFSP-a i CSDP-a predstavlja jedan od instrumenata za ostvarivanje ovog cilja.

Berlin ističe civilnu dimenziju CSDP-a (institucionalni razvoj, reforma sigurnosnog sektora, ograničavanje upotrebe sile), za razliku od Francuske, koja preferira sposobnosti ekspediciskog ratovanja i poduzimanje vojnih intervencija izvan područja EU-a. Za Berlin upravo civilna komponenta CSDP-a treba biti osnova za formiranje zajedničke obrambene politike EU-a, koja će značiti ključni korak u procesu europske političke integracije (Muenchmeyer, Meenan, i Donoghue, 2017:pp.3-5).

S druge strane, konstantno obilježje francuske vanjske i sigurnosne politike je težnja Pariza za globalnom ulogom, uz istodobno fokusiranje na „južnu os“ strateških prioriteta.¹⁶ Poraz u II. svjetskom ratu bio je velik udarac takvim francuskim ambicijama. Pariz je bio bez resursa koji bi bili dovoljni za samostalnu ekonomsku obnovu. Istodobno je bio izložen i izravnom utjecaju hladnoratovskog nadmetanja dviju supersila u Europi. U takvim okolnostima Pariz je odabrao proces zapadnoeuropske integracije kao sredstvo ekonomске obnove, ali i za dobivanje političke autonomije u odnosu prema objema supersilama. Za vrijeme hladnog rata Francuska je stalno balansirala u odnosima prema SAD-u i Zapadnoj Njemačkoj. Tako je podržala Washington kada je njemačka vanjska i sigurnosna politika

16 To su sljedeća područja: južni i zapadni dio Sredozemnog mora (prema području Magreba i Sahela), zapadna obala Afrike, područje Velikih jezera u srednjoj Africi i regije dalje na istoku (Levant, Crveno more, Perzijski zaljev / zapadni Indijski ocean). U ovome geostrateškom konceptu Sredozemno more je poveznica koja omogućava Parizu pristup svim navedenim regijama. Vidjeti: French White Paper on Defence and National Security (President of the French Republic, 2013:p.79).

pokazala tendencije veće samostalnosti. A opet, dala je potporu njemačkoj strani kada su hegemonističke tendencije Washingtona jačale. Također, oslanjanjem na vojnu zaštitu Europe od strane SAD-a, Francuska je mogla odvojiti značajne resurse za jačanje utjecaja na području „južne osi“ te izgradnje i razvoja strateških nuklearnih snaga. Francuska je dobila velik politički utjecaj unutar Europske zajednice. Pri tome je promovirala suradnju na temelju međudržavnog djelovanja, a ne razvijanja supranacionalnih struktura EZ-a. Sve ove aktivnosti jačale su francusku geostratešku poziciju u Europi. Američka vojna prisutnost bila je sredstvo odvraćanja sovjetskog napada. No, istodobno je sovjetska vojna prijetnja bila ograničavajući čimbenik u djelovanju Washingtona (smanjivanje mogućnosti svođenja europskih saveznika na političke satelite Washingtona) i omogućivala je podčinjenu ulogu Zapadne Njemačke na području vanjske politike i sigurnosti. Istodobno, njemački ekonomski razvoj omogućivao je prosperitet cjelokupnog EZ-a bez opasnosti od političke emancipacije Bonna unutar EZ-a.

Opisana francuska strategija raspala se sa završetkom hladnog rata. Kombinacija ponovno ujedinjene Njemačke (sada sposobna za političku i ekonomsku dominaciju unutar EU-a), nestanka prijetnje s istoka i postupnog američkog povlačenja iz Europe, prisiljava Pariz na oblikovanje nove strategije. Rješenje je pronađeno u poticanju procesa europske integracije. Tim procesom trebao se stvoriti multilateralni europski okvir za ograničavanje političkih i ekonomskih ambicija ujedinjene Njemačke kroz razvoj uloge Francuske kao zemlje koja će njime upravljati. Istodobno, fokusiranje SAD-a na azijsko-pacifičku regiju otvorilo je mogućnost postizanja strateške autonomije ujedinjene Europe na području vanjske i sigurnosne politike. Mehanizmi koji su trebali omogućiti ostvarivanje ove strategije bili su ekonomska i monetarna unija (EMU) i Zajednička vanjska i sigurnosna politika (engl. *Common Foreign and Security Policy - CFSP*). Na obrambenom području Francuska je zajedno s Njemačkom podupirala pokušaj usvajanja zajedničke obrambene politike EU-a 1992. godine, a poslije i koncept poboljšane suradnje u okviru CFSP-a (Sporazum iz Nice), koji je doveo do rješenja predloženih u odbačenom Ustavu EU-a.

Francusko ustrajanje na razvoju europskih vojnih sposobnosti izvan NATO-a dovelo je 1998. godine do francusko-britanskog sporazuma iz St. Maloa.

Njime su se obje strane složile o potrebi za razvijanjem vojnih sposobnosti EU-a za misije upravljanja krizama izvan područja EU-a. Ali dok je za London to bio način jačanja transatlantskog savezništva, za Pariz je to bio način jačanja autonomnog djelovanja EU-a na području vanjske politike i obrane. Njemačko pridruživanje sporazumu u lipnju 1999. godine bilo je jamstvo kako će proces razvoja vojnih sposobnosti i novostvorena Europska sigurnosna i obrambena politika (engl. *European Security and Defence Policy – ESDP*) biti pod kontrolom Unije. Međutim, francuske nade u razvoj strateške autonomije EU-a kroz jačanje integracijskog procesa u okviru Unije, srušene su kada je francuska i nizozemska javnost odbila Nacrt ustava EU-a. Francuska politička i ekonomска elita snažno je podupirala usvajanje federalističkog Nacrta ustava. No, francuska javnost odbila je Nacrt zbog straha kako će gubitak nacionalnog suvereniteta dovesti do migracija, gubitka radnih mesta i ekonomskog nazadovanja te zbog iskazivanja nezadovoljstva francuskim političkim elitama (Jérôme i Vaillant, 2005). Posljedica na obrambenom području bila je početak divergencije sigurnosne politike Francuske u odnosu prema Njemačkoj. Pomirba sa SAD-om, koja je dovela do povratka Francuske u vojnu strukturu NATO-a 2009. godine, sklapanje bilateralnog sporazuma o obrambenoj suradnji s Velikom Britanijom 2010. godine te rast njemačkog utjecaja na dalji razvoj vanjske i sigurnosne politike EU-a, ukazuje na ovu promjenu. U francuskoj je percepciji CSDP izgubio važnost koju je imao u prošlom desetljeću. Njemačko ustrajanje na razvoju tzv. meke moći (engl. *soft power*) kao instrumenta vanjskopolitičkog i sigurnosnog djelovanja Unije, ide protiv francuskih ideja o razvoju vojnih sposobnosti Unije kao jednoj od komponenta konsolidacije strateške autonomije EU-a. To ne znači da je Francuska otpisala CSDP; u percepciji Pariza to je i dalje koristan mehanizam za podupiranje nacionalnih interesa i ciljeva djelovanja (odnosno francuskog djelovanja na području „južne osi“).

Navedena razlika u sigurnosnim politikama dviju zemalja bila je vidljiva i u raspravama o PESCO-u. Francusko-njemačka rasprava o intenziviranju obrambene suradnje pojačana je nakon rezultata referendumu o Brexitu 2016. godine. Obje su strane željele ojačati obrambenu suradnju u okviru EU-a. Isto tako, željele su i demonstrirati sposobnosti Unije u trenutku kada je dalja europska integracija dovedena u pitanje zbog niza unutarnjih

kriza (Brexit, jačanje nacionalističkih i populističkih političkih stranaka, sve veći problemi između zapadnih i istočnih članica). Da bi se demonstrirala odlučnost Unije, bilo je potrebno postići uspjeh u području koje je u tom trenutku bilo najmanje kontroverzno. Zabrinute nizom sigurnosnih prijetnja koje su se intenzivirale nakon 2014. godine, članice Unije bile su spremne na pojačanu suradnju na području obrane.

Za Francusku je u konzultacijama s Njemačkom prioritet postizanje konkretnih rezultata (razvoj vojnih sposobnosti) koji bi se vrlo brzo mogli primijeniti u okviru napora za revitalizaciju CSDP-a. Pariz vidi CSDP kao potencijalni okvir za intervencije na području od tradicionalnoga francuskoga geopolitičkog interesa – južnom susjedstvu Unije (sjeverna Afrika, supsaharsko područje, određene regije Bliskog istoka). Zbog toga je Pariz zagovarao visoke ulazne kriterije za sudjelovanje u PESCO-u kao način da se sudionici ograniče na najrazvijenije europske vojne organizacije.¹⁷ Osim toga, razvoj vojnih sposobnosti u okviru PESCO-a može jačati i francusku stratešku autonomiju, odnosno francusku sposobnost utjecanja na događaje korištenjem niza instrumenata (uključujući i vojni), uz izbjegavanje oslanjanja na čimbenike koji bi ograničavali francusku slobodu djelovanja (npr. NATO).¹⁸ Razvoj autonomnih sposobnosti EU-a za vojno djelovanje komplementarnih NATO-u, u francuskim je kalkulacijama nužan i zbog upitne budućnosti daljeg oslanjanja Europe na vojne sposobnosti SAD-a.

Kao što je prije rečeno, za razliku od Francuske, Njemačka i na razvoj vojnih sposobnosti za CSDP gleda kao na jedan od instrumenata produbljivanja procesa europske integracije. Zbog toga PESCO mora biti inkluzivan, odnosno obuhvatiti što je moguće više članica EU-a kako bi dugoročno ojačao europsko jedinstvo. Vojna integracija u okviru EU-a olakšat će i dobivanje potpore njemačke javnosti za jačanje Bundeswehra (odnosno povećanje izdataka za

¹⁷ To je bio zahtjev za obrambenim proračunom u iznosu 2 % BNP-a i korištenjem 20 % sredstava obrambenog proračuna za nabavu novih oružnih sustava i istraživanje.

¹⁸ Francuski koncept strateške autonomije definiran je u Bijeloj knjizi o nacionalnoj obrani i sigurnosti iz 2013. godine. U njoj se navodi cilj sposobnosti francuskog utjecaja na događaje bez ovisnosti o drugima. To vodi prema francuskoj nezavisnoj procjeni situacije i odlučivanju, a u skladu s time, i prema slobodi u djelovanju u odgovoru na određenu situaciju. Vidjeti: French White Paper on Defence and National Security - 2013, str. 20, 84-85, 127-128.

obranu). Ali, konačni je cilj Berlina ojačati njemački politički, ekonomski i vojni utjecaj unutar Unije stvaranjem vojnih integriranih struktura u Uniji (s Bundeswehrom kao jezgrom razvoja regionalne vojne suradnje). To pak ne uključuje i njihovu operativnu primjenu (što želi Francuska). Primjer takva stajališta njemačka je potpora razvoju borbenih skupina EU-a (EUBG), ali i nespremnost za njihovom operativnom upotrebom.¹⁹

U pregovorima dviju strana na kraju je prevladalo njemačko stajalište o potrebi što većeg širenja broja sudionika PESCO-a.²⁰ Kompromisno rješenje bilo je davanje naglaska na vođenje procesa suradnje, a ne na očekivane konačne rezultate. Skupi li se velik broj sudionika, naglasak PESCO-a mogao bi se prebaciti na francuski koncept razvoja i primjene vojnih sposobnosti. Tako je njemačko lobiranje pretvorilo PESCO u velik projekt koji se zasniva na procedurama i institucijama EU-a, umjesto snažnog fokusiranja na razvoj sposobnosti.

Proces regionalizacije sigurnosti u Europi

Ovo nije bio rezultat koji je Francuska očekivala. Zato je francuski predsjednik Emmanuel Macron u rujnu 2017. godine u govoru na sveučilištu Sorbonne najavio novu inicijativu razvoja vojnih sposobnosti – Europsku intervencijsku inicijativu (EII). Ona je elaborirana mjesec dana poslije u novoj francuskoj Bijeloj knjizi o obrani, koja se organizira izvan okvira EU-a i NATO-a (French Minister of the Armed Forces, 2017). Macron je u govoru na Sorbonni opisao EII kao „zajedničke intervencijske snage“ koje će europskim zemljama omogućiti bolju integraciju na svim razinama organizacije njihovih oružanih snaga.

Francuski je cilj stvaranje novih europskih multinacionalnih snaga koje će biti sposobne za vojnu intervenciju izvan okvira NATO-a, ali i EU-a. Zadaće ovih snaga vjerojatno bi bile moguće intervencije na području Bliskog istoka

19 Za njemačke perspektive o upotrebi EUBG-a vidjeti: Chappell, 2012.

20 Za razlike u stajalištima dviju strana, a posebno različite geopolitičke percepcije djelovanja: francusko fokusiranje na južne granice EU-a i njemačko prema istoku (Mauro i Santopinto, 2017).

i Afrike (poput francuske operacije *Serval*), sprječavanje ilegalnih migracija na Sredozemlju i humanitarne misije. Naposljetku, to bi pridonijelo i jačanju međunarodnog utjecaja Francuske. Ali, stvaranje EII snaga treba pratiti i mogućnost stvaranja zajedničkoga obrambenog proračuna i zajedničke združene doktrine.

Nova inicijativa odmah postavlja pitanje odnosa EII prema NATO-u, ali posebno i prema PESCO-u. Takav francuski potez velik je izazov za ambicije EU-a na području obrane. Članice Unije sada se zapravo stavljaju pred dvojbu: fokusirati se na PESCO ili opciju organiziranja obrambene suradnje izvan okvira EU-a. U najboljem slučaju, obje inicijative jačat će u međusobnoj suradnji. Ali, moguć je i drugi scenarij, u kojem je vanjski okvir suradnje bolja alternativa PESCO-u. U tom će slučaju biti vidljive dvije posljedice. Prva je da neće postojati jedan (EU), nego više institucionalnih okvira za razvoj vojnih sposobnosti. Druga je posljedica moguće dalje jačanje podjela unutar Unije.

Da takav razvoj događaja nije nemoguć, pokazuje činjenica kako već sada postoji niz institucionalnih okvira izvan EU-a koji se bave razvojem vojnih sposobnosti nezavisno od napora Unije, kao što su:

- Nordijska obrambena suradnja (engl. *Nordic Defence Cooperation – NORDEFCO*). Suradnja nordijskih zemalja (Danska, Island, Norveška, Švedska, Finska) na području sigurnosti i obrane uspostavljena je 2009. godine spajanjem triju dotadašnjih inicijativa (NORDAC, NORCAPS, NORDSUP) u jedinstveni okvir. U okviru NORDEFCO-a svaka članica dobila je odgovornost za pojedina područja suradnje.²¹
- Obrambena suradnja zemalja Višegradske skupine (engl. *Visegrad Group Defence Cooperation*). Do 2014. godine ova inicijativa nije bila pretjerano aktivna, ali nakon početka ukrajinske krize članice su počele s naporima usmjerenima prema harmoniziranju obrambenog planiranja, s naglaskom na nabavu, obuku, vježbe i investiranje u razvoj i nabavu novih oružnih sustava.

²¹ Švedska za područje operacija i strateškog razmještaja, Finska za razvoj borbenih sposobnosti, Norveška za obuku i vježbe, Danska za razvoj ljudskih resursa i vojnog obrazovanja.

- Srednjoeuropska obrambena suradnja (engl. *Central European Defence Cooperation* – CEDC). CEDC je osnovan 2010. godine i obuhvaća šest zemalja srednje i istočne Europe.²² Cilj zajedničkog djelovanja je poboljšavanje sposobnosti NATO-a i EU-a kroz obrambenu suradnju navedenih zemalja. Nakon izbjegličke krize 2015. i 2016. godine CEDC razvija i snažnu suradnju ministarstva unutarnjih poslova članica u vezi s kontrolom granice.
- Organizacija za zajedničku suradnju na području naoružanja (engl. *Organisation for Joint Armament Co-operation* – OCCAR). Ova je organizacija osnovana 1996. godine radi koordinacije djelovanja nekoliko zemalja²³ u procesu nabave oružnih sustava.²⁴ OCCAR surađuje s EDA i NATO agencijom NSPA.
- Europsko zračno transportno zapovjedništvo (engl. *European Air Transport Command* – EATC) predstavlja inicijativu sedam europskih zemalja²⁵, pokrenutu 2010. godine, sa sjedištem u Nizozemskoj. EATC je multinacionalno zapovjedništvo u okviru kojeg su udružene zračne transportne sposobnosti članica inicijative. Osim upravljanja korištenjem gotovo 200 transportnih zrakoplova, EATC organizira obuku i uvježbavanje posada. Također, bavi se harmonizacijom pravne regulative korištenja transportnih zrakoplova među članicama inicijative.
- Skupina za strateški zračni transport (engl. *Heavy Airlift Wing* – HAW)

22 Austrija, Češka, Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija.

23 Francuska, Njemačka, Italija, Ujedinjeno Kraljevstvo. Organizaciji su se naknadno pridružile Belgija (2003.) i Španjolska (2005.), a nekoliko zemalja (Finska, Latvija, Poljska, Švedska, Turska) sudjeluju u određenim programima iako nisu članice organizacije.

24 Trenutačni programi OCCAR-a su razvoj, zajednička nabava i korištenje strateškoga transportnog zrakoplova Airbus A-400M, višenamjenskog oklopног vozila Boxer, sustava nadzora bojišta COBRA, razvoj vojnog radiokomunikacijskog sustava ESSOR, isporuka FREMM fregata, razvoj novog PZ sustava FSAF – PAAMS, razvoj i isporuka logističkog broda za potporu (LSS), program razvoja besposadne letjelice MALE-RPAS, razvoj pomorskih protuminskih mјera, razvoj i nabava MFF zrakoplova-tankera, razvoj nadzornoga satelitskog sustava MUSIS, razvoj projekta višenamjenskoga ophodnog broda (PPA) i razvoj i nabava borbenog helikoptera Tiger.

25 Belgija, Francuska, Njemačka, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Španjolska.

u Mađarskoj. Ova inicijativa okuplja 11 europskih zemalja²⁶ koje svaka za sebe nemaju sredstava za nabavu strateškoga transportnog zrakoplova sposobnog za transport teškog tereta. Godine 2008. ove zemlje su sa SAD-om potpisale memorandum o razumijevanju kojime su zajedno nabavile strateške transportne zrakoplove C-17 Globemaster III, s razdobljem korištenja od 30 godina.

- Inicijativa razvoja Združenih ekspedičijskih snaga (engl. *Joint Expeditionary Force - JEF*). Ovo je britanska inicijativa, koja treba postati operativna 2018. godine. Sastoji se u stvaranju multinacionalnih snaga za vojnu intervenciju izvan okvira NATO-a i EU-a. Zamišljen kao isključivo britanska inicijativa 2012. godine, JEF je dvije godine poslije prerastao u okvir za organizaciju vojne intervencije Velike Britanije i nekoliko dugogodišnjih britanskih partnera na obrambenom području.²⁷
- Obrambena suradnja članica NATO-a (engl. *Framework Nations Concept - FNC*). Prihvaćen 2014. godine, FNC je fleksibilni okvir za dobrovoljnu suradnju članica u razvoju vojnih sposobnosti. Pri tome NATO osigurava koordinaciju napora i pomoć članicama u provođenju zajedničkih inicijativa.
- Niz europskih zemalja potpisao je bilateralne sporazume kroz koje ostvaruju snažnu bilateralnu obrambenu suradnju, koja u određenim slučajevima uključuje i integraciju komponenta njihovih oružanih snaga. Primjeri su francusko-britanski, njemačko-nizozemske i finsko-švedski programi suradnje.²⁸

Sljedeći problem PESCO-a proizlazi iz njegove inkluzivnosti. Da bi jedna ovakva inicijativa uspjela, zemlje koje su u nju uključene morale bi imati konvergenciju sigurnosnih politika i strategija razvoja vojnih sposobnosti. Ali, to u slučaju PESCO-a nije slučaj. Kroz formulaciju o širokom i ambicioznom

²⁶ Bugarska, Estonija, Finska, Litva, Mađarska, Nizozemska, Norveška, Poljska, Rumunjska, Slovenija, Švedska.

²⁷ Danska, Estonija, Finska, Latvija, Litva, Nizozemska, Norveška, Švedska.

²⁸ Francuska i Njemačka 1989. godine osnovale su zajedničku brigadu, a 1996. godine osnovana je i zajednička njemačko-nizozemska brigada. Ratne mornarice Belgije i Nizozemske od 1948. godine djeluju pod zajedničkim zapovjedništvom, a obje mornarice koriste iste tipove brodova.

PESCO-u, EU nastoji pomiriti dva zahtjeva: privlačenje što većeg broja članica Unije za ulazak u navedene inicijative i programe te visoku razinu ambicija (konkretni rezultati u razmjeru kratkom vremenskom roku) u razvoju vojnih sposobnosti EU-a. Međutim, toj namjeri suprotstavljaju se različiti sigurnosni interesi članica Unije, koje se mogu podijeliti u tri skupine:

- Zemlje istočne Europe i baltičke države te članice s dugom tradicijom neutralnosti. Ove države podržavaju obrambene inicijative EU-a o razvoju vojnih sposobnosti za određene zadaće (petersberške zadaće), ali ne podržavaju stvaranje obrambenih struktura unutar Unije koje bi ugrozile vodeću ulogu NATO-a u europskoj sigurnosti. Također, ove države nisu spremne na dalju političku i ekonomsku integraciju Unije. Posebno snažno odupiranje ideji duplicitiranja sposobnosti koje postoje u okviru NATO struktura pokazuje Poljska.²⁹ Druge zemlje Višegradske skupine otvoreni su za jačanje obrambenog djelovanja EU-a, ali ni one ne žele ugroziti vodeću ulogu NATO-a.
- Neutralne europske države (Austrija, Švedska, Finska, Irska) zabrinute su zbog mogućnosti da bi jačanje obrambene suradnje u okviru EU-a dovelo u pitanje njihov neutralan status (iako su one ulaskom u EU napustile tradicionalan koncept neutralnosti). Čak i zemlje koje su izravno izložene ruskoj prijetnji (Švedska, Finska) u ovom trenutku ne podržavaju jačanje obrambene suradnje u Uniji u smjeru kolektivne obrane, nego se zauzimaju za ograničavanje napora na područje upravljanja krizama. Treba istaknuti i činjenicu kako obje zemlje intenziviraju suradnju s NATO-om, koji se percipira kao organizacija koja može pružiti konkretna sigurnosna jamstva, što nije slučaj s Unijom.³⁰
- Članice koje zagovaraju jačanje obrambene suradnje unutar EU-a, ali kao nadopunu, a ne zamjenu djelovanju NATO-a. I unutar ove skupine zemalja postoje značajne razlike u stajalištima. To je vidljivo u već opisanim sigurnosnim politikama Francuske i Njemačke, ali

²⁹ U slučaju veće autonomije EU-a na obrambenom području pod vodstvom Francuske i Njemačke, Poljska strahuje kako bi dvije države drugčije percipirale rusku prijetnju, što bi dovelo u pitanje odnose sa SAD-om.

³⁰ Za perspektive nordijskih, baltičkih i srednjoeuropskih članica EU-a vidjeti: Gotkowska, 2017.

i pitanju prioriteta u odgovoru na sigurnosne prijetnje.³¹ Ne treba zaboraviti ni činjenicu da Danska uopće nije angažirana u CSDP-u jer drži da u ovim pitanjima primat mora imati NATO.

Navedeni različiti interesi ne znače da će PESCO programi biti automatski osuđeni na neuspjeh. Međutim, djelujući u inicijativama i programima zemlje sudionice primarno će gledati svoje nacionalne interese, a ne vanjskopolitičke i sigurnosne ambicije EU-a. U razmatranju ovih pitanja ne smije se zanemariti ni činjenica kakav će odnos Unija imati s NATO-om u vezi s PESCO-om. Svi dosadašnji sporazumi oko PESCO-a ne razrađuju pitanje suradnje s NATO-om ni s mogućim trećim zemljama nečlanicama EU-a. Iz perspektive NATO-a, nova EU inicijativa otvara mogućnosti za veći europski doprinos na području sigurnosti. No, preduvjet za uspješnu suradnju dviju strana treba biti snažno razvijena suradnja u kojoj će se obje strane nadopunjavati, a ne sukobljavati. To je posebno istaknuto na području obrambenog planiranja. Međutim, takva suradnja između EU-a i NATO-a do danas nije ostvarena.

Kada je riječ o trećim zemljama, trenutačna pravila PESCO-a otvaraju mogućnost za njihovo angažiranje u programima, ali bez ikakvih prava odlučivanja. Zadrži li se to pravilo, pitanje je hoće li zemlje koje su članice NATO-a, ali ne i EU-a (Norveška, Turska, a uskoro i Velika Britanija) pokazati interes za ulaskom u PESCO programe.

31 Tako su Francuska, Italija i Španjolska primarno usmjerene na „meke“ sigurnosne prijetnje koje dolaze s područja Bliskog istoka / sjeverne Afrike i Sahela (ilegalne migracije, organizirani kriminal, terorizam). U suzbijanju ovih prijetnja uloga NATO-a je ograničena. S druge strane, Njemačka nastoji uspostaviti ravnotežu između sigurnosnih prijetnja i ugroza koje dolaze s istoka (Rusija) i juga. Dakle, naglasak treba biti na jačanju suradnje između EU-a i NATO-a, a ne isključivo na razvijanju obrambenih sposobnosti Unije na račun Saveza. Njemačko stajalište podržavaju Belgija i Nizozemska.

Zaključak

Kako se u ovom trenutku mogu procijeniti krajnji dometi PESCO-a? Na prvoj mjestu treba istaknuti činjenicu kako PESCO nije zametak jedinstvene europske vojske. PESCO ne obuhvaća organiziranje i održavanje stalnih vojnih formacija, nego samo stvaranje uvjeta za povećavanje interoperabilnosti među oružanim snagama članica Unije kroz niz mjeru: zajedničko vojno djelovanje, suradnja na području vojnog obrazovanja i obuke, zajednički razvoj određenih sposobnosti i suradnja obrambenih industrija. Pri tome u popisu sadašnjih PESCO programa nema ni jednog programa razvoja i nabave ključnih nedostajućih vojnih sposobnosti EU-a (poput strateškog zračnog transporta, precizno vođenog streljiva i sl.). Dakle, PESCO je i dalje usmijeren prema razvoju sposobnosti za izvođenje zadaća upravljanja krizama (petersberške zadaće), a ne sposobnosti koje bi dugoročno omogućile stratešku autonomiju EU-a na području obrane.³²

Ambicijama EU-a na području obrane sada (kao i u prošlosti) glavna je zapreka činjenica da europske države imaju različite strateške kulture i različite percepcije sigurnosnih izazova i prijetnja. Usprkos svim dopunama sporazuma o EU-u, vanjska politika i nacionalna sigurnost i dalje su čvrsto u rukama članica, a ne institucija Unije. To pokazuje zadržan zahtjev o konsenzualnom odlučivanju o pitanjima iz ovog područja, koji je ostao nepromijenjen i u Lisabonskom sporazumu. Zadnju naznaku pokušaja promjene modela odlučivanja predstavlja izjava njemačke ministricе obrane Ursule von der Leyen iz veljače ove godine (o tome kako EU proučava načine za uvođenjem odlučivanja na području vanjske politike većinom glasova, kako bi Unija mogla djelovati brže i djelotvornije u slučaju kriza). Međutim, uvođenje novog modela glasanja također traži pristanak svih članica, a to nije moguće postići ni sada, a ni u budućnosti. Usprkos svim integracijskim

³² Uprvih 17 projekata kojih se pokreću u okviru PESCO-a vidljiv je glasak primarnog rada na članju logistike za civilne i vojne CSDP operacije. Unija će time postići stratešku autonomiju, ali samo na području izvođenja operacija potpore miru, a ne u zadaćama povezanim s konvencionalnim ratovanjem visokog intenziteta. Za pregled trenutačnih PESCO projekata vidjeti: <https://www.consilium.europa.eu/media/32082/pesco-overview-of-first-collaborative-of-projects-for-press.pdf>.

koracima, EU je i dalje okvir koji okuplja suverene države, od kojih mnoge i dalje nisu spremne podčiniti Bruxellesu svoje nacionalne vanjske i sigurnosne politike. Činjenica je i to da je između mnogih članica moguće samo ograničeno usklađivanje nacionalnih interesa i vanjskopolitičkih strategija, a to dodatno otežava konvergenciju djelovanja na obrambenom području.

Zbog toga se sada postavlja ključno pitanje o kojem ovisi i uspjeh PESCO-a: Kakva je uloga EU-a u europskoj obrani? Treba li EU ostati ograničen na set proširenih petersberških zadaća ili težiti ambicioznijem djelovanju? Novi EUGS je u vezi s obrambenom dimenzijom EU-a dao vrlo ambiciozne ciljeve,³³ no oni i dalje nisu konkretizirani (glavna je dvojba pitanje što obrambena autonomija znači za odnose EU-a i NATO-a). Situacija bi trebala biti nešto jasnija u vezi s ovim pitanjem do ljeta 2018. godine nakon što bude proveden pregled zadnjeg Plana razvoja sposobnosti EU-a.

U ovom trenutku postoji niz programa i inicijativa članica EU-a i NATO-a o razvoju vojnih sposobnosti koji se odvijaju izvan institucionalnog okvira Unije. U odluci o uključivanju u bilateralne i multilateralne regionalne okvire suradnje u razvoju vojnih sposobnosti, europske države sve se više vode potrebom za razvojem određenih vrsta sposobnosti za ostvarivanje nacionalnih ciljeva (npr. kada istočne članice EU-a u središte pozornosti stavljaju obranu od mogućega ruskog napada i razvoj sposobnosti potrebnih za odvraćanje, pri čemu je prioritet djelovanje u okviru NATO-a) ili zbog potreba neke tekuće vojne operacije (inzistiranje južnih članica na razvoju sposobnosti ekspediciskog ratovanja koje se mogu koristiti na području Sredozemlja / Bliskog istoka, sjeverne i supersaharske Afrike). Ukratko, države su sve više fokusirane na svoje ključne nacionalne interese. To znači da će u skoroj budućnosti glavni kriterij uspjeha ili neuspjeha međudržavne obrambene suradnje biti približavanje ili udaljavanje nacionalnih politika, a ne ostvarivanje ciljeva koje je EU definirao u EUGS-u. Isto tako, postavlja se i pitanje kako će na djelotvornost PESCO-a utjecati ideje o njegovoj

³³ Autonomno djelovanje na obrambenom području radi ispunjavanja triju ciljeva: intervencija i/ili stabilizacija vanjske krize, izgradnja obrambenih sposobnosti zemalja partnera, zaštita EU-a i njegovih građana.

upotrebi kao jednog od instrumenata dalje političke integracije (što zagovara Njemačka). Moguće je da će se zbog toga dio članica koje se ne slažu s takvom upotrebom PESCO-a, još više usmjeriti prema regionalnim bilateralnim i multilateralnim okvirima za razvoj vojnih sposobnosti izvan EU-a.

Regionalna suradnja u razvoju vojnih sposobnosti nudi nekoliko prednosti, koje su vidljive u slučaju NORDEFCO-a i suradnje u okviru skupine V4. U oba mehanizma regionalne obrambene suradnje, usprkos bliskom povezivanju obrambenog planiranja uključenih zemalja, njihov se suverenitet ne dovodi u pitanje. Tome vjerojatno značajno pridonosi i geografska bliskost zemalja i činjenica da one dijele zajednički identitet (što je istaknuto u slučaju nordijskih zemalja). Oba okvira su fleksibilna (minimalni organizacijski okvir), brzo se mogu prilagoditi novim okolnostima i omogućavaju pragmatičnu suradnju (iskustvo je pokazalo da se inicijativa, ako se ne može provesti, onda odbacuje i zamjenjuje novom).

Regionalizacija sigurnosti ozbiljan je izazov za ambicije Unije na obrambenom području jer bi njezin dugoročni rezultat, umjesto jačanja vojnih sposobnosti EU-a, mogao biti slabljenje sposobnosti. Umjesto razvoja vojnih sposobnosti unutar EU-a, članice bi mogle koristiti postojeće (ali i razviti nove) inicijative razvoja vojnih sposobnosti izvan Unije u skladu sa svojim nacionalnim interesima. Takva situacija mogla bi se izbjegći prihvaćanjem različitog stupnja obrambene integracije unutar Unije. To je, uostalom, bilo i stajalište Francuske kada se pokrenula ideja revitalizacije PESCO-a. Ali, kao što je prije rečeno, takvo rješenje otvara mogućnost razvoja *višebrzinskog* EU-a na obrambenom području (a time i dalje jačanje podjela među članicama).

Za EU su moguće sljedeće negativne posljedice takva razvoja događaja. Prva je posljedica da vojna dimenzija EU-a ostane ograničena (kao i danas) na izvođenje petersberških zadaća, a ne na ostvarivanje ambicioznih ciljeva danih u EUGS-u. Drugi problem proizlazi iz prvoga. Naime, unutar EU-a nema konsenzusa o određivanju prioriteta prijetnja koji bi bio temeljem za zajedničku akciju članica, uključujući i razvoj vojnih sposobnosti. Zato se otvara pitanje što učiniti ako članice Unije, zaokupljene neposrednim sigurnosnim prijetnjama i ugrozama prestanu pokazivati interes i za nastavljanje takva ograničenoga obrambenog djelovanja EU-a i fokusiraju

se na programe i inicijative razvoja sposobnosti izvan EU-a. Primjer takve mogućnosti je JEF, koji uz Veliku Britaniju obuhvaća i nordijske i baltičke zemlje, i zapravo je usmjeren prema suradnji u odvraćanju Rusije. Krajnji ishod sve veće tendencije za bilateralnim i regionalnim okupljanjem članica u razvoju vojnih sposobnosti mogao bi zato dovesti u pitanje usvajanje i provedbu programa koji bi obuhvatili sve članice EU-a. Bez toga nema rješavanja glavnih nedostataka vojnih sposobnosti Unije, poput strateškoga zračnog transporta ili sustava satelitskih komunikacija.

Da bi PESCO predstavljao dugoročni pokretač razvoja vojnih sposobnosti EU-a, nužno je ispuniti nekoliko preduvjeta. U jednoj od nedavno objavljenih analiza PESCO-a (Nováky, 2018) navode se tri uvjeta potrebna za postizanje ovog cilja:

- Članice uključene u PESCO moraju obaviti više od ulaznog minimuma potrebnog za ispunjavanje preuzetih obveza.
- Provedba PESCO-a mora se rigorozno nadgledati na razini EU-a i na nacionalnim razinama.
- Članice koje ne ispune preuzete obveze, moraju snositi posljedice.

Prvi i treći uvjet ne bi trebali biti problem. Napokon, ako se države članice uključe u multinacionalni projekt razvoja vojnih sposobnosti, trebaju biti spremne na izdvajanja veća od minimalnih, a u samim temeljima PESCO-a znatno je ozbiljniji pristup preuzetim obavezama od npr. P&S inicijative. Problematičan je drugi uvjet jer on otvara vrata izravnom nadzoru Unije nad PESCO projektima, zbog čega dio članica preferira razvojne projekte izvan okvira EU-a.

Navedeno pokazuje da bi u sljedećim godinama mogao rasti trend zaobilazeњa okvira EU-a i razvoja vojnih sposobnosti europskih zemalja u bilateralnim ili multilateralnim okvirima izvan Unije. PESCO će nedvojbeno donijeti određene rezultate na području razvoja vojnih sposobnosti članica Unije, ali otvoreno je pitanje hoće li članice Unije koristiti te sposobnosti za ostvarivanje proklamiranih ciljeva Unije u području sigurnosti i obrane ili će davati prioritet ostvarivanju nacionalnih interesa u ovim područjima.

Literatura

Blockmans, S. i Faleg, G. (2015) *More Union in European Defence: Report of a CEPS Task Force*. Brussels, Centre for European Policy Studies.

Chappell, L. (2012) *Germany, Poland and the Common Security and Defence Policy: Converging Security and Defence Perspectives in an Enlarged EU*. New York, Palgrave Macmillan, pp. 164-169.

Council of the European Union (2017) *Council Decision: Establishing Permanent Structured Cooperation (PESCO) and determining the list of Participating Member States*. 14866/17, 8. prosinca 2017. Dostupno na: <http://www.consilium.europa.eu/media/32000/st14866en17.pdf> [Učitano 12.3.2018.]

de Villepin, D. i Fischer, J. (2002) *Common contribution to the Convention on the Future of Europe: Franco-German Proposals for ESDP*. European Commission CONV 422/02, 22. studeni 2002.

Deutsche Welle (2016) Juncker calls for an EU army. *Deutsche Welle*. Dostupno na: <http://www.dw.com/en/juncker-calls-for-an-eu-army/a-36337676> [Učitano 14.3.2018.]

Duncan, R. i Shotter, J. (2015) *Jean-Claude Juncker calls for creation of EU army*. The Financial Times, 8. ožujka 2015.

European External Action Service (2018) *Permanent Structured Cooperation (PESCO) - Factsheet*, 5. ožujka 2018. Dostupno na: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en [Učitano 10.4.2018.]

European Union (2004) Treaty Establishing a Constitution for Europe. *Official Journal of the European Union*. C 310, Vol. 47, 16. prosinca 2004.

European Union (2012) Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*. C326, Volume 15, 26. listopada 2012.

Fiott, D., Missiroli, A. i Tardy, T. (2017) *Permanent Structured Cooperation: What's in a Name?*, Chaillot Paper No. 142. Paris, EU Institute for Security Studies, studeni 2017.

French Minister of the Armed Forces (2017) *Defence and National Security Strategic Review 2017*. Paris, DICoD - Bureau des éditions.

Gotkowska, J. (2017) The CSDP's renaissance: Challenges and opportunities for the eastern flank. *OSW Commentary*. No. 243. Warsaw, Centre for Eastern Studies.

Jérôme, B. i Vaillant, N.G. (2005) The French rejection of the European constitution: An empirical analysis. *European Journal of Political Economy*. 21(4), 1085-1092.

Marrone, A., Pirozzi, N. i Sartori, P. (2017) *PESCO: An Ace in the Hand for European Defence*. Rome, Istituto Affari Internazionali, 21.3.2017.

Mauro, F. i Santopinto, F. (2017) *Permanent Structured Cooperation: national perspectives and state of play*, Bruxelles, European Parliament - Policy Department, Directorate-General for External Policies. pp. 23-24.

Mogherini, F. i Katainen, J. (2017) *Reflection paper on the future of European defence*. Bruxelles, European Commission COM(2017) 315, 7 June 2017.

Muenchmeyer, M., Meenan, K. i Donoghue, J. (2017) *Enhancing Cooperation: German Attitudes Towards European Security and Defence Policy*. Dublin, The Institute of International and European Affairs.

Muller, R. (2017) *Warning of U.S. desertion, EU chief calls for European defense*. Reuters, 9.6.2017.

Nováky, N. (2018) The EU's Permanent Structured Cooperation in defence: Keeping Sleeping Beauty from snoozing. *European view*. 17(1), 97-104.

Ondarza, N. von (2013) *Strengthening the Core or Splitting Europe? Prospects and Pitfalls of a Strategy of Differentiated Integration*, SWP Research Paper 2. Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik.

President of the French Republic (2013) *French White Paper on Defence and National Security*. Paris, DICoD - Bureau des éditions.

Robinson, D. i Shotter, J. (2015) Jean-Claude Juncker calls for creation of EU army. *The Financial Times*. Dostupno na <https://www.ft.com/content/1141286a-c588-11e4-bd6b-00144feab7de> [Učitano 10.3.2018.]

Ruane, K. (2000) *The Rise and Fall of the European Defence Community: Anglo-American Relations and the Crisis of European Defence, 1950–55*. London, Palgrave Macmillan.

Simón, L. (2017) France and Germany: the European Union's "central" Member States. U: Hadfield, A., Manners, I. i Whitman, R.G. (ur.) *Foreign Policies of EU Member States: Continuity and Europeanisation*. New York, Routledge. pp. 66-82.

O autoru:

Doc. dr. sc. **Robert Barić**, djelatnik Centra za obrambene i strateške studije (područje strateške analitike) i predavač na HVU "Dr. Franjo Tuđman". Područja istraživačkog rada na koja je usmjeren obuhvaćaju pitanja europske sigurnosti, vojne aspekte međunarodne sigurnosti i vojna transformacija. Kontakt: robert.baric@morph.hr.

Obrambeni proračun kao čimbenik razvoja sposobnosti Oružanih snaga Republike Hrvatske

Igor Karnjuš

Sažetak

Cilj rada je postići razumijevanje međusobne povezanosti i uvjetovanosti čimbenika u procesu izgradnje sposobnosti oružanih snaga: veličine i strukture izdataka za obranu, skupa vojnih sposobnosti koje neka zemlja razvija i razumijevanje ključne uloge kapitalnih ulaganja u dugoročnoj izgradnji sposobnosti i generiranju troškova. Rasvjetljivanju problema neravnoteže u strukturi izdataka za obranu u Republici Hrvatskoj pristupa se povezivanjem pojedinih kategorija izdataka za obranu s pojedinim čimbenicima sposobnosti. Izradom alternativnih scenarija kombinacijama varijabla ekonomskog rasta i porasta udjela izdataka za obranu u BDP-u definira se visina izdataka za obranu koja omogućava uspostavljanje ravnotežne strukture izdataka za obranu. Profesionalizacija, razvoj tehnologija i karakter prijetnja upućuju na središnju ulogu kapitalnih ulaganja u razvoju sposobnosti, koje postaju središnji čimbenik u generiranju ostalih kategorija troškova. Svi navedeni aspekti konkretizirani su na primjeru projekta nabave borbenog zrakoplova.

Ključne riječi:

izdatci za obranu, struktura proračuna za obranu, optimizacija, opremanje i modernizacija, troškovi životnog ciklusa, escalacija troškova

¹ Rad je primljen u uredništvo 27. prosinca 2017., a prihvaćen za objavu 4. travnja 2018.

Abstract

Defence Budget as a Factor of Capability Development of the Croatian Armed Forces

The goal of this paper is to achieve an understanding of mutual causality and conditionality of factors in the capability development process. Elements under scrutiny in this paper are GDP, its relation to size and structure of defence expenditures, overall military capability development by individual country, as well as the understanding of capital investment as the crucial element in the long-term capability development and costs generation. The attempt to clarify the problem of the imbalanced structure of defence budget was approached by linking individual portions of defence budget with corresponding elements of capability. A set of alternative scenarios was built by combining different levels of GDP growth and growth of defence budget, as the percentage of GDP, to identify the level of defence budget which is prerequisite for achieving balanced structure. Professionalization, technology development, and ever-changing nature of threats to national security stress the importance of capital investment in capability building. Consequently, capital investments have a significant role in cost generation. All before mentioned aspects have been applied in the example of fighter aircraft acquisition.

Key words:

defence expenditure, structure of the defence budget, optimization, acquisition and modernization, life cycle cost, cost escalation

Uvod

Cjelovito razumijevanje izdataka za obranu moguće je samo promatranjem njihove „trodimenzionalnosti”, odnosno sagledavanjem izdataka za obranu u tri povezane, ali i samostalne dimenzije: političkoj, vojnoj i međunarodnoj. Na razini države izdatci za obranu samo su jedan, čak i manji dio ukupnih javnih izdataka, u međusobnoj konkurenciji za udio u uvijek malom državnom proračunu, odnosno ukupnim javnim izdaticima. Na razini Ministarstva obrane proračun za obranu sredstvo je za izgradnju sposobnosti

i ostvarivanje zadaća Oružanih snaga. Međunarodna dimenzija odnosi se na članstvo Republike Hrvatske u NATO-u i EU-u te utjecaje koje ona ima na području sigurnosti i obrane.

Neusklađeno planiranje pojedinih dimenzija izdataka za obranu nije rijetkost. Deklaracije u NATO-u i EU-u o resursima koje je potrebno izdvojiti za obranu već se desetljećima ne uspijevaju provesti. U političkim i proračunskim procesima, većim dijelom izvan mogućnosti utjecaja oružanih snaga, sredstva za obranu često nisu visoko na listi prioriteta. Središnju ulogu u povezivanju svih dimenzija obrane imaju oružane snage i ministarstvo obrane, od kojih se očekuje izgradnja sposobnosti za obranu zemlje i ispunjavanje međunarodnih obveza.

Osnovni alat, odnosno ulazni čimbenik u izgradnji sposobnosti su izdatci za obranu, odnosno proračun za obranu. Polazna je pretpostavka da izgradnja i održavanje sposobnosti ovisi o uspostavljanju optimalne veličine i strukture izdataka za obranu kojima se financiraju pojedini čimbenici sposobnosti, a optimalnu strukturu moguće je postići na raznim razinama financiranja.

Teza rada počiva na međuvisnosti i uvjetovanosti snage nacionalnoga gospodarstva, veličine i optimalne strukture vojnih izdataka te odabranog skupa vojnih sposobnosti koje je moguće razvijati s određenom razinom financiranja. Nerazumijevanje uvjetovanosti među navedenim čimbenicima ima negativne posljedice za vojne sposobnosti, odnosno vojnu snagu.

Snaga nacionalnoga gospodarstva izražena veličinom BDP-a jedna je od temeljnih odrednica visine vojnih izdataka: što je zemlja bogatija, može više izdvajati za obranu bez negativnih ekonomskih ili društvenih posljedica.

Određivanje visine vojnih izdataka dio je sveukupnog proračunskog procesa na razini državnog proračuna, odnosno ukupnih javnih izdataka. U tom procesu obrambene potrebe imaju ograničen utjecaj, odnosno konkuriraju s drugim oblicima javnih izdataka i društvenim potrebama kroz ono što je uglavnom politički proces. U tom procesu obrambene potrebe imaju ograničen utjecaj.

Apsolutna visina vojnih izdataka ključan je čimbenik proračunske strukture koja je potrebna za optimalan i uravnotežen razvoj sposobnosti. Na određenoj razini financiranja moguće je razvijati proizvoljnu kombinaciju sposobnosti

u skladu s obrambenim potrebama. Dvije su značajne skupine odluka koje pridonose neuravnoteženome vojnog proračunu. U prvu skupinu svrstava se promjena razine financiranja, prije svega smanjenje proračuna (ekonomска kriza i sl.) zbog različite elastičnosti pojedinih čimbenika vojnog proračuna. U drugu skupinu svrstavaju se odluke o razvoju sposobnosti, a u odsutnosti potrebnog financiranja svih čimbenika koji sudjeluju u razvoju neke sposobnosti.

Navedena teza dokazuje se na primjeru kretanja visine i strukture vojnih izdataka u Hrvatskoj. Temeljna karakteristika vojnih izdataka u Republici Hrvatskoj trajna je neuravnoteženost pojedinih čimbenika strukture. Drugi je čimbenik opadanje vojnih izdataka s početkom ekonomске krize iz 2008. u apsolutnim iznosima i odnosu prema BDP-u.

U potpori teze primijenjena je i metoda od specifičnoga prema općem na primjeru zahtjeva koje postavljaju projekti opremanja (u velikom broju slučajeva temeljni čimbenik neke sposobnosti) primjenom životnog ciklusa investicija u pogledu nastanka i kretanja osnovnih vrsta troškova (inicijalni troškovi, troškovi uvođenja u operativnu upotrebu, upotreba, održavanja, rasprema). Optimalna provedba projekta kroz životni vijek investicije generira određene vrste troškova i pridonosi formiraju uravnoteženog proračuna.

Prvi dio rada definira i objašnjava vojne izdatke i izvore podataka te kretanje i značaj izdataka za obranu u Republici Hrvatskoj. U drugom dijelu definira se optimalna struktura izdataka za obranu, stanje i kretanje strukture izdataka za obranu u Republici Hrvatskoj i radi se usporedba u odnosu prema drugim članicama NATO-a. Ističe se uloga kapitalnih investicija u svjetlu tendencije da se s procesom profesionalizacije oružanih snaga povećava značaj kapitalne opremljenosti, odnosno da se uspostavlja novi odnos rada i kapitala u vojnom proizvodu. U trećem dijelu, na temelju aktualnog stanja, donose se simulacijske projekcije kretanja proračuna za obranu u raznim uvjetima ekonomskog rasta i rasta udjela proračuna za obranu u BDP-u. Cilj simulacija je utvrditi mogućnosti za uspostavu optimalne strukture i veličine proračuna za obranu koji će omogućiti pokretanje investicijskog ciklusa. Četvrti dio rada fokusiran je na procese kapitalnih ulaganja, značaj

i ulogu koncepta troškova životnog ciklusa, problem eskalacije troškova vojnih investicija i problem održavanja spektra vojnih sposobnosti, odnosno nužnost odricanja od određenih sposobnosti. Nапослјетку се у петом dijelu rada на primjerу nabave novoga borbenog zrakoplova analiziraju dugoročne financijske implikacije и ukazuje на specifičnosti ovog segmenta tržišta и njegova dugoročnog financijskog utjecaja na proračun za obranu. Spektar mogućih sposobnosti borbenog zrakoplova као složenog sustava stavlja se u opći kontekst sposobnosti i sredstava за njihovu realizaciju.

Metodologija i kretanje izdataka za obranu u Republici Hrvatskoj

Ne postoji jedinstvena i međunarodno prihvaćena definicija i obuhvat izdataka za obranu, а svaka je zemlja slobodna svojim zakonodavstvom urediti područje državnog računovodstva, što obuhvaća i funkciju obrane. Zbog toga jednostavna komparacija izdataka nacionalnih ministarstava obrane i izjednačavanje proračuna ministarstva obrane s izdatcima za obranu nije prikladan pristup. Nacionalni proračunski sustavi preferiraju institucionalni pristup u odnosu prema funkcionalnome и vrlo često izdatke prikazuju samo kroz organizacijsku klasifikaciju (Brzoska, 1995:p.49). Nacionalne specifičnosti proračunskih sustava obuhvaćaju primjere kao što su vojne mirovine, otplata kredita za vojne nabavke, obavljanje civilnih funkcija od strane ministarstva obrane, budžetiranje izdataka za istraživanje i razvoj, pomoć vojnoj industriji i sl. Međunarodna i vremenska usporedba izdataka za obranu otežana je postojanjem različitih valuta i potrebama konverzije i deflacioniranja.

Standardiziranu metodologiju praćenja izdataka za obranu osiguravaju međunarodne institucije као što су Уједињени народи, Међunarodни monetarni fond, NATO, SIPRI² itd. Zahvaljujući standardnim definicijama,

² Definicija izdataka za obranu (koristi se još i naziv vojni izdatci) организације SIPRI (*Stockholm International Peace Research Institute*) obuhvaćа: oružane snage, ministarstvo obrane и друга тјела државне управе укључене у војне пројекте, paramilitарне snage kada se obučavaju и kada su opremljene за војне операције, војне активности у свемиру, а по функционалном обухвату personalne трошкове, трошкове мirovina vojnih osoba, socijalne потпore, операције и одрžavanje, nabave, војну истраживања и развој, војну инфраструктуру и војне помоћи. Доступно на: <http://www.sipri.org>.

pravilima valutne konverzije i pravilima deflacioniranja omogućena je međusobna usporedba – prostorna i vremenska – izdataka za obranu, naravno u mjeri u kojoj su zemlje posvećene sveobuhvatnom i točnom izvještavanju prema pojedinim standardima.

Za potrebe ovog rada koriste se dva izvora podataka o izdatcima za obranu: NATO podatci o izdatcima za obranu zemalja članica (NATO, 2016; NATO, 2017) i podatci o izdatcima Ministarstva obrane Republike Hrvatske iz državnog proračuna, za pojedine godine, koje objavljuje Ministarstvo financija Republike Hrvatske (Ministarstvo financija, 2017).

NATO redovito objavljuje publikaciju koja sadržava vojne izdatke NATO zemalja izrađene na temelju jedinstvene metodologije i kojom je omogućena međusobna usporedba izdataka za obranu zemalja članica konvertiranih na jednu valutu i isključivanjem utjecaja inflacije (NATO, 2016; NATO, 2017). NATO metodologija praćenja izdataka za obranu temelji se na funkcionalnom pristupu, odnosno namjeni izdataka. Ona među ostalim uključuje izdatke za mirovine, izdatke drugih ministarstva u mjeri u kojoj imaju vojni karakter, vojnu komponentu civilno-vojnih aktivnosti, pomoći iz inozemstva itd.

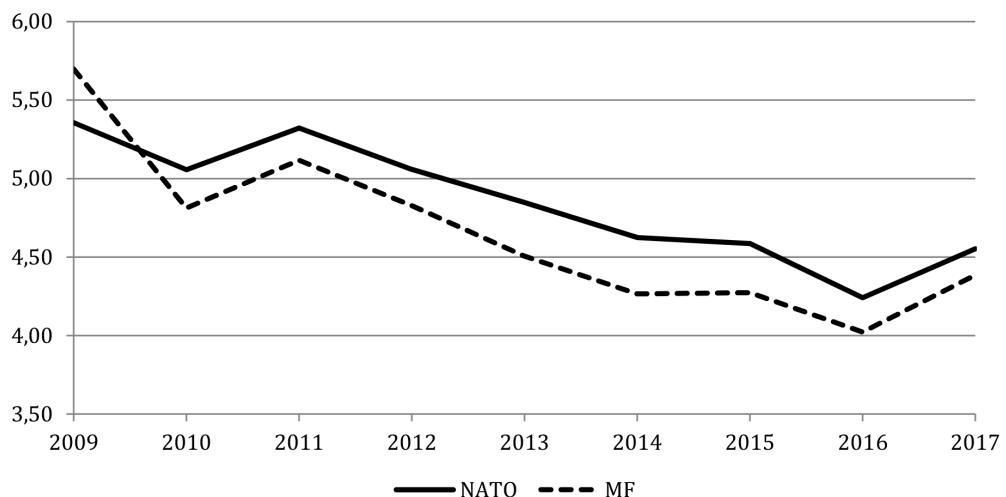
Ministarstvo financija objavljuje podatke o izvršenju proračuna za protekle godine, proračunu za tekuću godinu i planu za sljedeće dvije godine, temeljene prije svega na organizacijskom pristupu, odnosno prikazivanjem izdataka Ministarstva obrane za određenu proračunsku godinu u kojem su izdatci Ministarstva podijeljeni u dvije grupe: obrana i javna sigurnost. Izdatci za javnu sigurnost obuhvaćaju izdatke nevojne prirode – protupožarna zaštita, obalna straža, hitni medicinski prijevoz itd. (Ministarstvo financija, 2017). Zakonom o proračunu predviđena je i funkcionalna klasifikacija (Hrvatski sabor, 2008), a Pravilnikom o proračunskim klasifikacijama (Ministarstvo financija, 2010) predviđeno je izvještavanje na temelju međunarodne klasifikacije funkcija države Ujedinjenih naroda (Hrvatski sabor, Ministarstvo financija). Međutim, klasifikacija funkcija države po UN-u razlikuje se od NATO metodologije. Iako je propisano, Ministarstvo financija ne osigurava izvještavanje po funkcionalnoj klasifikaciji, već je praćenje izdataka za obranu iz izvora podataka Ministarstva financija moguće jedino na temelju organizacijske klasifikacije. Razlike u izvještavanju o izdatcima za obranu primjenama različitih metodologija moguće je vidjeti na primjeru 2015.

godine. Podatci o izvršenju proračuna Ministarstva obrane za obranu (ne uključuju, dakle, izdatke za javnu sigurnost) za 2015. iznose 4,123 milijarde kuna, a prema NATO publikaciji (2016:p.3) izdatci za obranu za istu godinu procijenjeni su na 4,586 milijarda kuna.

Korištenjem NATO podataka omogućena je usporedba u apsolutnim i relativnim pokazateljima s drugim NATO članicama, a korištenjem podataka Ministarstva financija omogućena je detaljnija analiza i odnos izdataka za obranu prema drugim oblicima javnih izdataka.

Usporedbom izdataka za obranu prema NATO izvorima i hrvatskog proračuna za obranu, vidljivo je da su izdatci za obranu prema NATO izvorima u vremenskom nizu od 2009. do 2017. konstantno viši (Grafikon 1). Jedna od stavki koja pridonosi navedenoj razlici vjerojatno su izdatci za mirovine umirovljenih djelatnih vojnih osoba koji se financiraju iz finansijskog plana Zavoda za mirovinsko osiguranje, a koji se prema NATO metodologiji svrstavaju u izdatke za obranu.

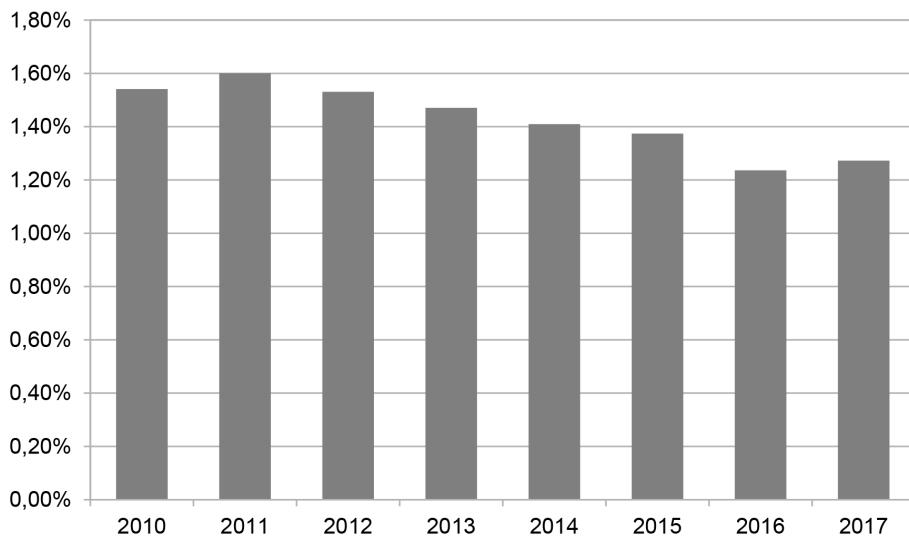
Grafikon 1. Kretanje izdataka za obranu u Republici Hrvatskoj, u milijardama tekućih kuna

Izvor: vlastiti prikaz, temeljeno na NATO (2016) i Ministarstvo financija (2017)

Iz Grafikona 1 vidljiv je stalan pad izdataka za obranu u promatranom razdoblju, od 2009. do zaključno sa 2016. Kumulativni gubitak proračuna Ministarstva obrane u odnosu prema 2009. iznosi ukupno 9,4 milijarde kuna. Dio gubitka koji je uzrokovani smanjenjem proračuna, kompenziran je smanjenjem broja vojnika, koji je od 16 266 vojnika u 2009. opao na 14 822 u 2017. godini. Promatrajući iznos proračuna po vojniku, ipak prevladavaju blago negativne tendencije. Prosjek izdataka za obranu po vojniku u navedenome razdoblju iznosio je 291 000 kuna, najveći godišnji izdatci po vojniku iznosio je 316 000 kuna, a najmanji 271 000 kuna.

Grafikon 2. Udio proračuna za obranu u % od BDP-a za Republiku Hrvatsku

Izvor: vlastiti prikaz, temeljeno na NATO (2017)

Finansijska ekonomska kriza koja je uzrokovala smanjenje proračuna nakon 2008. imala je najveće negativne posljedice na realizaciju planova opremanja i modernizacije predviđenih Dugoročnim planom razvoja 2006. – 2015. iz dva razloga. Prvo, smanjenje raspoloživih novčanih sredstava u apsolutnim iznosima pogoršano je potrebom za ispunjavanjem već stvorenih ugovornih obveza. Na taj način preostali, ionako smanjen, iznos dodatno je smanjio

fleksibilnost, a dio sredstava preusmjeren je na kratkoročno fiksne obveze kao što su plaće i druge zakonske obveze. Drugo, dio investicija predviđen Dugoročnim planom razvoja 2006. – 2015. počivao je na pretpostavci financiranja kreditima. Ekonomска kriza onemogućila je kreditno financiranje vojnih projekata, što je sve do 2015., do donošenja novoga Dugoročnog plana razvoja, tekući plan razvoja praktički stavilo izvan snage.

Grafikon 2 prikazuje kretanje udjela proračuna za obranu u BDP-u u razdoblju od 2010. do 2017. godine, pa je i tu vidljiv pad. Od 1,6 % BDP-a, koliko je zabilježeno u 2011., udjel izdataka za obranu najnižu je točku dostigao 2016. sa 1,24 % izdataka za obranu prema NATO podatcima. Ovaj je postotak i niži ako se u račun umjesto NATO podataka uzmu podatci Ministarstva financija o kretanju proračuna za obranu. Navedeni trend govori da su izdatci za obranu opadali i više od pada BDP-a. Da je postojala ravnoteža, odnosno proporcionalan odnos pada BDP-a i izdataka za obranu, udjel bi ostalo isti. Međutim, u uvjetima istodobnog nepostojanja izravne prijetnje i ekonomске krize, uobičajena reakcija vlada – u Hrvatskoj, a tako i u Europi – interni su transferi izdataka u korist drugih oblika javne potrošnje, a na štetu obrane³. Sa samo 1,24 % izdataka za obranu u BDP-u, Republika Hrvatska daleko je ispod preuzetih međunarodnih obveza i preporuka EU-a⁴ i NATO-a⁵. Usto treba uzeti u razmatranje i utjecaj koji ovako niski izdatci za obranu imaju na

3 Strateški izazovi koje donosi Rusija nakon aneksije Krima i krize u Ukrajini dovode do suprotnih reakcija. Nova obrambena politika Švedske za razdoblje do 2020. g. mijenja fokus s međunarodnih operacija na obranu zemlje, razvoj koncepta teritorijalne obrane, investiranje u nove sposobnosti i povećavanje proračuna za obranu u razdoblju do 2020. g. za dvije milijarde USD, što je prvi značajniji porast proračuna za obranu Švedske u 20 godina (Covan, 2017:p.21).

4 „Implementation Plan on Security and Defense“ (Council of the European Union, 2016) poziva zemlje članice da „alociraju dovoljna sredstva za obranu“ i da izdvajanja za opremanje i modernizaciju čine 20 % izdataka za obranu. Zemlje potpisnice PESCO-a (Council of the European Union, 2017) obvezale su se slijediti NATO smjernice (ako su i članice NATO-a) i stalno povećavati izdvajanja za obranu u realnim iznosima kako bi postigli dogovorene ciljeve. Članice PESCO-a također su se obvezale na 20 % izdvajanja za opremanje i modernizaciju i 2 % za istraživanje i razvoj. Potrebno je napomenuti da je Republika Hrvatska kao potpisnica također preuzela navedene obveze.

5 Deklaracijom NATO sastanka na vrhu iz Walesa (NATO, 2014) članice su prihvatile ciljanu stopu izdvajanja za obranu 2 % od BDP-a koju je potrebno dostići i održavati, te cilj da se od ukupnih izdataka za obranu, na opremanje i modernizaciju odnosi 20 %.

vojne sposobnosti. Iako izdatci za obranu nisu jedina mjera vojne moći, oni svakako jesu bitna odrednica (Metaxas i Economou, 2012:p.56). Na sadašnjoj razini, što će biti dokazano u ovom radu, predstavljaju prepreku – ne samo jačanju sposobnosti nego i održavanju postojeće supstance moći hrvatske vojske.

Optimizacija proračuna i proračunske strukture za obranu

Problem optimizacije proračuna za obranu ima dva aspekta. S makroaspekta, odnosno društvenog aspekta, govorimo o visini izdataka koja neće imati širi negativan utjecaj na ekonomski rast u smislu smanjenja raspoloživih izdataka za investicije ili negativan utjecaj na provođenje drugih zadaća koje država ima u društvu (izdatci za zdravstvo, mirovine i drugi oblici socijalnih izdataka) – tzv. efekt istiskivanja⁶. S aspekta obrane, kao proračunskog korisnika, cilj je maksimizacija proračuna za obranu radi stjecanja sposobnosti potrebnih za realizaciju vojnih zadaća i ciljeva.

U razdoblju nakon završetka hladnog rata u zemljama NATO-a i EU-a došlo je do značajnog smanjenja udjela izdataka za obranu u BDP-u. Raspadom Varšavskog ugovora i Sovjetskog Saveza te širenjem eurointegracijskih procesa na istok, značajno je smanjena razina neposredne prijetnje za europske zemlje. No, mirovna dividenda, odnosno finansijska sredstva koja su oslobođena smanjivanjem izdataka za obranu samo su preusmjerena u ostale oblike javnih rashoda, prije svega u izdatke socijalnoga karaktera⁷.

⁶ O efektu istiskivanja (engl. *crowding out*) investicija govorimo kada izdatci za obranu skreću resurse s javnih ili privatnih investicija, koje ekonomski rast više potiču nego izdatci za obranu. Ako su izdatci za obranu konkurentni s privatnim investicijama, tada će svako smanjenje privatnih investicija imati dugoročno negativne ekonomске posljedice. Ako većinu opreme zemlja uvozi, onda će izdatci za obranu imati negativne posljedice na platnu bilancu zemlje, a time i na ekonomski rast (Hartley i Sandler, 1995:p.202).

⁷ Mirovna dividenda (engl. *peace dividend*) jedan je od četiri pristupa u okviru ekonomike razoružanja. Počiva na pretpostavci da smanjenje izdataka za obranu oslobađa sredstva za njihovu alternativnu upotrebu (zdravstvo, socijala, okoliš, obrazovanje i sl.). U tom smislu mirovna dividenda može biti jednostavna realokacija proračunskih stavki. Koncept ekonomike razoružanja je širi pa osim mirovne dividende obuhvaća razmatranje razoružanja kao proces investicija, razvoj kao glavni čimbenik razoružanja i razoružanje/naoružavanje kao čimbenik nacionalne strategije (Fontanel, 1995:p.569).

U razdoblju neposredno prije završetka hladnog rata (1985. – 1989.) izdatci za obranu europskog dijela NATO-a činili su u prosjeku 5,6 % BDP-a, a već 1996. udjel u BDP-u opao je na 3,3 %. Trend opadanja izdataka za obranu u BDP-u se nastavio, a najniža razina ostvarena je 2014. sa samo 1,45 % izdataka za obranu u BDP-u. Posljednje dvije godine u europskom se dijelu NATO-a bilježi blagi rast, tako da procjena za 2017. iznosi 1,47 % BDP-a. S procjenom za 2017. od 1,27 % udjela izdataka za obranu u BDP-u, Republika Hrvatska nalazi se znatno ispod europskog prosjeka ionako niskih izdvajanja za obranu u europskim zemljama (NATO, 2016; NATO, 2017). Promjenom sigurnosne situacije i smanjivanjem neposredne prijetnje na europskim granicama opala je važnost izdataka za obranu, a u nacionalnim proračunskim procesima prednost su dobili ostali oblici javnih izdataka. U posthladnoratovskom razdoblju obrana je izgubila na važnosti i postala samo jedan od čimbenika vanjske politike uz diplomaciju, a smanjenja obrambenog proračuna često služe kao sredstvo za uravnovešivanje državnog proračuna (Sauer, 2015:p.50).

Dok visina obrambenog proračuna ovisi prvenstveno o političkim elementima, kao i „konkurenciji“ drugih oblika javnih izdataka na strukturu obrambenog proračuna, dominantan utjecaj ima Ministarstvo obrane. Optimalno strukturiran proračun omogućava optimalan odnos u financiranju pojedinih elemenata sposobnosti, s ciljem izgradnje potrebnih sposobnosti na najefikasniji način.

Pri raščlambi strukture obrambenog proračuna polazi se od prepostavljenog optimalnog odnosa 50 : 30 : 20 među izdatcima za ljudske resurse, operativne troškove i investicije.

Raščlambom će se provesti usporedba sa strukturom izdataka za obranu država NATO-a, kao i odnosom pokazatelja kapitalne opremljenosti (intenzivnosti) vojnog proizvoda. Cilj raščlambe je utvrditi prikladnost strukture hrvatskog obrambenog proračuna, samostalno i u odnosu prema drugim članicama NATO-a.

Moderni trendovi u obrambenom planiranju prihvatali su koncept „*vojnih sposobnosti*“ kao krajnjeg proizvoda ministarstava obrane i oružanih snaga. Pri tome se o sposobnostima govori u smislu potrebe za postizanjem željenog učinka, na određen način, kombinacijom sredstava i načina njihove

primjene (US CJCSI, 2007:p.A-4). Slična je i novozelandska definicija, koja opisuje sposobnost kao mogućnost postizanja želenog operativnog učinka u izabranom okruženju i održavanje tog učinka tijekom zadanog razdoblja (New Zealand Defence Force, 2008:p.64). Pojedinačni elementi sposobnosti u tzv. DOTMLPFI⁸ spektru, koji čine doktrina, organizacija, obuka, oprema, vodstvo, osoblje i infrastruktura, tvore njezinu složenu kombinaciju. Da bi se neka sposobnost optimalno razvila, nije dovoljno nabaviti vojnu opremu i angažirati određen broj vojnika, već je potrebno investirati u sve proizvodne čimbenike određene sposobnosti (sposobnost obrane zračnog prostora zrakoplovima, primjerice, jedna je sposobnost).

U tom smislu, svaki pojedini čimbenik sposobnosti moguće je svrstati u jednu od tri osnovne kategorije izdataka za obranu. Kroz financiranje materijalnih resursa financiraju se dva čimbenika sposobnosti: oprema i infrastruktura, a kroz kategoriju operativnih troškova: organizacija i obuka. Kroz proračunsku kategoriju ljudskih resursa financiraju se čimbenici sposobnosti ljudskih resursa, ali i doktrine i vodstva. Investiranje u kvalitetu ljudskih resursa postaje sve značajniji aspekt troškova koji se, osim kroz osobna primanja, ogleda u investiranju u obuku, razne oblike obrazovanja i usavršavanja.

Prema tome, preduvjet efikasnosti financiranja obrane, odnosno vojnih sposobnosti leži u optimalnom odnosu financiranja pojedinih segmenata vojne potrošnje. On je okvirno definiran u omjeru 50 : 30 : 20 postotaka obrambenog proračuna, a odnosi se na ljudske resurse, operativne troškove i investicije. U drugoj fazi cilj raščlambe je utvrditi mogućnosti postizanja optimalnog odnosa pojedinih elemenata obrambenog proračuna u uvjetima ograničenja. Ograničenja čine kratkotrajno fiksni troškovi, prije svega troškovi ljudskih resursa, i projekcije obrambenog proračuna u sljedećem razdoblju.

Analiza izdataka za obranu definirana je dostupnim podatcima. Zbog toga se u ovom radu koriste podatci o visini i strukturi izdataka za obranu NATO-a, koji definira četiri kategorije izdataka: oprema (investicije), ljudski resursi, infrastruktura (investicije) i ostali troškovi (operativni izdatci).

⁸ Engl. DOTMLPFI – *Doctrine, Organisation, Training, Materiel, Leadership, Personnel, Facilities and Interoperability*.

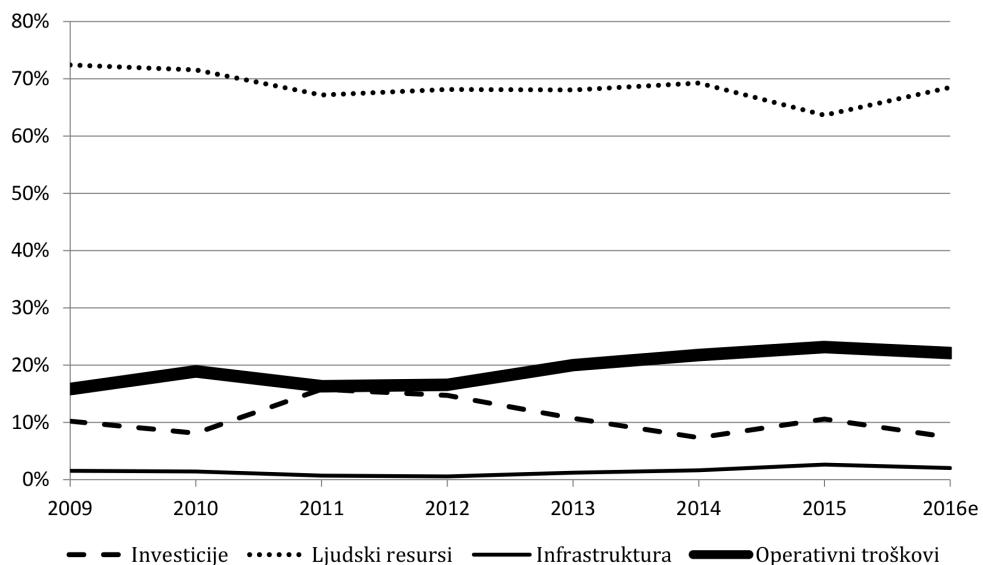
Prema procjenama za 2016. godinu (NATO, 2017), kapitalna izdvajanja zemalja članica NATO-a imaju prosjek 16,21 % od ukupnih izdataka za obranu. To je manje od preporučenih 20 %, a značajno manje nego što su izdvajanja za opremanje u SAD-u, koja su čak 25,03 %. Udio proračuna za opremanje u tranzicijskim zemljama (koje su u tri kruga proširenja nakon 1990. pristupile NATO-u) još je niži i iznosi 15,78 %. Udio proračuna za opremanje u Republici Hrvatskoj iznosi samo 7,37 %, dakle gotovo tri puta manje od preporučenog postotka. Niži iznos imaju još samo Češka (7,23 %), Belgija (4,65 %) i Slovenija (1,03 %).

Obrnuta je situacija s ulaganjima u ljudske resurse. NATO prosjek 2016. iznosi 55,41 %, a u SAD-u je iznosi samo 36,68 %. Na razini europskog dijela NATO-a udio financiranja ljudskih resursa je 56,55 %, a udio tranzicijskih članica NATO-a 55,93 %. I u ovom slučaju Republika Hrvatska u negativnom smislu znatno odstupa od prosjeka s čak 68,49 % proračuna za ljudske resurse. Veće izdvajanje za personal imaju još Grčka (69,93 %), Italija (69,15 %), Portugal (77,98 %) i Slovenija (75,93 %). Prema navedenim podatcima, uravnoteženje proračuna moguće je postići ili smanjenjem personalnih izdataka ili povećanjem proračuna. Smanjenje personalnih izdataka može se provesti smanjenjem osoblja i smanjenjem njihovih primanja i ulaganja. U slučaju Republike Hrvatske, udarnu snagu čine dvije brigade kopnene vojske, a dalje smanjenje brojnog stanja dovelo bi u pitanje opstojnost ili drugih grana oružanih snaga ili osnovnu komponentu kopnene vojske. S druge strane, dominacija kompleksnih tehnologija koje su dio transformacijskog procesa posebice u profesionaliziranim oružanim snagama, zahtijeva dobro obučene i obrazovane kadrove. Ako se u obzir uzme i konkurenčija civilnog sektora, ograničen je prostor za smanjenje ulaganja u kvalitetu profesionalnog vojnog sastava (Moldovan, 2008:p.112). U navedenim uvjetima uravnoteženje proračuna poželjno je postići njegovim povećanjem.

Naposljeku, operativni troškovi na razini NATO-a iznose 24,83 %. U SAD-u su se u 2016. oni popeli na 36,86 %, odražavajući visok operativni tempo oružanih snaga SAD-a diljem svijeta. Na razini europskih članica NATO-a, operativnih troškovi čine 24,11 %, a u tranzicijskim zemljama 25 %. Sa 22,13 % udjela operativnih troškova u vojnom proračunu, Republika

Hrvatska je nešto ispod relevantnih prosjeka. Potrebno je pritom imati na umu da u operativne troškove u proračunu Ministarstva obrane spadaju i troškovi međunarodnih vojnih operacija (83,6 milijuna kuna u 2016.), što dodatno smanjuje raspoloživ iznos za održavanje spremnosti Oružanih snaga. Financiranje međunarodnih operacija (ISAF, KFOR i sl.) dodatni je trošak, za koji nisu odobrena i dodatna sredstva, nego je Ministarstvo obrane unutarnjim preraspodjelama bilo obvezno pronaći mogućnosti njihova financiranja.

Grafikon 3. Kretanje udjela pojedinih segmenata izdataka za obranu u % ukupnog proračuna za obranu u Republici Hrvatskoj

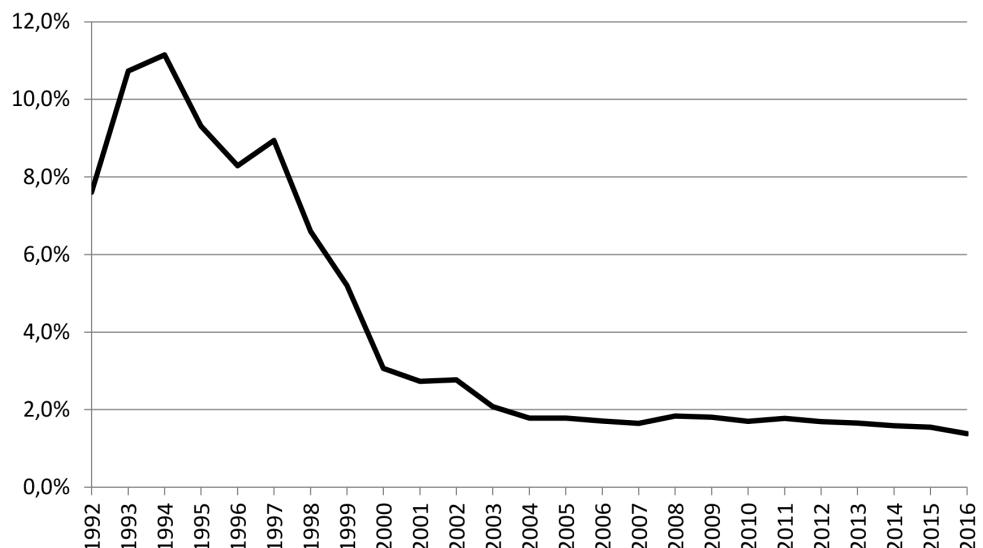

Izvor: NATO (2017)

Kada je riječ o strukturi proračuna za obranu, može se zaključiti da Republika Hrvatska ima vrlo nepovoljnju strukturu proračuna za obranu, koja ne omogućava uravnotežen razvoj sposobnosti. U usporedbi s NATO-om u cijelini, europskim dijelom NATO-a, pa čak i s tranzicijskim zemljama, struktturni pokazatelji su negativni, izdatci za ljudske resurse angažiraju previše sredstava, a izdatci za opremanje onemogućavaju bilo kakvu

ozbiljniju modernizaciju. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da postojeća struktura troškova nije iznimka nego pravilo, kao što je prikazano Grafikonom 3. Zabrinjavajuća je i činjenica da u razdoblju od 2009. do danas postoji jasan trend zadržavanja postojeće strukture, odnosno nepostojanje pozitivnih trendova koji bi vodili prema uravnoteživanju strukture proračuna za obranu.

Grafikon 4. Kretanje udjela izdataka za obranu u BDP-u Republike Hrvatske

Izvor: vlastiti prikaz, temeljeno na SIPRI MILEX (2017)

Navedeno upućuje na još jedan problem, a to je nemogućnost strateškog upravljanja. Strateški pregled obrane iz 2005. navodi: „jedna od polaznih pretpostavki SPO-a je bila kreirati strukturu snaga koja će, uz posjedovanje potrebnih sposobnosti, omogućiti strukturu proračuna u omjerima 50 % za troškove osoblja, 30 % za provedbu operacija u skladu s misijama i zadaćama, te 20 % za opremanje i modernizaciju i druge troškove“ (Ministarstvo obrane, 2005:p.34). Strateški pregled obrane iz 2013. konstatira da je struktura proračuna daleko od „optimalnog omjera“ i kao jednu od zadaća navodi da

je u srednjoročnom i dugoročnom razdoblju potrebno dostići „željenih 2 % BDP-a za troškove obrane“ (Vlada RH, 2013:p.41). Dugoročni plan razvoja OSRH za razdoblje 2006. – 2015. predviđao je postupno uravnoteživanje proračuna s ciljanom strukturom proračuna u 2015. od 42 % za personalne troškove, 30 % za opremanje i modernizaciju te 28 % za operativne troškove (Hrvatski sabor, 2006:p.74).

Dugoročni plan razvoja OSRH za razdoblje 2015. – 2024. postavlja ambiciju za dostizanje strukture troškova od 46 : 33 : 21 na kraju razdoblja (Hrvatski sabor, 2014:p. 106). Osim potrebe za uspostavom optimalne strukture proračuna, svi navedeni dokumenti, dakle od 2005. godine, navode i ambiciju da se dostigne stupanj izdvajanja za obranu 2 % BDP-a. Realno stanje kretanja udjela izdataka za obranu u BDP-u, prikazano Grafikonom 4, pokazuje upravo suprotne tendencije: od 2008. udio obrane u BDP-u bilježi stalani pad. Uvažavajući činjenicu da je ekomska kriza nakon 2007. pogodila osobito Europu te dugogodišnji pad BDP-a u proteklom razdoblju, preostaje također činjenica da podatci ukazuju na to da su stanje i tendencija suprotni od onoga što se navodi u najvišim strateškim dokumentima s područja obrane koje je donio Hrvatski sabor. Dva su moguća uzroka ovakvog stanja: nerealno, tj. preoptimistično planiranje ili nemogućnost Ministarstva obrane i Oružanih snaga da planove barem pokušaju realizirati. Obje mogućnosti zapravo ukazuju na probleme u strateškom upravljanju, a u konačnici imaju negativan učinak na razvoj sposobnosti u uvjetima strateških nepoznanica.

Projekcije obrambenog proračuna

Kao što je istaknuto u prvom poglavlju, u sveobuhvatnom okviru obrambenog planiranja visina obrambenog proračuna rezultat je dvaju uglavnom suprotstavljenih nastojanja: obrambenih potreba i finansijskih sredstava koje je društvo spremno alocirati na područje obrane. Svaki obrambeni proračun rezultat je kompromisa.

Projekcijama obrambenog proračuna za razdoblje od 11 godina (sve projekcije u ovom poglavlju procjena su autora) cilj je utvrditi kako pojedina razina financiranja obrane omogućava, tj. utječe na održavanje i razvoj sposobnosti

oružanih snaga, odnosno omogućava li realizaciju ciljeva dugoročnog obrambenog planiranja.

Projekcije budućih izdvajanja za obranu temelje se na četiri čimbenika. Prvi je postizanje ciljne stope izdvajanja za obranu u odnosu prema bruto domaćem proizvodu. Drugi se temelji na izdatku po vojniku kao indikatoru kapitalne opremljenosti. Treći je čimbenik potreba da se uspostavi odgovarajuća struktura proračuna za obranu u odnosu 50 : 30 : 20 za personal, operativne troškove te opremanje i modernizaciju. Četvrti je čimbenik ekonomski rast kao egzogeni čimbenik koji ima značajan utjecaj na apsolutni iznos izdvajanja za obranu.

U pogledu strukture troškova obrane, od tri glavne skupine izdatci za ljudske resurse mogu se promatrati kao kratkoročno fiksni troškovi. Njih kratkoročno nije moguće značajnije smanjiti. Operativni troškovi mogu se svrstati u varijabilne troškove. Njih se planira, na njihovu veličinu utječe se godišnjim planovima, a ovise o razini aktivnosti oružanih snaga. Izdatci za opremanje i modernizaciju imaju mješovit karakter. U mjeri u kojoj u strukturi troškova opremanja i modernizacije postoje dugoročne ugovorne obveze, riječ je o fiksnom trošku, ali sve nabave koje se provode na godišnjoj razini, imaju karakter varijabilnog troška. Upravo je varijabilni dio operativnih troškova i troškova opremanja i modernizacije onaj koji je prvi „na udaru“ prilikom rebalansa proračuna u smjeru smanjivanja. Dugoročno gledano, svi su troškovi varijabilni.

U tom smislu i projekcije proračuna polaze od prepostavke personalnih izdataka kao fiksnog troška koji je zakonska obveza i ne može se mijenjati, odnosno smanjivati. Projekcije proračuna pokazat će u kojoj će mjeri i u kojoj varijanti postojati prostor za povećavanje broja vojnika i/ili standarda djelatnih vojnih osoba pod uvjetima odgovarajuće strukture proračuna za obranu.

Proteklo razdoblje pokazuje „*nesklonost budućnosti*“ da se usmjerava prema našim planovima. Zbog toga razvoj sposobnosti i problem uravnoteživanja izdataka za obranu treba staviti u kontekst više različitih scenarija o stupnju razvoja nacionalne ekonomije i veličini izdvajanja za obranu. U odnosu prema Ministarstvu obrane, stopa rasta ili pada BDP-a potpuno je egzogena

varijabla. No, na veličinu izdvajanja za obranu Ministarstvo obrane, prije svega ministar kao član Vlade, ima određen utjecaj⁹. Veličina izdvajanja za obranu funkcija je nacionalnih prioriteta. Najbolje to pokazuju primjeri naglog povećavanja izdataka za obranu u baltičkim zemljama u uvjetima prijetnje za nacionalnu sigurnost¹⁰.

S obzirom na to da broj mogućih scenarija nadmašuje mogućnost njihove smislene i razumljive obrade i prezentacije, ovaj rad polazi od tri temeljna scenarija. Dva scenarija predstavljaju krajnosti: izrazito pozitivna i negativna kretanja, a treći predstavlja sredinu. Dvije su osnovne varijable: kretanje BDP-a i kretanje izdataka za obranu u BDP-u. Njihova implementacija kroz tri temeljna scenarija na kraju rezultira s devet projekcija izdataka za obranu. Cilj ovih teoretskih simulacija je utvrditi utjecaj opcija proračunskih kretanja na mogućnosti razvoja sposobnosti i uravnoteženja proračuna u sljedećih jedanaest godina u razdoblju od 2018. do 2028. godine. Kao sidro, odnosno ograničenje, postavljena je postojeća razina izdvajanja za osoblje u iznosu 2,5 milijarda kuna. Navedeno znači da neće dolaziti ni do daljeg smanjivanja, ali ni povećanja brojnog stanja, ni do dodatnih ulaganja u povećavanje plaća i standarda, sve do trenutka dok se ne postigne ravnotežna struktura, a to je vrlo restriktivna postavka. Polazna veličina za izradu projekcija kretanja BDP-a i proračuna za obranu je veličina BDP-a Republike Hrvatske u 2016. godini (Ministarstvo financija, 2017; p. 7).

U okviru svakog od tri scenarija rasta BDP-a implementirane su tri projekcije rasta proračuna za obranu, koje su temeljene na različitim udjelima izdataka za obranu u BDP-u: optimistična, umjerena i pesimistična. Optimistična projekcija rasta izdataka za obranu na kraju desetogodišnjeg razdoblja završava udjelom 2 % izdataka za obranu u BDP-u. Umjerena projekcija

⁹ Keith Hartley (2011:pp.84-85) govori o političkom tržištu i primjeni metode javnog izbora. Ona primjenjuje ideje koje se temelje na promociji vlastitih interesa na „političkom tržištu“ od strane sudionika, a ekonomski modeli birokracije prema Niskanenu (1971:p.64) zastupaju ideju da je jedan od osnovnih ciljeva birokrata maksimizacija proračuna.

¹⁰ Litva, Latvija i Estonija planiraju u 2018. utrostručiti izdatke za opremanje i modernizaciju na 670 milijuna USD u odnosu prema 2014. Do 2020. ukupni bi izdatci za obranu baltičkih zemalja trebali dostići 2,1 milijardu USD, što je dvostruko više u odnosu prema 2004 (Reuters Staff, 2016).

kretanja izdataka za obranu također polazi od pretpostavke rasta, ali na kraju razdoblja postiže udio izdataka za obranu u BDP-u 1,6 %. Pesimistična projekcija kretanja udjela izdataka za obranu ima godišnje oscilacije, ali se u temelju zadržava postojeća razina izdataka za obranu na razini 1,2 % BDP-a. Ukupna suma izdataka za obranu za desetogodišnje razdoblje u svih devet projekcija prikazana je Tablicom 1.

Tablica 1. Suma izdataka za obranu za 11-godišnje razdoblje u devet projekcija kretanja BDP-a i izdataka za obranu, u milijunima kuna

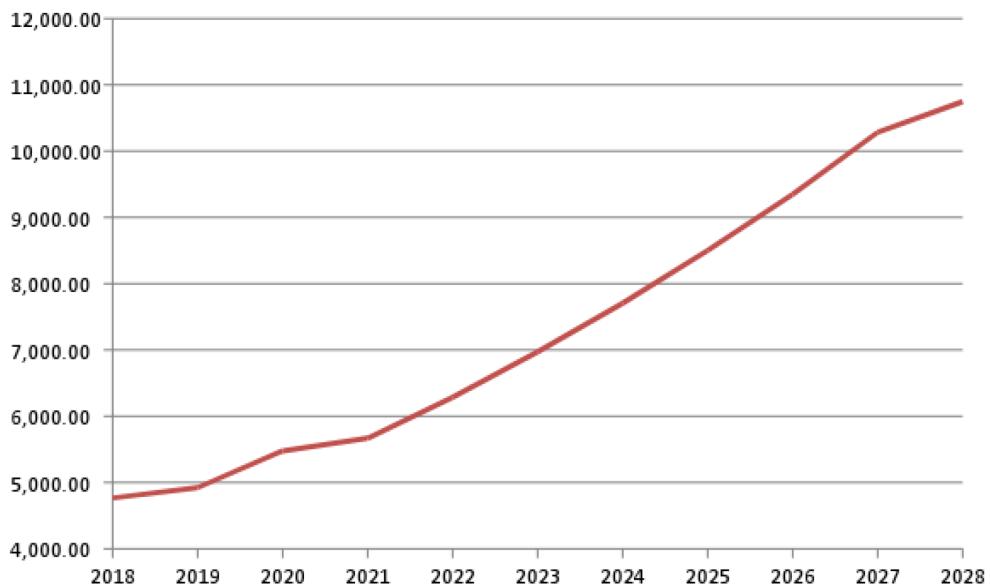
		Scenarij rasta obrambenog proračuna		
Scenarij rasta BDP-a	optimističan	umjeren	pesimističan	
optimističan	80.670,72	72.764,02	59.325,46	
umjeren	75.858,93	68.631,99	56.083,45	
pesimističan	71.573,68	64.891,10	53.132,94	

Na najvišoj razini agregiranosti podataka iz devet projekcija, vidljiva je velika razlika u ukupnoj masi izdataka za obranu. Razlika između dvije najekstremnije projekcije za promatrano razdoblje iznosi čak 27,5 milijarda kuna. Najmanja razlika, odnosno razlika između dvije najbliže projekcije iznosi 1,2 milijarde kuna, a prosječna razlika 3,4 milijarde kuna. Svrha projekcija je ukazati na to kako i mala promjena u odnosu prema planskim pretpostavkama za izradu dugoročnih planova, može imati odlučujuće posljedice na realizaciju plana. Zapravo, neizvjesnost u globalnim ekonomskim kretanjima, kretanjima nacionalnog BDP-a i udjelima proračuna za obranu u BDP-u u proteklih 15 godina, ukazuje na potrebu da se u sustav planiranja ugradi određeni stupanj fleksibilnosti, odnosno da jedna od planskih pretpostavki budu i odstupanja u određenoj mjeri.

Optimističan scenarij

Optimističan scenarij polazi od temeljne pretpostavke o realnoj stopi rasta BDP-a u razdoblju od 2018. do 2028. u rasponu od 3,2 % do 4,5 % na kraju razdoblja. To u promatranom razdoblju znači realan porast BDP-a od 47 %, odnosno sa 366,5 milijarda kuna na 537 milijarda kuna. Kretanja proračuna za obranu također prepostavljaju konstantan rast do postizanja 2 % BDP-a na kraju razdoblja, što je prikazano krivuljom rasta izdataka za obranu u Grafikonu 5.

Grafikon 5. Kretanje izdataka za obranu u optimističnom scenariju, u milijunima kuna

Na početku razdoblja izdatci za obranu iznose 4,7 mlrd. kuna. Zbog rasta BDP-a i postizanja ciljane stope udjela izdataka za obranu 2 % na kraju razdoblja, izdatci za obranu iznose 10,7 milijarda kuna, a ukupna masa izdataka za obranu za razdoblje od 11 godina iznosi 80,6 milijarda kuna.

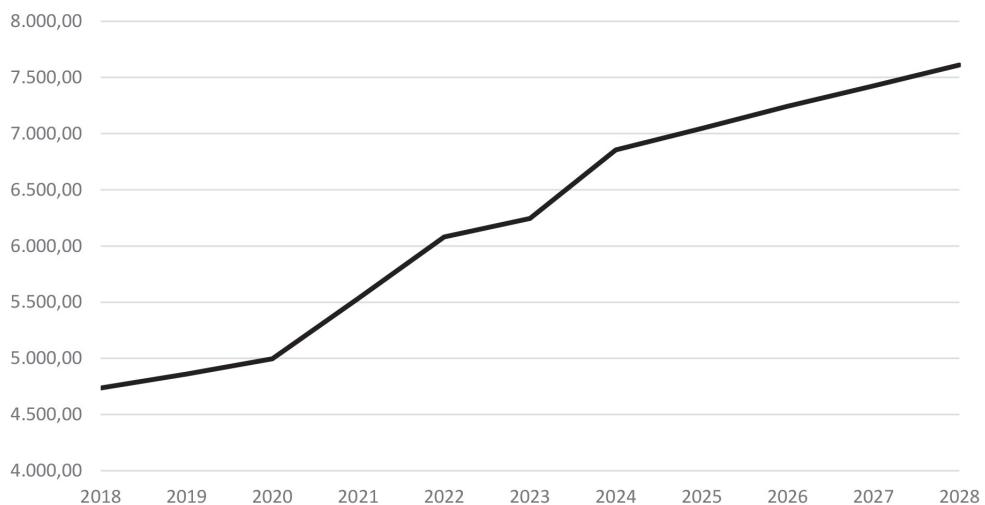
Povoljni makroekonomski uvjeti i rast proračuna za obranu generirali bi sredstva dostatna za postizanje uravnotežene strukture proračuna za obranu već u 2020. godini s izdatcima za obranu u iznosu 5,48 mlrd. kuna. Uravnotežena struktura proračuna za obranu u apsolutnim iznosima bila bi sljedeća: personalni troškovi 2,7 mlrd. kuna, operativni troškovi 1,6 mlrd. kuna, a izdatci za investicije 1,1 mlrd. kuna. Održavanje optimalne strukture proračuna za obranu kroz planirano razdoblje generiralo bi ukupno 16,1 mlrd. kuna za investicije. Ako bi razina personalnih izdataka ostala na razini 2,5 mlrd. kuna i udio operativnih troškova na razini 30 % od proračuna, udio sredstava za investicije u razdoblju od 2018. do 2028. godine iznosio bi 29 mlrd. kuna uz, naravno, brojne kombinacije unutar ove dvije krajnosti.

Umjeren scenarij

Umjereni scenarij konstruiran je na temelju skromnijih projekcija rasta, i BDP-a i rasta udjela izdataka za obranu u BDP-u. Prosječna realna stopa rasta BDP-a na razini je 2,6 %, a udio proračuna za obranu u BDP-u u ovom srednjem scenariju penje se do 1,6 %. Umjeren rast potaknut ovim dvjema komponentama donosi apsolutan realan rast proračuna za obranu od 4,7 mlrd. kuna do 7,6 mlrd. kuna na kraju razdoblja (Grafikon 6), a ukupna masa izdataka za obranu iznosila bi 68,6 mlrd. kuna.

I u ovom slučaju povoljni uvjeti rasta već bi 2021. godine omogućili uravnoteživanje strukture izdataka za obranu. Pritom bi najviše „profitirali“ operativni izdatci, čijih bi 30 % udjela u vojnem proračunu te godine generiralo 1,7 mlrd. kuna, odnosno čak 2,4 puta više u odnosu prema ovogodišnjem proračunu. Zbog restriktivnijih pretpostavki rasta BDP-a i udjela proračuna za obranu u BDP-u, ravnoteža bi se kao i u optimističnom scenariju mogla postići već 2021. godine. Nakon te godine rast se usporava u odnosu prema optimističnom scenariju.

Rast proračuna za obranu u ovoj bi varijanti i u uvjetima optimalne strukture omogućio znatan porast izdataka za personal, što bi omogućilo povećavanje ulaganja u kvalitetu i broj vojnika. S druge strane, ako bi se razina personalnih izdataka zadržala na istoj razini u cijelom promatranom razdoblju ili dijelu razdoblja, omogućila bi se dodatna kapitalna ulaganja.

Grafikon 6. Kretanje izdataka za obranu u umjerenom scenariju, u milijunima kuna

U uvjetima održavanja optimalne (preporučene) strukture proračuna za obranu, masa izdataka za investicije za ukupno bi razdoblje iznosila 13,7 mlrd. kuna. Kada bi se udio personalnih izdataka zadržao na razini 2,5 mlrd. kuna, a ostalo reinvestiralo u investicije, ukupna raspoloživa masa investicija porasla bi na 20,5 mlrd. kuna uz brojne varijacije između ova dva iznosa.

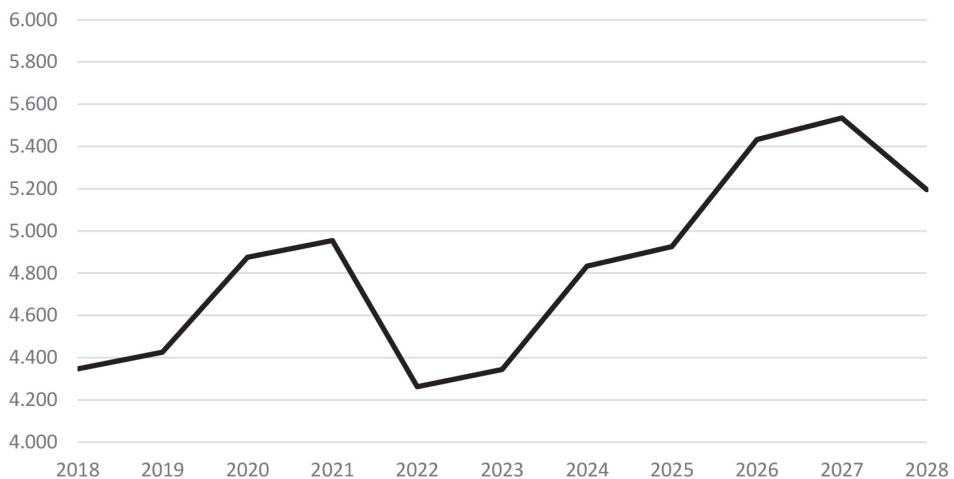
Pesimističan scenarij

Pesimistični scenarij polazi od *statusa quo* u udjelu proračuna za obranu u BDP-u, dakle zadržavanje na razini 1,2 %, i skromnog realnog rasta BDP-a po stopi 1,82 % u promatranom razdoblju. Pod ovim uvjetima proračun za obranu bilježi apsolutan porast od 4,3 mlrd. kuna u 2018. godini na 5,2 mlrd. kuna u 2028. godini te generira ukupnu masu izdataka za obranu od 53,1 mlrd. kuna, što je prikazano Grafikonom 7.

Kao što je vidljivo iz Grafikona 7, proračun za obranu oscilira iz godine u godinu uz opći trend rasta. Stopa rasta BDP-a u promatranom je razdoblju

niska, ali stabilna, a udio proračuna za obranu u BDP-u oscilira, što uvodi čimbenik nestabilnosti i nepredvidivosti.

Grafikon 7. Kretanje izdataka za obranu u pesimističnom scenariju, u milijunima kuna

Uravnoteženje proračuna u okvirima 50 : 30 : 20 pod uvjetima sadašnje razine personalnih izdataka ne bi bilo moguće u promatranom razdoblju, iako bi struktura bila znatno povoljnija od sadašnje. Uspostavljanje optimalne strukture proračuna za obranu značilo bi smanjivanje personalnih izdataka (dalje smanjivanje brojnog stanja) i mase sredstava za investicije. Ukupno raspoloživa masa finansijskih sredstava za investicije uz optimalnu strukturu iznosila bi 10,6 mlrd. kuna. Primjenom iste metodologije kao i u prethodna dva ilustrativna scenarija, dakle personalni izdatci na razini od 2,5 mlrd. kuna i uz 30 % operativnih izdataka, raspoloživa masa sredstava za investicije opada na 9,7 mlrd. kuna sredstava za investicije.

U promatranom razdoblju parametri ovog scenarija ne omogućavaju odmak od postojeće situacije, odnosno optimizaciju proračuna za obranu. Iako je od promatranih najnepovoljniji, ovaj scenarij ipak nije „njajcrnji“. Polazna je prepostavka makroekonomска stabilnost, uz skroman, ali ipak konstantan

realan rast. Udio proračuna za obranu ostaje na postojećoj razini, uz godišnje oscilacije. Procjena budućih kretanja ne može isključiti novu ekonomsko-finansijsku krizu, ali ni analiza nepovoljnijih scenarija nema smisla.

Ako se kao donekle utemeljene prihvate procjene troškova nabave 12 borbenih zrakoplova od otprilike 7,5 mlrd. kuna, onda se u odnosu prema izloženim scenarijima može zaključiti da je ova investicija izvediva za optimističan i umjeren scenarij. U slučaju optimističnog scenarija troškovi nabave borbenog zrakoplova činili bi između 28 % i 46 % ukupno raspoloživih sredstava za investicije u 11-godišnjem razdoblju. U slučaju umjerenog scenarija ulaganje u borbene zrakoplove kretalo bi se između 36 % i 54 % ukupno raspoloživih sredstava.

Kod najnepovoljnijeg scenarija udio izdataka za nabavu novog zrakoplova kretao bi se između 70 % i 77 % raspoloživih sredstava. Ovako visok udio troškova nabave novog zrakoplova u ukupno raspoloživim sredstvima za investicije u velikoj bi mjeri onemogućio druga ulaganja u modernizaciju i znatno povećao izloženost riziku u slučaju eskalacije troškova nabave zrakoplova. Umjereni scenarij najniža je prihvatljiva točka za investiciju u nabavu novog zrakoplova kojom bi ostalo dovoljno sredstava za modernizaciju ostatka oružanih snaga, a uz prihvatljiv stupanj rizika.

Uloga i značaj kapitalnih ulaganja u oružane snage

Dugoročni planovi razvoja u dijelu kapitalnih izdataka (nabava opreme, naoružanja i sl.) često upadaju u zamku preoptimističnog planiranja, koje ima dva osnovna oblika: minimiziranje troškova i maksimizacija prihoda. Minimiziranje troškova nastaje zbog pogrešaka u procjeni i obuhvatu stvarnih troškova opremanja i modernizacije. Okolnosti koje dovode do minimiziranja procjena troška mogu se svrstati u objektivne i subjektivne.

U objektivne okolnosti mogu se svrstati čimbenici kao što je opći porast cijena određenih sirovina ili proizvoda na tržištu, promjene tečaja nacionalne valute, nepredviđeni tehnički problemi, nepostojanje transparentnosti cijena na svjetskom tržištu naoružanja i vojne opreme i sl. U subjektivne okolnosti spadaju čimbenici kao što su nedovoljno poznavanje organizacije u dijelu

pripreme i vođenja projekata¹¹, koje uključuje i procjene troškova, sklonost struktura u ministarstvima obrane i oružanim snagama da se troškovi prikažu što je moguće manjima kako bi se projekt učinio prihvatljivim, zatim nepostojanje ili samo djelomična implementacija koncepta troškova životnog ciklusa projekata i sl.

Posebno su kompleksni i izazovni programi razvoja sustava naoružanja i vojne opreme koji se provode ugovaranjem s poduzećima na području naoružanja i vojne opreme. Osim neizvjesnosti u pogledu troškova, projekti razvoja susreću se s tehnološkim varijablama neizvjesnosti. Nadalje, stupanj inflacije, odnosno porasta cijena u vojnem sektoru mnogo je veći od stupnja inflacije u civilnom sektoru ekonomije, tako da govorimo o eskalaciji troškova u vojnem sektoru.

Međutim, hrvatska je stvarnost da su razvojni projekti jako rijetki, a opremanje i modernizacija u najvećoj se mjeri provode ugovaranjem i nabavom već postojećih rješenja na domaćem ili svjetskom tržištu. Zbog toga je u tom smislu i stupanj kompleksnosti projekta dosta niži.

Vrlo često planeri u području obrane upadaju u zamku preoptimističnog planiranja budućih prihoda, u obliku udjela proračuna za obranu u BDP-u koji se ne realizira ili u procjenama rasta nacionalne ekonomije. Rashodi za obranu samo su jedna od mnogih vrsta javnih rashoda pa u budućnosti može doći do promjena političkih preferencija, a time i smanjivanja ili povećavanja rashoda.

Planiranje ušteda, odnosno pronalaženje unutrašnjih rezerva (povećanje efikasnosti, smanjivanje broja zaposlenih i sl.), prihodi od vlastitih djelatnosti ili prihodi od prodaje nekretnina, često se planiraju kao izvori budućih prihoda za projekte opremanja ili modernizacije, koji se vrlo često ne realiziraju ili se

¹¹ Pozitivan i sistemski pristup u izgradnji odgovarajućih sposobnosti za vođenje projekata može se vidjeti na primjeru Novog Zelanda. Ministarstvo obrane prepoznalo je slabosti i nedostatke personala u dijelu koji se odnosi na nabavu i vođenje projekata. Kako bi se omogućila kvalitetna i kompetentna provedba investicijskog ciklusa ulaganja u opremu u iznosu 11 milijarda USD u sljedećih 15 godina, povećan je personal. Njihov je broj uza stalno angažiranih devet djelatnika, povećan sa 30 novih, uz višestruko viši broj privremenih pozicija za vođenje pojedinih projekata (Schouten, 2016:p.51).

ne realiziraju u dovoljnoj mjeri¹². Ulaganja u razvoj i nabavu vojne opreme preduvjet su razvoja većine sposobnosti potrebnih oružanim snagama. Preduvjet sposobnosti zaštite zračnog prostora je opremanje borbenim zrakoplovima, zaštita na moru provodi se nabavom brodova itd. U usporedbi s prethodnim razdobljima, moderne oružane snage postaju „kapitalno intenzivne“ u odnosu prema „radno intenzivnim“ vojskama prošlosti, koje su se prvenstveno oslanjale na gotovo neograničenu dostupnost ljudskih resursa kroz sustav novačenja i postojanje opće vojne obvezе (Hartley i Sandler, 1995:p.158). Ovaj trend razvoja vojnog proizvoda prati opći trend u industrijama u kojima se ljudski rad supstituira strojevima, posebice u zadaćama manualnog i repetitivnog rada. Profesionalizacijom oružanih snaga uspostavlja se nov odnos rada i kapitala u korist vojne opreme, ali se mijenjaju i karakter i zahtjevi prema komponenti rada u vojnog proizvodu. Od profesionalnog vojnika danas se zahtjeva mnogo više nego od ročnog vojnika iz prošlosti glede obrazovanja, koje mora svladati u kompleksnom sigurnosnom okruženju.

U pogledu naoružanja i vojne opreme, suvremene trendove njihova razvoja karakterizira sve veći stupanj tehnološke složenosti, koji je omogućen razvojem znanosti i tehnologije i uzrokovani promjenama u zahtjevima odnosno karakterom prijetnja. Sve je manji broj samodostatnih sustava koji samostalno djeluju, a rastu zahtjevi za povezivanjem, koje je omogućeno razvojem na području mreža i komunikacija. Horizontalnim povezivanjem omogućava se sinergija koordiniranog i koherentnog djelovanja na razini postrojbe i šire, a vertikalnim povezivanjem u sustave zapovijedanja i

12 Ilustrativan je i poučan primjer Velike Britanije, odnosno planiranja u SDSR-u (*Strategic Defense and Security Review*) 2015. godine, koji je raskošne rashode za kapitalne investicije planirao u iznosu 24,4 mlrd. britanskih funta, od kojih samo 6,4 mlrd. predstavljaju nove, povećane izdatke. Ostatak do 24 mlrd. funta bilo je planirano realizirati iz ušteda zbog povećanja efikasnosti, prodajom nekretnina, ograničavanjem porasta plaća itd. Izvješće nacionalnog Ureda za reviziju (engl. NAO – National Audit Office) otkrilo je da uštede, odnosno povećanje efikasnosti nije ni izbliza generiralo planirane prihode. Plan smanjivanja zaposlenih nije bilo moguće realizirati, a ispalo je da ne postoje ni nekretnine koje bi bilo moguće prodati i time namaknuti dio prihoda. Nadalje, dodatni pritisak izazvao je pad vrijednosti funte jer se velik dio modernizacije realizira nabavkama iz inozemstva, prije svega američke opreme (IHS Jane's, 2017).

nadzora, povećava se svjesnost situacije, efikasnost zapovijedanja, korištenja resursa itd.

Navedeno, kao i brojne druge trendove u razvoju naoružanja i vojne opreme treba uzeti u obzir prilikom planiranja razvoja sposobnosti, osobito s troškovnog aspekta, odnosno utjecaja koje će na vojne izdatke imati troškovi nabave i operativne uporabe u srednjoročnom i dugoročnom razdoblju. U tom je smislu posebice važno ukazati na nekoliko trendova: opći trend porasta troškova naoružanja i vojne opreme, sve duže trajanje životnog ciklusa opreme (i razvoja i operativne upotrebe) i troškovi životnog ciklusa kroz sve njegove faze.

Već je desetljećima poznat trend rasta troškova modernih borbenih sustava, tj. koncept „međugeneracijske eskalacije troškova“ (Davies et al., 2011:p.8). U njemu svaka nova generacija nekog borbenog sustava (primjerice nova generacija tenkova ili borbenih zrakoplova) stoji znatno više od prethodne i mnogo je viša od općeg trenda porasta troškova u ekonomiji (poznat kao inflacija ili deflator BDP-a, ili nekom drugom mjerom porasta troškova u općoj – civilnoj ekonomiji). Još 1983. godine Norman Augustin formulirao je zakonitost prema kojoj će 2054. godine, zbog linearног rasta proračuna za obranu i eksponencijalnog rasta cijena borbenih zrakoplova, biti potreban cijeli obrambeni proračun za kupnju jednoga taktičkog borbenog zrakoplova (Augustin, 1983:p.54). Prema Hartleyju (2007:p.1157), problem je širi od porasta cijena: „*Moderni projekti naoružanja su skupi, a prate ih prekoračenja troškova, kašnjenja u isporuci i neuspješnost u postizanju traženih performansa i specifikacija*“. Primjerice, projekt zrakoplova *Typhoon* u Ujedinjenom Kraljevstvu kasnio je 54 mjeseca uz porast troškova od 14 %, a projekt razarača *Type 45* kasnio je u razvoju 32 mjeseca uz eskalaciju troškova od 18 % (Hartley, 2011:p.176). Novije studije potvrđuju postojanje eskalacije troškova u obrambenom sektoru u širokom spektru raznih tipova vojne opreme. Prema procjenama porasta troškova, najniži porast troškova na godišnjoj razini od 1 % do 4 % postoji kod tenkova, osobnog naoružanja i fregata, a najviši (6 % do 11 %) kod transportnih i borbenih zrakoplova, podmornica i borbenih vozila pješaštva (Wolf, 2015).

Realan porast troškova naoružanja i vojne opreme znatno iznad stope inflacije ima značajne posljedice za nacionalnu sigurnost, osobito u malim

zemljama. Obrambeni proračuni ni izbliza ne prate porast cijena naoružanja i vojne opreme, pa je uz isti ili marginalno viši proračun za obranu moguće nabaviti znatno manji broj borbenih sustava. Empirijski podatci iz znatno bogatijih zemalja (SAD, V. Britanija itd.) pokazuju da se sa svakom novom generacijom smanjuje broj jedinica (brodova, aviona, tenkova) koje je moguće kupiti. U odnosu prema malim zemljama eskalacija troškova naoružanja i vojne opreme ima dvije osnovne posljedice.

Prvo, ekonomski nužnost za odricanjem od određenih sposobnosti. U navedenim uvjetima proračuni za obranu ili nemaju mogućnosti za financiranje nabave i održavanja punog spektra vojnih sposobnosti ili imaju tu mogućnost, ali ne u takvom opsegu koji ima operativan ili ekonomski smisao. . Europski parlament usvojio je tzv. Lisekov izvještaj, u kojem se ističe da zbog nekoordiniranog smanjivanja izdataka za obranu zemlje EU-a mogu izgubiti cijele sposobnosti. Pritom se ističu nedostatci koji su do izražaja došli u vojnoj intervenciji u Libiji (Lisek, 2011:p.4). Od kojih će sposobnosti pojedina zemlja odustati ovisi o uvjetima i okolnostima svake pojedine zemlje i procjenama sigurnosnih ugroza. Načelno gledajući, kapitalno najintenzivnije grane oružanih snaga su zrakoplovstvo i mornarica, a brodovi, podmornice i zrakoplovi najskuplje su kategorije oružanih sustava.

Dруго, broj oružanih sustava koje proračun za obranu može financirati (nabava i operativna upotreba) ili je ispod granice ekonomске isplativosti i operativne opravdanosti ili je na donjoj granici. Kao primjer mogu se uzeti borbeni zrakoplovi. Republika Hrvatska najavljuje kupnju 12 borbenih zrakoplova, a Češka i Mađarska se slično oslanjaju na samo 14 borbenih zrakoplova u svom naoružanju. Uz potrebe za obukom, redovnim servisiranjem i slično, broj operativno raspoloživih zrakoplova još je manji, a time i sposobnosti za koje su namijenjeni. Čak i uz malen broj zrakoplova ili bilo kojeg drugog borbenog sustava, potrebno je uspostaviti cjelovit sustav u njihovoј potpori: sustav održavanja, logistički sustav, sustav obuke itd., koji nije moguće skalirati ili proporcionalno smanjivati. Posljedica su viši ukupni troškovi održavanja neke sposobnosti po jedinici.

Kombinacija eskalacije troškova i smanjenja, odnosno nedostatnih izdataka za obranu, nameće potrebu za donošenjem odluka o opcijama razvoja

obrambenog sustava. Keith Harley (2011:p.19) za to navodi tri načelne mogućnosti:

- smanjivanje ili potpuno odustajanje od pojedinih glavnih zadaća (novi strateški pregled obrane, drastični rezovi)
- unaprjeđivanje optimalnog funkcioniranja oružanih snaga, ministarstva obrane i vojne industrije (više vrijednosti za novac)
- prihvaćanje postupnog smanjivanja operativne učinkovitosti i njihovih sposobnosti.

Ova posljednja opcija osobito je politički atraktivna, ne zahtijeva javne i velike rezove, javno priznavanje nemogućnosti za izvršavanje pojedinih zadaća ili odustajanje od nekih sposobnosti. Troškovi se smanjuju smanjivanjem financiranja održavanja, obuke, smanjivanjem zaliha streljiva i sporijim obnavljanjem opreme. To zapravo i ne mora biti prepoznato u javnosti, iako su posljedice stvarne. Moguće je tvrditi da je upravo ova opcija primjenjivana u Hrvatskoj do sada, a to se može dokazivati niskom razinom operativnih troškova, stanjem borbenih zrakoplova i sl.

Životni ciklus, osobito kod složenih borbenih sustava, postaje sve duži i mjeri se desetljećima. Razdoblje između dva potpuno nova projekta postaje sve duže uz opsežne postupke remonta koji su usmjereni na produžavanje radnih resursa i modernizaciju¹³. Što je vremenski rok uporabe određenog borbenog sustava duži, to su veći i ukupni troškovi životnog ciklusa ili ukupni troškovi posjedovanja (engl. *TOC – total cost of ownership*). Time sagledavanje ukupnih troškova posjedovanja postaje sve značajniji čimbenik pri donošenju odluke s dugoročnim finansijskim implikacijama.

Koncept životnog ciklusa zahtijeva dugoročni razvoj sposobnosti praćenja i procjene troškova, razvoj metodologije i akumulacije podataka radi povećavanja točnosti procjene troškova novih projekata i dugoročnih

¹³ Njemački tenk Leopard II razvijen je 1970-ih godina i još je u uporabi, a ne postoji ni projekt njegove zamjene. Unatoč brojnim i opsežnim programima modernizacije, konstrukcijski je to tenk 1970-ih i 1980-ih godina. Trenutačno ni u SAD-u ni u Europi ne postoji ni jedan program razvoja novog tenka. Slično, zrakoplov F16 razvijen je 1970-ih, prvi probni let realiziran je 1974. godine, a modernizirane inačice još su u proizvodnji. Navedeni primjer samo je pokazatelj općeg stanja i tendencija u razvoju naoružanja i vojne opreme.

procjena troškova održavanja i operativne uporabe sa svrhom kratkoročnog budžetiranja. NATO je razvio metodologiju životnog ciklusa vojnih sustava koji obuhvaća sljedeće faze: koncept, razvoj, proizvodnja, korištenje, potpora i stavljanje izvan uporabe (NATO NSA, 2007:p.4). Kod nabave već razvijenih sustava (engl. *off the shelf*) metoda životnog ciklusa fokusira se na troškove nabave, korištenja i stavljanja sustava izvan uporabe. U procjenama troškova životnog ciklusa ključna su točka troškovi uporabe (održavanje i uporaba) iz dva razloga. Prvo, troškovi uporabe tijekom životnog vijeka nekog sustava mogu premašiti troškove nabave (Sokri, 2014), što je prikazano općim oblikom distribucije troškova tijekom životnog vijeka, na Shemi 1. Drugo je problem procjene troškova održavanja i uporabe nekog sustava, čiji životni vijek može trajati i nekoliko desetljeća. Izravni troškovi nabave su poznati i u krajnjem slučaju jasno definirani kupoprodajnim ugovorom. Troškovi korištenja određenog sustava su budući troškovi koji nisu točno poznati, čak ni približno. Mogu se definirati dvije kategorije rizika u procjeni ove vrste troškova: rizik koji je inherentan budućem vremenu i nastanku nepredvidivih događaja, a drugi leži u informacijskoj asimetriji između dobavljača i kupca (Hartley, 2011:p.97). Kao kupac, ministarstvo obrane ne raspolaže svim postojećim podatcima, već samo onima koje mu prikažu dobavljači.

Horizontalna komunikacija između zemalja koje se koriste istim sustavom otežana je ili ne postoji. Potencijalnim je dobavljačima u interesu prikazivati troškove korištenja što nižima jer time smanjuju procjenu ukupnih troškova životnog ciklusa i povećavaju mogućnost odabira baš njihova rješenja (suprotno tome, troškovi nabave vrlo su jasno definirani). Osim toga, dio nabavne cijene može biti transferiran, odnosno kompenziran dugoročnim troškovima održavanja jer kupac određenoga borbenog sustava u održavanju ovisi isključivo i jedino o dobavljaču. Dakle, prodavatelj ima svaki poticaj da minimizira procjenu budućih troškova održavanja.

Jedini alat kojim se ta situacija može djelomično kompenzirati je razvijanje vlastitih sposobnosti za procjenu troškova životnog ciklusa povjesnim praćenjem troškova raznih sustava i razvojem odgovarajuće metodologije procjena kroz određenu ustrojbenu cjelinu ministarstva obrane ili oružanih snaga.

Financijski aspekti nabave borbenog zrakoplova

Procjene nabavne cijene po zrakoplovu u javnom se tisku kreću od 30 milijuna eura po jednom primjerku za nemodernizirani *F16* (potrebno je dodati troškove modernizacije) pa do 90 milijuna eura za *F-16 Block 70*, što za 12 zrakoplova daje raspon nabavne cijene od 360 do 1080 milijuna USD (Ivanjek, 2017). Stvarni sadržaj ponuda, naravno, nije poznat u smislu jedinične cijene i ukupnog sadržaja paketa. Iznosi iz javnog tiska navode se samo kako bi se shvatila važnost i veličina investicije i utjecaj koji će imati na proračun za obranu. Tržište naoružanja i vojne opreme ima zapravo najmanje tržišnih elemenata u smislu transparentnosti i tržišnog formiranja cijena. Sadržaji ugovora nisu javni ni poznati. Individualizirani su prema pojedinim državama i pod političkim su utjecajem ugovornih strana.

S aspekta dobavljača, u ovom slučaju Ministarstva obrane RH, prvi i osnovni korak je definiranje zahtjeva, odnosno sposobnosti koje zrakoplov mora imati. Svaka dodana sposobnost nosi određene troškove u smislu opreme zrakoplova, cijene obuke, naoružanja, zemaljske infrastrukture i sl. U tom je smislu metodološki moguće konstruirati matricu sposobnosti kojom bi se sagledavali borbeni sustavi kojima je određenu sposobnost moguće postići ili pak mogu preuzeti rizik neposjedovanja neke sposobnosti.

Tablica 2. Matrica sposobnosti

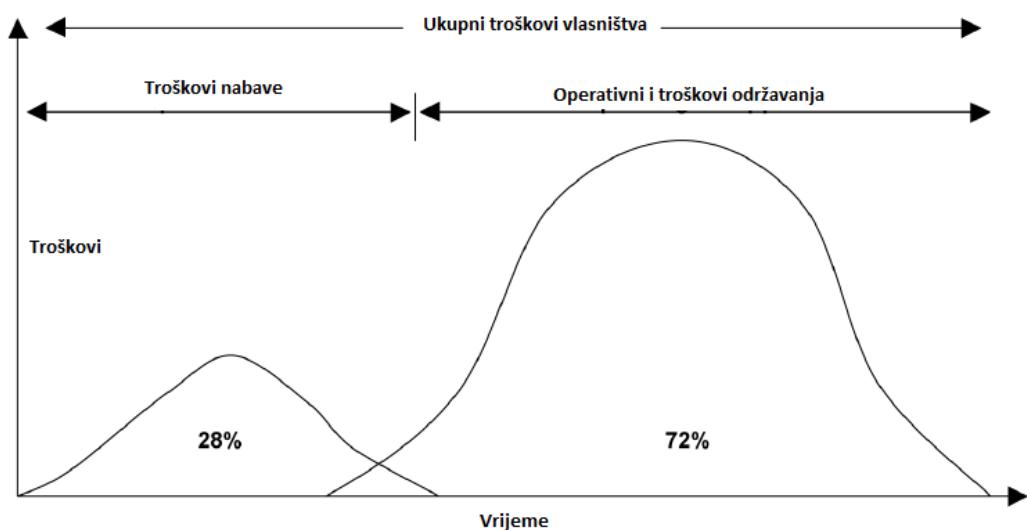
Sposobnost	Borbeni sustav			
zaštita zračnog prostora	borbeni avioni	PZO raketni sustavi		
protuoklopna borba	PO rakete	tenkovi	helikopteri	borbeni avioni
protubrodska borba	podmornice	brodovi	obalne bitnice	borbeni avioni
vatreна potpora	borbeni avioni	topnički sustavi		
izviđanje i prot-elektronska borba	zemaljski sustavi	bespilotne letjelice	borbeni avioni	

Iz Tablice 2 vidljivo je da se pojedine sposobnosti mogu realizirati različitim borbenim sustavima. Vidljivo je i to da je moguće izbjegći duplicitanje u stjecanju sposobnosti različitim sredstvima i odabrati varijantu koja je optimalna po kriterijima koji uključuju i cijenu odnosno troškove. Osim cijene koju nosi opremanje zrakoplova, za pojedine sposobnosti treba uzeti u obzir i veličinu rizika. Ograničenu flotu borbenih zrakoplova od planiranih 12 nije potrebno izlagati nepotrebnim rizicima, posebice ako je moguće zadaću izvršiti drugim, jeftinijim sredstvima. Vatrena potpora kopnenim snagama, posebice uporabom nevođenih „glupih“ bomba, zahtijeva izlaganje aviona riziku od djelovanja PZO obrane ili drugih aviona, a istu zadaću moguće je izvršiti uporabom topničkih sustava itd. Pravilan odabir sposobnosti koje se traže od borbenog zrakoplova još je aktualniji s obzirom na dugoročne implikacije, ne samo izgradnje određene sposobnosti nego i njezina održavanja kroz životni ciklus. Načelni pristup odabiru sposobnosti kojima će biti opremljen borbeni zrakoplov treba uzeti u obzir troškove (stjecanja i održavanja određene sposobnosti, operativne troškove i sl. kroz životni ciklus), efektivnost korištenja zrakoplova za određenu svrhu, *cost benefit* analizu alternativnog sredstva i rizike. Drugi problem koji treba izbjegći odnosi se na maksimizaciju taktičko-tehničkih karakteristika zrakoplova. Obično oružane snage žele najbolji sustav koji se novcem može kupiti, no kupnja bilo kojeg borbenog sustava mora imati na umu procjenu konkretnih postojećih i budućih prijetnja. U odabiru sposobnosti kojima će biti opremljen borbeni zrakoplov, treba odabrati optimalnu varijantu, a ne najbolju varijantu.

Koncept životnog ciklusa treba primijeniti u fazi nabave kao jedan od alata odlučivanja, ali se njegova primjena nastavlja i u fazi operativne upotrebe. U fazi donošenja odluke, ograničene su informacije o troškovima životnog ciklusa i većim se dijelom odnose na troškove nabave i stavljanja u operativnu upotrebu. Procjena ostalih budućih troškova ima velik stupanj neizvjesnosti i oslanja se uglavnom na informacije dobivene od dobavljača. Nakon donošenja odluke i s početkom operativne upotrebe, model troškova životnog ciklusa zrakoplova treba ažurirati podatcima o nastalim troškovima. Stečeno iskustvo operativne uporabe poboljšava projekcije budućih troškova uporabe, održavanja, remonta i slično. I u operativnoj uporabi, koja traje

nekoliko desetljeća, model životnog ciklusa zrakoplova ostaje vrijedan alat upravljanja troškovima, planiranja izdatcima i ovladavanja metodologijama procjene troškova, koje su primjenjive i na druge projekte opremanja. Procjene američke agencije Government Accounting Office (GAO) govore da troškovi operativne uporabe i održavanja u prosjeku čine 72 % ukupnih troškova životnog ciklusa. Troškovi istraživanja i razvoja, odnosno troškovi nabave, čine 28 % ukupnih troškova nekog sustava (US GAO, 2003:p.14), kao što je prikazano Shemom 1.

Shema 1. Nominalni troškovi životnog ciklusa tipičnog programa nabave u SAD-u sa 30-godišnjim životnim ciklusom

Izvor: US GAO (2003)

Struktura i veličina troškova koji će se realizirati tijekom životnog vijeka borbenog zrakoplova određuju se tijekom donošenja odluke o nabavi prilikom određivanja zahtijevanih taktičko-tehničkih karakteristika i sposobnosti borbenih zrakoplova. Isto istraživanje pokazuje da se u procesu donošenja odluke definira 90 % operativnih troškova i troškova održavanja

(US GAO, 2003:p.14). Bitna je činjenica da donosiocu u trenutku donošenja odluke ne moraju biti poznati svi troškovi koji nastaju samim odabirom sustava.

Odabir budućega borbenog zrakoplova ne svodi se samo na izbor platforme (*F-16, Gripen* ili neki drugi) nego i na odabir sposobnosti. Ako kao temeljnu sposobnost i primarni razlog nabave prihvatimo zaštitu zračnog prostora, onda su sve dodatne sposobnosti opcija koju je u trenutku nabave moguće nabaviti, ali nije prijeko potrebno. Svaka od niza sposobnosti kojom borbeni zrakoplov može biti opremljen, ima vlastiti troškovni životni ciklus, od kupnje određene sposobnosti, troškova postizanja operativne sposobnosti, do održavanja sposobnosti i operativne upotrebe.

U kojoj je mjeri u samom trenutku nabave potrebno zrakoplov opremiti svim željenim sposobnostima, ovisi o financijskim sposobnostima, personalnim kapacitetima, sposobnostima sustava da odjednom prihvati sve sposobnosti i sl. Drugi je pristup postupno uvođenje pojedinih sposobnosti kako bi se izbjeglo preveliko financijsko opterećenje i stvaranje uskih grla u sustavu.

Zaključak

Provedena analiza upućuje na dva zaključka u pogledu stanja obrambenog proračuna kao temeljnog čimbenika u izgradnji sposobnosti. Dugogodišnja nepovoljna struktura obrambenog proračuna, u kojoj dominiraju izdatci za osoblje, ne omogućava uravnotežen razvoj oružanih snaga. Postojeća razina obrambenog proračuna ne omogućava postizanje optimalne strukture bez značajnijeg smanjivanja broja vojnika, odnosno smanjivanja udjela personalnih troškova. Postojeća razina izdvajanja za obranu onemogućava bilo kakve značajnije investicije u modernizaciju oružanih snaga, iako je upravo proces modernizacije nužan čimbenik održavanja postojeće razine sposobnosti i daljeg razvoja.

Provedene simulacije kretanja, odnosno rasta proračuna za obranu u tri moguća scenarija kretanja BDP-a za razdoblje od sljedećih 11 godina, pokazale su da je pod uvjetima umjerenog scenarija rasta proračuna za obranu i BDP-a moguće postići uravnoteživanje strukture izdataka za obranu

i generiranje iznosa nužnog za ulaganje u modernizaciju i razvoj. Središnji i najkompleksniji čimbenik u izgradnji sposobnosti su kapitalna ulaganja u opremanje i modernizaciju. Navedena potreba još je više izražena zbog toga jer Oružane snage Republike Hrvatske od svog osnutka nisu provele ni jedan sveobuhvatan proces modernizacije. U finansijskom i tehničkom smislu najizazovniji je projekt nabave novoga borbenog zrakoplova, koji će definirati financijske zahtjeve u sljedećim desetljećima. U razvoju oružanih snaga opća je tendencija povećavanje kapitalne intenzivnosti, odnosno povećavanje ulaganja u opremanje oružanih snaga, posebice u uvjetima profesionalizacije i napuštanja općeg sustava vojne obveze. Brojčano velike, a slabo opremljene oružane snage koje se baziraju na sustavu vojne obveze, stvar su prošlosti i ne odgovaraju ni postojećim ni budućim sigurnosnim izazovima.

Kapitalna ulaganja karakteriziraju visok stupanj tehnološke složenosti i pojava fenomena eskalacije troškova. Odabir određenoga kapitalnog projekta podrazumijeva definiranje sposobnosti i troškova u vremenskom razdoblju koje se mjeri desetljećima. Većina troškova u životnom ciklusu nekog projekta definira se, odnosno određuje, u trenutku donošenja odluke.

Analizom razvoja oružanih snaga uočena je nedovoljna sposobnost strateškog upravljanja i potreba da administrativni aparat stekne sposobnosti za cjelovito, holističko upravljanje projektima na razini oružanih snaga. Na razini strateškog upravljanja i obrambenog planiranja uočene su slabosti u primjeni strateških dokumenata, slabosti pri upravljanju rizikom i nefleksibilnost planova u odnosu prema značajnim promjenama planskih prepostavaka. Ekonomski i financijski kriza je događaj koji nije moguće predvidjeti, a promjene razina financiranja zahtijevaju fleksibilnost i moguće redefiniranje planova.

Na razini upravljanja projektima nužno je izgraditi sposobnost administrativnog aparata za cjelovito upravljanje projektima i implementaciju metode troškova životnog ciklusa projekta kao metode u potpori donošenja odluke, dugoročne procjene troškova koje projekti generiraju te upravljanja rizikom, posebice u uvjetima informacijske asimetrije između dobavljača i kupca.

Na kraju, ukupnost projekata modernizacije i opremanja treba sagledavati kroz potrebne sposobnosti, a ne isključivo platforme. Za konkretan je projekt potrebno odabrati sposobnosti, imajući na umu mogućnosti supstitucije i kompenzacije na temelju *cost benefit* analize na razini ukupnih oružanih snaga.

Literatura:

Augustin, N. R. (1983) *Augustine's Laws and major system development programs. Revised and enlarged.* 2nd ed. New York, American Institute of Aeronautics and Astronautics.

Brzoska, M. (1995) World Military Expenditures. U: Hartley, K. i Sandler, T. (ur.) *Handbook of Defence Economics, Volume 1.* London, Elsevier B. V. pp. 46-67.

Covan, G. (2017) Sweden Turns Territorial. *Jane's Defence Weekly*, 54(30), 20-26.

Council of the European Union. (2016) *Implementation Plan on Security and Defense.* Brussels, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, Vice-President of the European Commission, and Head of the European Defence Agency. Dostupno na: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf [Učitano: 26. 12. 2017.]

Council of the European Union. (2017) *Notification on Permanent Structured Cooperation (PESCO).* Dostupno na: <http://www.consilium.europa.eu/media/31511/171113-pesco-notification.pdf> [Učitano: 26. 12. 2017.]

Davies, N., Eager, A., Maier, M. i Penfold, L. (2012) *Intergenerational Equipment Cost Escalation.* Defense Economic Research Paper No. 1. London, Ministry of Defence UK. Dostupno na: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/280041/18_december_2012.pdf [Učitano: 26. 12. 2017.]

Fontanel, J. (1995) The Economics of Disarmament. U: Hartley, K. i Sandler T. (ur.) *Handbook of Defense Economics, Volume 1.* London, Elsevier B.V. pp. 564-590.

Hartley, K. (2007) The Arms Industry, Procurement and Industrial Policy. U: Sandler, T. i Hartley, K. (ur.) *Handbook of Defence Economics, Volume 2*. London, Elsevier B. V. pp. 1139-1176.

Hartley, K. (2011) *The Economics of Defense Policy: A New Perspective*. London, Routledge.

Hartley, K. i Sandler, T. (ur.) (1995) *The Economics of Defense*. Cambridge, Cambridge University Press.

Hrvatski sabor. (2006) Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske 2006. – 2015. *Narodne novine* br. 81/06. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_07_81_1936.html [Učitano: 26. 12. 2017.]

Hrvatski sabor. (2008) Zakon o proračunu. *Narodne novine* br. 87/08, 136/12 i 15/15.

Hrvatski sabor. (2014) Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske 2015. – 2024. *Narodne novine* br. 151/14. Dostupno na: http://www.morh.hr/images/stories/morh_201/pdf/dpr_osrh_2015_24_25112014.pdf [Učitano: 26. 12. 2017.]

Ivanjek, J. (2017) F-16 Block 70: novi hrvatski borbeni avion. *Globus*. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/globus/Globus-politika/najdetaljnija-analiza-cetiri-ponude-za-obnovu-hrvatskog-ratnog-zrakoplovstva-jedna-nadma-suje-ostale-i-jamci-zracnu-dominaciju-iducih-40-godina/6647019/> [Učitano: 13. 10. 2017.]

Lisek, K. (2011) *Report on the impact of the Financial Crisis on the Defense Sector in the EU Member States*. European Parliament, Committee on Foreign Affairs. Dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2011-0428+0+DOC+PDF+V0//EN> [Učitano: 26. 12. 2017.]

Metaxas, T. i Economou E. (2012) Security Policy in the European Union and the United States through the issue of their Defence Expenditures. *Journal of Global Analysis*. 3(1), 53-81.

Ministarstvo financija. (2010) Pravilnik o proračunskim klasifikacijama. *Narodne novine* br. 26/10 i 120/13.

Ministarstvo financija. (2017) Posebni dio državnog proračuna Republike Hrvatske za 2017. godinu i projekcije za 2018. i 2019. godinu. *Državni proračun 2017. godina*. Dostupno na: <http://www.mfin.hr/hr/drzavni-proracun-2017-godina> [Učitano: 26. 12. 2017.]

Ministarstvo obrane. (2005) *Strateški pregled obrane*. Dostupno na: https://www.morh.hr/images/stories/morh_sadrzaj/pdf/Strateski_pregled_obrane.pdf [Učitano: 26. 12. 2017.]

Ministarstvo financija. (2017) *Smjernice ekonomске i fiskalne politike za razdoblje 2018. – 2020. g.* Dostupno na <http://www.mfin.hr/smjernice-ekonomске-i-fiskalne-politike> [Učitano 26. 12. 2017.]

Moldovan, D. (2008) Managing Defense Transformation in Small and Medium Sized NATO Countries. *The Quarterly Journal*. 7(1), 103-122.

Niskanen, W. A. (1971) *Bureaucracy and Representative Government*. London and New York, Routledge.

NATO. (2014) *Wales Summit Declaration*. Dostupno na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm [Učitano: 26. 12. 2017.]

NATO. (2016) *Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*. Dostupno na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_132934.htm [Učitano: 26. 12. 2017.]

NATO. (2017) *Defense Expenditures of NATO Countries (2010-2017)*. Dostupno na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_145409.htm [Učitano: 26. 12. 2017.]

NATO NSA. (2007) *NATO System Life Cycle Stages and Processes, AAP-48 (Edition 1)*. NATO Standardization Agency. Dostupno na: <http://www2.fhi.nl/plot2012/archief/2010/images/aap-48e.pdf> [Učitano: 26. 12. 2017.]

New Zealand Defence Force. (2008) *Statement of intent 2008–2011*. Wellington, New Zealand Defence Force. Dostupno na: <http://www.nzdf.mil.nz/downloads/pdf/public-docs/2008/soi/nzdf-soi-2008-11.pdf> [Učitano: 12. 1. 2017.]

Reuters Staff. (2016) Baltics, fearing Russia, to triple military spending by 2018. *Reuters*. Dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-baltics>

- military/baltics-fearing-russia-to-triple-military-spending-by-2018-report-idUSKCN12J2S4 [Učitano: 26. 12. 2017.]
- Ripley, T. (2017) Heading for Brexit. *Jane's Defence Weekly*. 53(36), 32–39.
- Sauer, T. (2015) Deep cooperation by Belgium Defence: absorbing the impact of declining defense budgets on national capabilities. *Defense Studies*. 15(1), 46–62.
- Schouten, H. (2016) New Zealand boosting Defence Acquisition Strength. *Asia Pacific Defense Reporter*. 41(10), 50–52.
- SIPRI MILEX. (2017) *SIPRI Military Expenditure Database*. Stockholm International Peace Research Institute. Dostupno na: <https://www.sipri.org/databases/milex> [Učitano: 26. 12. 2017.]
- Sokri, A. (2014) Life Cycle Costing of Military Equipment. *Proceedings of the International Conference of Control, Dynamic Systems, and Robotics, May 15-16 2014, Ottawa, Ontario, Canada*. <https://pdfs.semanticscholar.org/e28e/a1db8770fcc2c96a0f80905781f1ca5ed555.pdf> [Učitano: 26. 12. 2017.]
- US CJCSI. (2007) *The United States Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction: Joint Capabilities Integration and Development System*. CJCSI 3170.01F Dostupno na: http://jitec.fhu.disa.mil/jitec_dri/pdfs/3170_01f.pdf [Učitano: 18. 2. 2017.]
- US GAO. (2003) *Best Practices, Setting Requirements Different Could Reduce Weapon System's Total Ownership Costs*, GAO-03-57. United States Government Accounting Office. Dostupno na: <https://www.gao.gov/assets/160/157396.pdf> [Učitano: 26. 12. 2017.]
- Vlada RH. (2013) Strateški pregled obrane. *Narodne novine* br. 101/13. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_08_101_2285.html [Učitano: 26. 12. 2017.]
- Wolf, K. (2015) *Putting Number on Capabilities: Defence Inflation vs. Cost escalation*. Brief Issue 27, European Union Institute for Security Studies. Dostupno na: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_27_Defence_inflation.pdf [Učitano: 26. 12. 2017.]

O autoru:

Igor Karnjuš, Mr.sc. (ikarnjus@gmail.com) djelatnik Ministarstva obrane RH od 1992. Magistrirao na području ekonomike obrane na Ekonomskom fakultetu u Rijeci, objavio knjigu Financiranje obrane, završio Ratnu školu u Pekingu, Kina. Područje interesa obuhvaća, pored ekonomike obrane, problematiku europske obrane u kontekstu NATO-a i Europske Unije, te interdisciplinarna područja povezivanja financiranja obrane, šireg ekonomskog aspekta obrane, obrambenog planiranja te razvoja sposobnosti u nacionalnom i međunarodnom kontekstu. Trenutno je raspoređen u Vojnom predstavništvu OS RH pri NATO i EU gdje obnaša dužnost zamjenika Vojnog predstavnika za EU.

Intelektualni kapital - razmatranje njegove važnosti i mogućnosti mjerena u oružanim snagama

Josip Petrović

Sažetak

U članku se analiziraju definicije, koncepti i modeli različitih tipova intelektualnog kapitala te spoznaje o metodama njegovog vrednovanja u profitnim i neprofitnim organizacijama s njihovom primjenjivošću za oružane snage. U članku se koristi teorijski okvir razvoja koncepta intelektualnog kapitala kao neopipljive imovine povezanog s promjenom ekonomije industrijskog doba u eru ekonomije utemeljene na znanju, informacijama i komunikacijama. Rezultat analize daje metodologije primjenjive za mjerjenje intelektualnog kapitala u oružanim snagama kao organizaciji koja pripada javnom sektoru.

Ključne riječi:

intelektualni kapital, mjerjenje intelektualnog kapitala, javni sektor, oružane snage

Abstract

Intellectual Capital – Consideration of its Relevance and Possibilities of Measuring in the Armed Forces

The paper examines definitions, concepts and various model types of intellectual capital, as well as comprehension of evaluation methods in profit and non-profit organisations, with its applicability in armed forces. It also uses the theoretical

¹ Rad je primljen u uredništvo 27. rujna 2017., a prihvaćen za objavu 12. ožujka 2018.

frameworks for the development of the intellectual capital concept, as an intangible asset associated with the change of the industrial age economy into the era of the economy based on knowledge, information and communication. The result provides methodologies applicable for measurement of intellectual capital in the armed forces, as an organisation belonging to the public sector.

Key words:

intellectual capital, measuring the intellectual capital, public sector, armed forces

Uvod

Suvremene države (nacije) ulažu znatne napore i sredstva za zaštitu suvereniteta i obranu teritorijalne cjelovitosti te ustavom utvrđenog uređenja i zaštitu svojih stečenih materijalnih, kulturnih, intelektualnih i drugih društvenih vrijednosti. Jedno su od obilježja međunarodnih odnosa sukobi, koji se često vode kao oružani. Oružani sukobi vode se između pojedinih država ili unutar njih u kojima se masovno i organizirano primjenjuje oružano nasilje radi ostvarivanja određenih političkih, ekonomskih ili vojnih ciljeva.

Sukobi i natjecanja među državama ne svode se samo na oružanu borbu, već obuhvaćaju i korištenje drugih instrumenata moći (diplomatsko, ekonomsko, informacijsko, pravno) i različite pristupe i doktrine, kao što su hibridno djelovanje, posredničko ratovanje (engl. *proxy warfare*) ili asimetrično ratovanje. Uspješnost vođenja oružane borbe ovisi, osim raspolaganja obrambenim sposobnostima (naoružanjem i vojnom opremom), o ukupnosti ljudskih resursa pri čemu je od presudne važnosti kvaliteta ljudskog potencijala kojim raspolažu sukobljene strane. Naime, ljudski je potencijal od presudne važnosti za napredak i opstanak svake društvene zajednice kroz povijest, kako u miru tako još i više u vrijeme oružanog sukoba (rata) te za potrebe sposobnosti odvraćanja (engl. *deterrence*) od napada drugih država ili nedržavnih aktera.

U mirnodopskom razdoblju razvoja države i društva ljudski potencijal (znanja, vještine i sposobnosti) temeljni je pokretač za stvaranje nove

vrijednosti (npr. inovacija), ali i povećanja novostvorene vrijednosti bilo koje ljudske djelatnosti. To mogu biti materijalna dobra, ali i baze znanja i podataka te glazbena ili likovna djela. Istu funkciju ljudski potencijal ima i u sferi obrane i zaštite društvenih vrijednosti od njihove destrukcije bilo kojim putem, pri čemu najvažniju ulogu u obrambenoj funkciji države imaju oružane snage.

Prilikom definiranja cjelokupne vrijednosti neke organizacije, pa tako i vojne, nužno je potrebno obuhvatiti ljudske resurse. Mjerjenje tih resursa potrebno je formalizirati sa što više kvalitativnih i kvantitativnih podataka te ih vrednovati slično materijalnim dobrima ili kapitalu. Ljudski resursi u svojoj ukupnosti sadrže ljudski potencijal, koji je jedini u stanju proizvesti intelektualni kapital.

Pojam intelektualnog kapitala prvo se vezuje uz područje ekonomije. Stoljećima se u klasičnoj proizvodnoj ekonomiji vrijednost tvrtki, poduzeća i kompanija procjenjivala knjigovodstvenom vrijednošću njihove materijalne imovine (zemljišta, zgrada, postrojenja, opreme, alata i finansijskih sredstava). Unutar gotovo pet stoljeća pa sve do pedesetih godina XX. stoljeća, knjigovodstvena vrijednost materijalne imovine poduzeća bila je usko povezana i gotovo jednaka njezinoj tržišnoj vrijednosti. S promjenom ekonomije utemeljene na proizvodnji prema ekonomiji usmjerenoj na pružanje usluga/servisa, sredinom pedesetih godina XX. stoljeća, prvi puta radna mjesta u pružanju usluga prevladala su radna mjesta u proizvodnji. Posljedica je bila rast tržišne vrijednosti poduzeća u odnosu na njihovu knjigovodstvenu vrijednost. Tek od sedamdesetih godina XX. stoljeća događa se velika promjena u pristupu privatnog sektora gospodarstva prema onome što čini vrijednost koja stvara prihode. Prelaskom svjetskog gospodarstva iz industrijskog u informacijsko doba događa se rast naglaska na mjerenu i upravljanju više „neopipljive“ imovine, kao što su znanja, vještine i odnosi s kupcima.

Razlika u vrijednosti između materijalne imovine i tržišne vrijednosti nekog poduzeća vrijednost je njegove neopipljive imovine, koju stručnjaci definiraju kao intelektualni kapital, a knjigovodstveno se prikazuje kao tzv. *goodwill*. Ulaskom u XXI. stoljeće uspješna poduzeća sve su više orijentirana na znanje i stalno im raste dodana vrijednost od usluga utemeljenih na znanju i komunikacijama, a ne na fizičkom radu. Za razliku od materijalnog

i finansijskog kapitala, intelektualni se kapital u ekonomiji počeo koristiti sredinom devedesetih godina XX. stoljeća o čemu govori brojna literatura iz toga doba. Autori se slažu o važnosti intelektualnog kapitala kao pokretača aktivnosti i gospodarskog napretka. Moderna ekonomija posvećuje intelektualnom kapitalu posebnu pozornost. Intenzivno se istražuju metode mjerjenja intelektualnog kapitala, jer je njegovo kvantificiranje dosta zahtjevno. Suvremena istraživanja opisuju ljudski intelektualni kapital različitim kvalitativnim parametrima ili ponderima, ali ih vrlo rijetko uspijevaju kvantitativno vrednovati. Kao jedno od mjerila vrijednosti kompanije uzima se i sposobnost inoviranja, koja ne ovisi samo o znanju i potencijalu pojedinaca nego o njihovoj interdisciplinarnosti te interaktivnom promišljanju i akciji (Bischoff, Vladova i Jeschke, 2011).

Za određivanje vrijednosti intelektualnog kapitala u ekonomiji postoji više modela i metodologija, ovisno o tome je li riječ o organizacijama koje ostvaruju profit ili o neprofitnim društveno potrebnim organizacijama (javni sektor), kojima pripada i ministarstvo obrane i oružane snage. Za vrednovanje intelektualnog kapitala u oružanim snagama potrebno je razviti posebnu metodologiju njegovog mjerjenja utemeljenu na kriterijima i mjerilima s kojima je moguće doći do dokumentiranih pokazatelja o važnosti, veličini i vrijednosti pojedinih sastavnica intelektualnog kapitala.

Definiranje intelektualnog kapitala

Evolucija koncepta intelektualnog kapitala

Put prema vrednovanju intelektualnog kapitala kao neopipljive imovine popločen je nizom važnih događaja tijekom razvoja proizvodnje, industrije, gospodarstva i društva s početkom XX. stoljeća. Henry Ford je početkom XX. stoljeća ostvario sustav masovne proizvodnje u kojemu vještina i znanje radnika u proizvodnji nisu bili važni. Radnici su bili lako zamjenjivi i postotak njihove zamjene na godišnjoj razini tada je iznosio preko 300 % (Wagner, 1998). U tom vremenu stari knjigovodstveni sustav bio je još uvijek točan u određivanju vrijednosti radnika jer se njihova vještina i talenti nisu smatrali opipljivom vrijednošću.

Sljedeći slabo primijećen, ali važan događaj u praćenju statistike strukture zaposlenih, dogodio se 1956. godine kada je po prvi put u SAD-u bilo više „bijelih ovratnika“ (engl *white collars*) nego „plavih ovratnika“ (engl. *blue collars*). Dakle, više zaposlenih stvaralo je dohodak pružanjem usluga, upravljanjem ljudima i informacijama, a manje ih je stvaralo opipljive proizvode. Taj se trend nastavio devedesetih godina XX. stoljeća, da bi 1995. godine proizvodna radna mjesta pala na 15,8 % ukupnog broja zaposlenih u američkoj ekonomiji (Wagner, 1998). Peter Drucker (1999) nazvao je to ekonomijama intenzivnog znanja, a trend se proširio i na Europu.

Ulaskom u XXI. stoljeće više se ne postavlja pitanje koje se kompanije temelje na znanju, nego koje se ne temelje. Thomas Stewart (1997a) navodi da su u novom dobu temeljni izvori bogatstva znanje i komunikacije, a ne prirodni izvori i fizički rad. Većina dodane vrijednosti poslovnih poduzeća u modernim gospodarstvima dolazi iz sektora usluga: poslovnih i osobnih, finansijskih, konzultantskih i drugih. Charles Handy (1990) navodi da intelektualna imovina korporacija obično vrijedi tri do četiri puta više od njihove fizičke imovine, odnosno knjigovodstvene vrijednosti. Sedam godina kasnije Edvinsson i Malone (1997) navode da je odnos tržišne vrijednosti prema knjigovodstvenoj vrijednosti negdje između pet prema jedan do šesnaest prema jedan.

Razlika između tržišne vrijednosti kompanije i njene opipljive imovine uzima u jednu liniju bilance i zove se neopipljiva imovina/vrijednost, koja nastaje od čimbenika kao što su dugovječnost na tržištu, postojanje baze klijenata, obučeno osoblje, postojanje postupaka u radu i operativna imovina (Faust i Hillegas, 1998). Svitnjem informacijskog doba ljudi su počeli pripisivati tu razliku u vrijednosti zaposlenicima kompanije, odnosima s klijentima, patentima i bazama podataka koje ima kompanija. Ime dano toj razlici između tržišne vrijednosti i opipljive imovine intelektualni je kapital. Kako odrediti tu neopipljivu vrijednost i mjeriti je u bilo kojem trenutku vremena u nekoj organizaciji, problem je i za kompaniju i za investitore u tu kompaniju.

Dobar je primjer za razumijevanje intelektualnog kapitala sljedeća pretpostavka:

„Zamislite da je vaša kompanija iznenada pogodena uništenjem znanja koje je izbrisalo čitavo vaše korporativno znanje iz medija za pohranu uključujući

i sjećanje zaposlenika. Razlika između tržišne vrijednosti kompanije prije i nakon udara uništenja je vrijednost intelektualnog kapitala kompanije. Možete poželjeti nastaviti zamišljati eksperiment procjenjujući koliko će stajati ponovno stvaranje izgubljenog intelektualnog kapitala i njegova obnova na originalnu funkcionalnost i tada ćete imati mjeru izgubljene vrijednosti" (Nasseri, 1996).

U studenom 1997. godine Microsoftove dionice prodane su za 17 puta veću vrijednost od njegove knjigovodstvene vrijednosti pokazujući da se samo 6 % vrijednosti kompanije odnosi na postrojenja, nekretnine i opremu, odnosno na njenu knjigovodstvenu vrijednost (Wagner, 1998). To sugerira da je ostalih 94 % Microsofta neopipljiva imovina koju čine odnosi kompanije s njenim klijentima, učinkovitost njenog sustava upravljanja i talenti njenih zaposlenika.

Definicije i kategorizacija intelektualnog kapitala

U ovom poglavlju predstavlja se pregled teorija, definicija, podloga i koncepata te osnovni modeli koji ilustriraju različite načine podpodjela intelektualnog kapitala na njegove sastavnice. Svaka sastavnica intelektualnog kapitala zatim se određuje primjerima onoga što je čini, i to za svaki od tipova kapitala. Razvija se generički model intelektualnog kapitala iz lista mjerjenja i iz njegove originalne četiri podpodjele. Taj generički model daje temeljnu jezgru iz koje može započeti raditi bilo koja organizacija zainteresirana za mjerjenje svojega intelektualnog kapitala.

Koncept intelektualnog kapitala pojavio se početkom devedesetih godina XX. stoljeća, a sam naziv *intelektualni kapital* pripisuje se Johnu Kennethu Galbraithu koji ga je upotrijebio 1969. godine u poruci kolegi ekonomistu: „pitam se da li shvaćate koliko mnogo nas u svijetu ima *intelektualni kapital* koji ste vi davali prošlih desetljeća“. Danas postoji više definicija intelektualnog kapitala. Tako, primjerice, Edvinsson i Sullivan (1996) navode da je intelektualni kapital ono što izađe kroz vrata kompanije na kraju radnog dana, a Stewart (1991) elaborira da je intelektualni kapital zbroj svega što ljudi u kompaniji znaju i što joj daje natjecateljsku prednost na tržištu. To je intelektualni materijal – znanje, informacije, intelektualna imovina, iskustvo –

koji mogu biti iskorišteni za stvaranje prihoda. Stewart definira intelektualni kapital kao sumu svega što svi u kompaniji znaju, a što joj daje konkurentsku prednost na tržištu. Navedene su definicije svakako preuske jer ne uključuju softver, baze podataka i sve ono što ostaje u tvrtki kada zaposlenici iz nje odu. Intelektualni kapital nisu samo ljudi, već i stečena znanja tvrtke (engl. *know how*). Johan Roos (1996a) smatra da intelektualni kapital uključuje ono što je u glavama zaposlenika organizacije, ali i ono što je ostalo u kompaniji kada oni iz nje izadu. Crossan i Hulland (1997) naglašavaju da je intelektualni kapital i ono što se naučilo u kompaniji u spoznajnom smislu. Zato, što se bolje definiraju pojedini dijelovi intelektualnog kapitala, to će sveukupno određenje i razumijevanje njegove vrijednosti biti jasnije.

Premda su se istraživanja provodila i prije, revoluciju na području proučavanja intelektualnog kapitala izazvao je Thomas Stewart udarivši temelje novom konceptu. Stewart (1997a:p.IX) definira intelektualni kapital kao: znanje, vještine i sposobnosti zaposlenih, od istraživačkog tima pa sve do manualnih radnika koji su razvili tisuće različitih načina za poboljšanje učinkovitosti poduzeća. Intelektualni kapital je kolaboracija: zajedničko učenje poduzeća i njegovih klijenata. Kolaboracija stvara čvrstu sponu između njih i osigurava njihovu dugoročno uspješnu poslovnu suradnju. Intelektualni kapital znanje je zaposlenih, koje oni pretvaraju u vrijednosti na tržištu. To je znanje zaposlenih; istraživačkog tima stručnjaka ili znanje manualnih radnika koji su razvili tisuću različitih načina za poboljšanje učinkovitosti neke tvornice. Intelektualni kapital predstavlja znanje kao dinamičan ljudski proces transformiran u nešto vrijedno za poduzeće. Tu treba naglasiti razliku između intelektualnog kapitala i intelektualnog potencijala. Intelektualni kapital znanje je transformirano kroz dinamičan ljudski proces u nešto vrijedno za poduzeće i kupce.

Intelektualni potencijal znanje je koje se nije uspjelo materijalizirati na tržištu. Na tržištu mogu postojati vrlo pametni ljudi, no ako ne uspiju (oni ili njihova tvrtka) to znanje prodati na tržištu, onda se njihovo znanje ne može nazvati intelektualnim kapitalom, već samo intelektualnim potencijalom. Slični se iskazi mogu naći u brojnim radovima i teško je utvrditi tko je prvi autor, a navodi ga i Kolaković (2003:p.936).

Stewart (1991) definira intelektualni kapital kao „sumu svega što svi u kompaniji znaju, a što joj daje konkurentsku prednost na tržištu. To je intelektualni materijal – znanje, informacije, intelektualna imovina, iskustvo – koje može biti iskorišteno za stvaranje bogatstva”. To je znanje zaposlenih; istraživačkog tima stručnjaka ili znanje manualnih radnika koji su razvili tisuću različitih načina za poboljšanje učinkovitosti neke tvornice. Intelektualni kapital predstavlja znanje kao dinamičan ljudski proces transformiran u nešto vrijedno za poduzeće (Stewart, 1997a:p IX; Kolaković, 2003:p.935).

Izraz „intelektualni” označava da je izvor tog kapitala intelekt, tj. znanje iskazano u različitim oblicima. U osnovi, susrećemo se s njegova dva pojavna oblika:

- *materijalnom* – u obliku planova, strategija, nacrta, patenata, licencija, baza podataka, kompjutorskih programa, priručnika, poslovnika ili korporacijskih standarda, i to se zove *eksplicitno znanje* (engl. *explicit knowledge*)
- *nematerijalnom* – koji je u glavama zaposlenih (znanje, vizije, sposobnost djelovanja, rješavanja problema, sposobnost vođenja, kultura, iskustvo), a u literaturi se naziva *skriveno znanje* (engl. *tacit knowledge*).

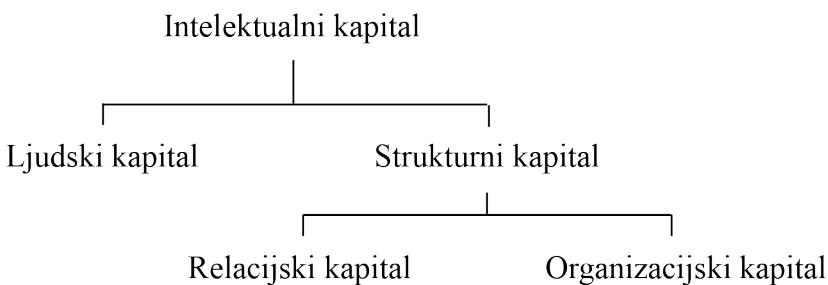
Teorija intelektualnog kapitala temelji se na ljudskom kapitalu (znanju zaposlenih) strukturalnom kapitalu i relacijskom kapitalu (Bontis, 1998; Brooking (1996). Edvinsson i Malone, 1997; Petrush, 1996; Roos i dr., 1997; Stewart, 1997b; Wagner, 1998).

Ljudski kapital (engl. *Human Capital*) definira se kao znanje, iskustvo, sposobnost, kreativnost i inovativnost pojedinaca. „Pametni” pojedinci sami za sebe nisu preduvjet uspješnosti poduzeća. Da bi se iskoristila znanja pojedinaca, potrebna je jednako inteligentna organizacija koja će iz svakog pojedinca izvući najbolje i voditi ih k određenom cilju (upravljanje znanjem). Ante Pulić i Dragomir Sundač (2001) uvode ga pod kategoriju *humanog kapitala, odnosno ljudskog kapitala*. Svi zaposlenici predstavljaju ljudski potencijal, ali samo oni koji pridonose stvaranju vrijednosti predstavljaju ljudski kapital.

Strukturalni kapital (engl. *Structural Capital*) ono je što u organizaciji ostane nakon što zaposlenici odu kući. Strukturalni kapital u materijalnom obliku stvoren je radom ljudskog kapitala u prošlosti i njega čine koncepti, strategije, modeli, mreže, sustavi i organizacijska kultura.

Relacijski kapital (engl. *Customer Capital*) predstavlja odnose kompanije ne samo s klijentima već i s dobavljačima, distributerima i svim ljudima s kojima je kompanija u interakciji na dnevnoj bazi.

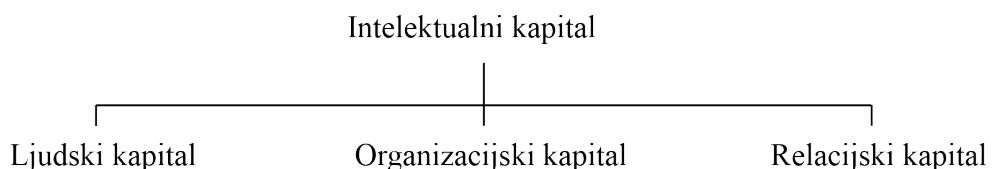
Edvinsson i Sullivan (1996) kategoriziraju intelektualni kapital podjelom na ljudski kapital i strukturalni kapital, a strukturalni dalje na relacijski i organizacijski kapital. U njihovom je modelu ljudski kapital kombinacija znanja, vještina, inovativnosti i sposobnosti pojedinog zaposlenika kompanije da obavi zadaću na vrijeme. Strukturalni kapital sastoji se od hardvera, softvera, baza podataka, organizacijske strukture, patenata, zaštitnih znakova i svih ostalih organizacijskih sposobnosti koje podupiru produktivnost zaposlenika. Strukturalni se kapital dalje dijeli na relacijski i organizacijski kapital. Primarna je razlika između ljudskog i strukturalnog kapitala ta što prvi nakon radnog vremena napušta kompaniju, a drugi u njoj ostaje.

Slika 1. Kategorizacija intelektualnog kapitala (Edvinsson i Sullivan, 1996)

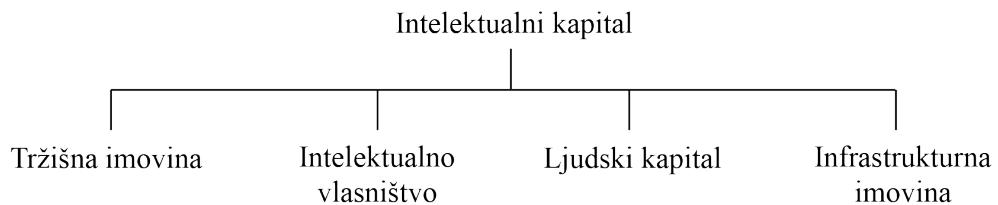
Gordon Petrash (1996) prepoznaće intelektualni kapital kao ljudski kapital, organizacijski kapital i relacijski kapital. Organizacijski kapital sličan mu je strukturalnom kapitalu. Znatna je razlika od Edvinssonovog modela ta

što Pettrash relacijski kapital stavlja u istu razinu s ljudskim kapitalom i organizacijskim kapitalom jer ni klijenti ne ostaju u kompaniji preko noći.

Slika 2. Kategorizacija intelektualnog kapitala (Pettrash, 1996)

Annie Brooking (1996) u svojoj kategorizaciji intelektualnog kapitala koristi četiri područja: tržišnu imovinu, intelektualno vlasništvo, ljudski kapital i infrastrukturnu imovinu.

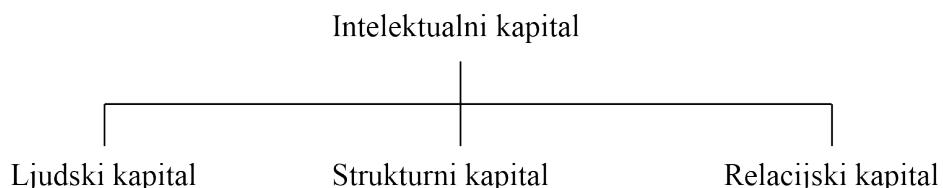

Slika 3. Kategorizacija intelektualnog kapitala (Brooking, 1996)

Ta kategorizacija prepoznaće intelektualno vlasništvo u koje ulaze patenti i druga zakonom zaštićena imovina kao pojedinačna sastavnica intelektualnog kapitala. Tržišna je imovina potencijal koji organizacija ima zahvaljujući tržišno povezanim neopipljivostima, a kompaniji daje prednost na tržištu. Ljudski su kapital kvalitete osoblja kompanije dok se infrastrukturna imovina sastoji od tehnologija, metodologija i procesa koji omogućavaju funkcioniranje organizacije.

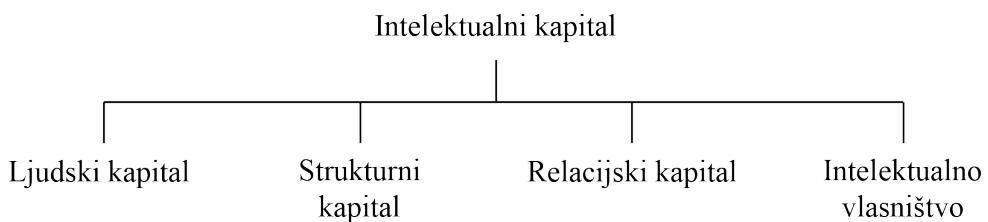
Nick Bontis (1996) u svojoj kategorizaciji sugerira da relacijski kapital ne ilustrira u potpunosti sve veze koje postoje u kompaniji jer relacijski kapital gleda samo u jednom smjeru lanca vrijednosti: naprijed. Zato opisuje

relacijski kapital kao odnose organizacije ili mrežu suradnika te njihovu odanost kompaniji i zadovoljstvo s njom. U suradnike osim klijenata spadaju dobavljači, distributeri i svi ljudi u interakciji s kompanijom na svakodnevnoj bazi.

Slika 4. Kategorizacija intelektualnog kapitala (Bontis, 1996)

Wagnerova (1998) kategorizacija derivirana je iz prethodnih na temelju dva svojstva: međusobne isključivosti sastavnica i njihove sveobuhvatnosti. Model se sastoji od četiri sastavnice: ljudskog kapitala, strukturnog kapitala, relacijskog kapitala i intelektualnog vlasništva.

Slika 5. Kategorizacija intelektualnog kapitala (Wagner, 1998:p.53)

Radi dubljeg i boljeg razumijevanja modela intelektualnog kapitala, slijede razmatranja od čega se sastoje njegove pojedine sastavnice: ljudski kapital, strukturni kapital, relacijski kapital i intelektualno vlasništvo. Razmatranja obuhvaćaju shvaćanja, definicije i primjere što sve uključuju sastavnice intelektualnog kapitala.

Ljudski kapital

Edvinsson i Malone (1997) se u definiciji ljudskog kapitala referiraju na zaposlenike tvrtke i njihovu kreativnost, kompetencije, društvene vještine, ali i usvajanje i izgradnju sustava vrijednosti tvrtke, njezine organizacijske kulture i poslovne filozofije. Prema Bontisu (1998), ljudski je kapital važan jer je izvor inovacija i strateškog obnavljanja tvrtke.

Edvinsson i Sullivan (1996) prepoznali su dva tipa znanja: *kodificirano znanje* (engl. *codified knowledge*) koje može biti zapisano, poslano i podijeljeno s drugima i *skriveno znanje* (engl. *tacit knowledge*) koje počiva u umovima zaposlenika, a prenosi se kroz demonstracije ili obuku na poslu. Brooking (1996) navodi da skriveno znanje kao znanje postoji i mogu ga koristiti pojedinci, ali ga je iznimno teško objasniti ili zapisati. Dodaje druga dva tipa znanja: *eksplicitno znanje* koje se može zapisati i *implicitno znanje* koje je skriveno u radnim postupcima, metodama i korporativnoj kulturi kompanije. Zaposlenici pribavljaju to znanje edukacijom, obukom, iskustvom i spoznajom (Nasseri, 1996).

Ljudski kapital, u najmanju ruku, moć je zaposlenika da koriste znanje kako bi odradili produktivan posao za kompaniju. Ljudski kapital uključuje kompetenciju zaposlenika, to jest, sposobnost svake osobe da djeluje u različitim situacijama primjenjujući svoje vještine, edukaciju, iskustvo, vrijednosti i društvene vještine. Radnikova sposobnost i kompetencija da koristi znanje suma je zaposlenikove genetske urođenosti, edukacije, iskustva, *know-how*, stavova o životu i poslu, vrijednostima, kulturi, filozofiji, kombiniranom znanju, vještini, inovaciji, sposobnosti izvršenja zadaće na vrijeme, kolektivne ekspertize, kreativnosti i sposobnosti rješavanja problema, sposobnosti vođenja, poduzetničkih i menadžerskih vještina i zaposlenikova intelekta. No, možda je najvažnije istaknuti da ljudski kapital ne može posjedovati nitko osim osobe koja ga ima. Ljudski je kapital zaposlenikova moć i potencijal kojim će stvoriti vrijednost.

Navedene definicije impliciraju nekoliko važnih točaka. Zaposlenici posjeduju ili upravljaju ljudskim kapitalom, a kompanija ne. Taj je kapital moć i potencijal, što znači da on sam po sebi nema vrijednost. Zaposlenik može

biti genij s dvadeset godina iskustva, pa ipak ne mora pomoći kompaniji da zaradi ni novčića. Zaposlenik, kao i svi resursi, za kompaniju je potencijalna vrijednost. Prema tome, tek ispravno upotrijebljena potencijalna vrijednost postaje imovina za kompaniju i za stvaranje profita. Ako se moć i potencijal nikad ne koriste, nemaju vrijednost. Znanje može biti skriveno, implicitno, eksplicitno ili kodificirano u kontekstu ljudskog kapitala. To znači da znanje raspoloživo za kompaniju leži u samom zaposleniku kao skriveno znanje. Zaposlenik ima znanje koje je vrijedno kompaniji ako ga ona zna pravilno koristiti.

Strukturni kapital

Strukturni kapital je ono što ostaje u kompaniji kada zaposlenici iz nje izađu (Edvinson i Sullivan, 1996), ali to nisu postrojenja, vlasništvo i oprema. Struktura je međusobni odnos dijelova i načela organizacije, a kapital je bilo koji oblik materijalnog dobra koji se koristi ili je raspoloživ za stvaranje još većeg dobra. Ponovno, važan dio intelektualnog kapitala sposobnost je za činjenje, a time je ona i sadašnja i potencijalna vrijednost. Strukturni je kapital i sposobnost tvrtke da odgovori na promjene okoline (Grantham, Nicols i Schonberger, 1997), zadovolji potrebe tržišta (Saint-Onge, 1996), zadovolji zahtjeve tržišta (Bontis, 1996) i ubrza protok znanja kroz organizaciju (Edvinsson i Sullivan, 1996). Općenito, strukturni kapital omogućuje stvaranje vrijednosti za tvrtku. Strukturni je kapital infrastruktura koju tvrtke razvijaju da bi komercijalizirale svoj ljudski kapital (Edvinsson i Sullivan, 1996).

Strukturni kapital kao infrastruktura je suma strategije, sustava i procesa, hardvera, softvera, baza podataka, informacijskih sustava, pristupa informacijama, komunikacijskih sustava, e-pošte, internetske stranice, organizacijske strukture i svega drugoga što čini organizacijske sposobnosti uključujući organizacijske rutine posla, planova, modela, kulture, računalnih i administrativnih sustava te operativne filozofije tvrtke. Pri tome su hardver, softver, baze podataka, planovi, modeli i računalni sustavi opipljiva imovina. Neopipljiva imovina su strategije, sustavi i procesi, organizacijska kultura, telekonferencijske sposobnosti, organizacijska struktura, rutine,

administrativni sustavi, metode upravljanja radnom snagom i operativna filozofija. Peter Keen (1997) definira poslovne procese kao financijski kapital, što je doista suprotno tradicionalnom knjigovodstvu koje procese tretira kao trošak. Prema Keenu, proces je skup aktivnosti koji ima jedan ili više ulaza i stvara izlaz, koji je vrijednost za klijenta. Nadalje, procesi se mogu uporabiti za karakteriziranje tvrtkine strategije, administrativnih sustava, organizacijske strukture, rutina i radne filozofije, kao i njenih računala, hardvera, softvera, baze podataka i modela.

Sumarno, strukturni je kapital sposobnost i potencijal za stvaranje vrijednosti kroz sumu tvrtkinih procesa. Kao što pojedinac kao osoba ima ili kontrolira ljudski kapital, tako tvrtka ima ili upravlja strukturnim kapitalom iako je jedan njegov dio neopipljiva imovina. Strukturni je kapital, dakle, sposobnost i potencijalna vrijednost za kompaniju, ali on ne osigurava vrijednost kompaniji sam po sebi.

U kontekstu oružanih snaga strukturni je kapital sposobnost svih njenih zapovjednih struktura da odgovore na promjene okoline (transformiraju obrambenu organizaciju), izgrađuju adekvatne obrambene sposobnosti i ubrzaju prijenos stečenog vojnog znanja i iskustava kroz organizaciju. Taj kapacitet osigurava sposobnost odgovora vojne organizacije na nove, buduće izazove.

Relacijski kapital

Različiti autori opisuju treći tip intelektualnog kapitala kao relacijski kapital, a definiraju ga kao lojalnost/odanost klijenata tvrtki. Odanost je osjećaj posvećene privrženosti, a čine ga faktori poput: zadovoljstva, prepoznavanja branda, imidža, reputacije tvrtke, pozicioniranja tvrtke, imena tvrtke, postojanja rezervi, distributivnih kanala, suradnje, rasta, dugoročnosti franšiznih ugovora, licenciranih sporazuma i povoljnih ugovora, kao i posebne kvalitete, poput poznavanja kanala, preferencije klijenata, trendova i natjecateljske obavještajne situacije. Sve to sugerira da relacijski kapital nije u srcima klijenata, već su to znanje ili podatci o tim klijentima. Relacijski kapital vrijednost je odnosa organizacije/tvrtke s ljudima s kojima se posluje. On je osjećaj koji klijent ima prema kompaniji, baza podataka o tim

klijentima i odnos razvijen s klijentima. Bontis (1996) navodi da je relacijski kapital znanje usađeno u odnose uspostavljene s vanjskom okolinom ili mreža suradnika i njihovo zadovoljstvo i odanost kompaniji, a to uključuje više nego što su sami klijenti. To je poznavanje ljudi s kojima se radi posao, osjećaj klijenata za tvrtku, baza podataka o tim klijentima te odnos koji je razvijen s klijentom.

Relacijski kapital uključuje, osim klijenata, i mrežu suradnika, saveznika, dobavljača, industrijskih udruga, takmaca, ciljani marketing, preferencije, ali i razumijevanje vladine javne politike, kao i sporazume o osobnim uslugama, inovacijske procese, sporazume o otkrivanju tajni te naučene lekcije. Kratko, relacijski je kapital poznavanje i odnos s mrežom suradnika tvrtke i klijentima koji vodi prema odanosti i potencijalnoj profitabilnosti tvrtke.

Intelektualno vlasništvo

Intelektualna imovina specijalno je znanje, kodificirano i opipljivo, ili fizički opis za koji organizacija može izdati vlasnička prava (Edvinsson i Sullivan, 1996). Intelektualno je vlasništvo intelektualna imovina zaštićena zakonom. Ono zaslužuje biti zaseban dio intelektualnog kapitala iz više razloga. Intelektualna je imovina opipljiva, može se mjeriti, kupiti i prodati. Danas je zaštićena zakonom i može se lako ustanoviti broj patenata ili trgovačkih marki/zaštitnih znakova koje tvrtka ima. Troškovi zadržavanja patenata uključuju se u standardne knjigovodstvene postupke. Patenti su dio standardne analize bilance iako se često prikazuju kao trošak, a ne kao imovina. Posve je sigurno za suvremenih razvoj poslova da se o intelektualnoj imovini razmišlja kao o strateškoj imovini. Primjeri intelektualnog vlasništva uključuju patente, prava kopiranja, softver, zaštitne znakove, izvješća, knjige, rukopise, članke, istraživačke papire, licencije, dizajnerska prava, uslužne označke i trgovačke tajne.

Vrednovanje intelektualnog kapitala

Nakon što se intelektualni kapital neke organizacije definira i prepozna, sljedeći je izazov kako mjeriti takvu imovinu koja je po definiciji neopipljiva.

James Tobin, profesor ekonomije sa Sveučilišta Yale, stvorio je mjeru poznatu kao Tobinov Q (Tobin's Q). Ta je mjera odnos tržišnog vrednovanja tvrtke kao brojnika i troška zamjene imovine tvrtke kao nazivnika. Tobin je započeo s fizičkom imovinom kompanije ili knjigovodstvenom vrijednošću i izračunao trošak zamjene te imovine, radije nego da uporabi izvorni trošak. Nadalje, on je razmatrao vrednovanje sigurnosti tržišta tvrtke, to jest koliko su ljudi voljni platiti za imovinu tvrtke. Tvrtke u industriji čelika, poznate po velikom kapitalu u imovini, imale su Tobinov Q odnos blizu 1,0 (Bontis, 1998). To pokazuje da tržište uglavnom vrednuje tvrtku po vrijednosti njenih troškova zamjene.

Kompanije u softverskoj industriji, gdje intelektualnog kapitala ima u obilju, pokazivale su da imaju taj Q odnos od 7,0 i veći. Te se tvrtke nisu vrednovale po njihovim zgradama i opremi. Zaista, Microsoftov Q odnos bio je 1997. godine približno 17. Ako je Q odnos za industriju čelika sa svim njenim postrojenjima, imovinom i opremom blizu 1,0, a Q odnos Microsofta s njegovim programerima i bazom klijenata preko 17, kakav bi mogao biti Q odnos za oružane snage? Može se doći do troškova zamjene svih zrakoplova, tenkova, brodova, oružja, vozila, vojarni itd., ali to ne bi uračunalo vrijednost cjelokupnog ljudstva oružanih snaga. Troškovi obuke i školovanja također se mogu izračunati, ali vještine i iskustvo svakog pojedinca ne bi bili vrednovani. Paul Strassman u intervjuu s Brittonom Manascom kaže da su, u vrijeme dok je radio u Ministarstvu obrane SAD-a, zaključili da vrijednost teško naoružane divizije nisu tenkovi, već ljudi koji njima upravljaju, a operativni troškovi u najvećem dijelu obuka vojnika intelektualni kapital koji su akumulirali (Manasco, 1996).

Odnos sličan Tobinovom Q s tržišnom vrijednošću u brojniku i standardnom knjigovodstvenom vrijednošću tvrtke u nazivniku poznat je kao odnos tržišta i knjigovodstva. Knjigovodstvena je vrijednost vrijednost postrojenja, vlasništva i opreme tvrtke kako ga određuju kupci, a ne prodavatelji. Stoga, ova metoda ostavlja tržištu vrednovanje cijelog intelektualnog kapitala. Mnogo imovine oružanih snaga nije prikladno samo po sebi za tržišno vrednovanje (zrakoplovi, tenkovi i sl.). Druge mjere provjeravaju relativni napredak same tvrtke. Utvrde se mjerena za tvrtku te se vrijednosti mjerena uspoređuju s prošlim povijesnim podatcima tvrtke. Raste broj

kompanija koje započinju mjerjenje svojeg vlastitog intelektualnog kapitala, ali ne objavljaju rezultate u javnosti. Bez pristupa konkurenckim brojkama tvrtke su prinuđene prosuđivati svoje rezultate prema prošlim povijesnim rezultatima.

Iako se oružane snage mogu razmatrati po nekim aspektima slično korporaciji, ipak su nedvojbeno jedinstvena organizacija. Osim neke usporedbe među granama oružanih snaga, kao što su kopnena vojska, ratna mornarica i ratno zrakoplovstvo, usporedba podataka s civilnim kompanijama nije nužno primjenljiva. Naime, premda postoje neki indikatori mjerjenja intelektualnog kapitala za oružane snage slične onima u civilnim korporacijama, veći je dio jedinstven i specifičan za vojnu organizaciju.

Standardno mjerjenje (engl. *benchmarking*) metoda je prepoznavanja kompanija koje su priznate kao vodeće po podizanju svoje intelektualne imovine. Određuje se kako dobro stoje po važnim kriterijima i tada se usporedi kako stoji neka kompanija u odnosu na njih. Nažalost, kako je prethodno već navedeno, malo kompanija objavljuje te podatke. Microsoft vrlo blisko prati podatke kao što je brzina zamjene osoblja i marljivo radi kako bi je održao niskom (oko 7 %) (Levering i Moscowitz, 1998). Međutim, oni te brojke ne objavljaju. Bez obzira na to, uspoređivanje s civilnom organizacijom ne bi puno vrijedilo vodstvu oružanih snaga.

Vrijednost intelektualnog kapitala može se promatrati kao da je poslovna vrijednost. Što bi se dogodilo da sadašnji intelektualni kapital tvrtke sasvim nestane, odnosno što bi se dogodilo da se on udvostruči? Kako se vrijednost intelektualnog kapitala mijenja nakon jednog mjeseca ili godine? Ova vrsta vrednovanja usredotočuje se na troškove izgubljene povoljne prilike zbog nedovoljnog korištenja intelektualnog kapitala. Kako oružane snage nisu profitna organizacija i tip organizacije s gubitkom, iskazivanje mjerjenja novčanom vrijednosti teško je primjenljivo ili gotovo nemoguće.

Sljedeća metoda vrednovanja poznata je kao banka znanja. Ulaganje kapitala smatra se troškom (umjesto imovinom), dok se dio plaća, kao i troškovi obuke i obrazovanje, tretiraju kao imovina. Troškovi uzimaju u obzir investicije u intelektualni kapital. Takav pristup može biti primjenjiv na oružane snage. Troškovi obuke i školovanja dostupni su školama i ustanovama za obuku.

Postrojbe oružanih snaga imaju obuku na poslu, dnevnu, mjesecnu i godišnju obuku koju rade unutar „kuće”, kao i vježbe postrojbi na svim razinama. Razdvajanje dnevne obuke i izvršavanje temeljnog posla za mnogo osoblja bilo bi blizu nemogućeg.

Thomas Stewart (1997b) preporuča tri načela koja kompanija treba uzeti u obzir pri mjerenu intelektualnog kapitala. Prvo, sugerira primjenu ne više od tri parametra mjerena za ljudski, strukturalni i relacijski kapital te jedan broj koji daje opću sliku. Drugo, potrebno je mjeriti samo ono što je strateški važno za tvrtku, i treće, svakako mjeriti aktivnosti koje stvaraju intelektualno obilje/bogatstvo.

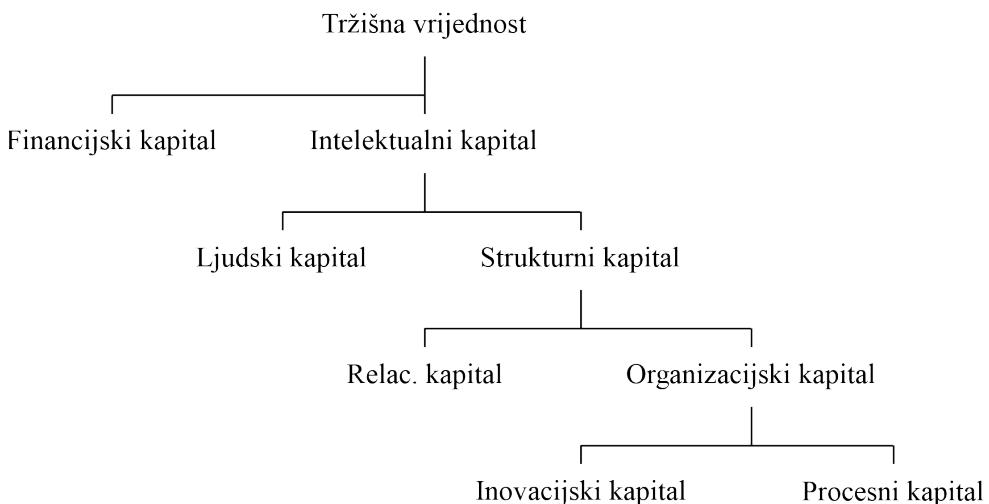
Početci mjerjenja intelektualnog kapitala

Brojne su kompanije prepoznale potrebu definiranja i mjerjenja svog intelektualnog kapitala. Četiri se specifične kompanije smatraju vodećima u razvoju i mjerenu intelektualnog kapitala: *Celemi* (alati za obuku), *Skandia* (osiguravajuće i finansijske usluge) i *WM-Data* (softver i konzultacije) iz Švedske te *Dow Chemical* (kemijski proizvodi) iz SAD-a.

Tvrtka *Celemi AB* objavila je Monitor neopipljive imovine (Sveiby, 1997b), koji dijeli neopipljivu vrijednost kompanije na tri područja: klijenti (vanjska struktura), organizacija (unutarnja struktura) i ljudi (kompetencija). Svaka od tih skupina dalje se dijeli na rast/obnovu, učinkovitost i stabilnost s po jednom do četiri mjere za svaku tu podskupinu. Mjere se uspoređuju s Celemijevom prethodnom godinom. *Celemi* definira „naše klijente“ kao vanjsku strukturu odnosa s klijentima i dobavljačima, imenima brandova, zaštitnih znakova i reputacije ili slike. „Naša organizacija“ korporativna je unutarnja struktura koja se sastoji od patenata, koncepata, modela, računalnih i administrativnih sustava, uključujući i generalno upravljanje. „Naši ljudi“ predstavlja udružene kompetencije zaposlenika Celemija, koje osiguravaju, među ostalim, sposobnost brze prilagodbe tvrtke na novonastale okolnosti i reagiranje na nepredviđene poslovne izazove.

Dow Chemical je ranih devedesetih godina XX. stoljeća počeo istraživati vrijednost svojeg intelektualnog kapitala, kada je Gordon Petrash imenovan

glavnim direktorom za upravljanje intelektualnom imovinom. On je razmatrao Dow Chemicalov Q odnos i zalagao se da se vrijednost Q-a povisi (na vrijednost veću od 1,0) povećanjem vrijednosti intelektualnog kapitala i intelektualne imovine tvrtke. Proces je započet analizom više od 29 000 patenata koje je Dow održavao širom svijeta. Svaki od patenata klasificiran je u tri glavne kategorije: one koje Dow koristi, one koje će koristiti i one koje neće koristiti. Utvrđeno je da je Dow Chemical eksploatirao manje od polovice svojih patenata i da nitko nije bio odgovoran za njihovu komercijalizaciju i razvoj. Potom je Dow prodao ili prestao održavati one patente koji se neće koristiti, tvrdeći da će uštedjeti 40 milijuna američkih dolara na troškovima za održavanje patenata u razdoblju od deset godina. U prvih 18 mjeseci programa Dow Chemical je na taj način uštedio više od 1 milijun američkih dolara.

Slika 6. Model tržišne vrijednosti Skandije (Sveiby, 1997a)

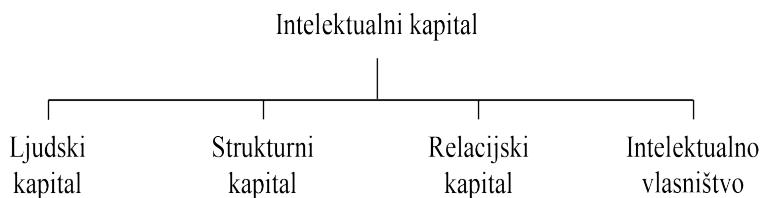
Tvrtka Skandia AFS jedna je od začetnika revolucije u mjerenu intelektualnog kapitala. Leif Edvinsson imenovan je 1991. godine tvrtkinim direktorom za intelektualni kapital, prvo takvo na svijetu, sa zadaćom osmišljavanja načina opisivanja skrivene vrijednosti u intelektualnom kapitalu i stvaranja modela

intelektualnog kapitala kompanije koji bi bio koristan za njen napredak. Model tržišne vrijednosti Skandije (Slika 6.) pokazuje kako u Skandiji vjeruju da vrijednost kompanije pripada samo jednim dijelom finansijskom kapitalu, a ostatak intelektualnom kapitalu. Skandia je tražila od direktora za intelektualni kapital da izvješće bude dokument od jedne stranice koji kombinira finansijske i nefinansijske podatke. Takav intelektualni prilog objavljen je 1994. godine zajedno s finansijskim izvješćem Skandije, a zvao se Poslovni navigator Skandije (engl. *Skandia Navigator*). Model je kombinacija finansijskog i intelektualnog kapitala, a usredotočen je na financije, klijente, ljude, procese, obnovu i razvoj.

U tvrtki WM-Data (Sveiby, 1998; WM-data, 1997) smatraju finansijske mjere beskorisnima za menadžersko upravljanje te su projektirali sustav nemonetarnih pokazatelja koje njihov vršni menadžment rabi za nadziranje operacija. WM-Data zove te mjere svojim monitorom neopipljive imovine. Vrijednost svoje neopipljive imovine WM-Data računa kao razliku između tržišne vrijednosti tvrtke i neto knjigovodstvene vrijednosti. Mjerenja uključuju broj zaposlenih, obrtaj, neto profit po zaposlenom, tržišnu vrijednost po zaposlenom, povrat uloženog kapitala i povrat na dionicama. Kompanija nastoji održati zamjenu osoblja unutar opsega od 7 do 10 %. Kao i kod strukturne nezaposlenosti u ekonomiji, potrebna je određena zamjena zaposlenika istih vještina, ali ne smije biti previše brza. Za nagrađivanje odanosti dodjeljuju se potrebni resursi. Stoga se određuju konzultanti i drugo osoblje da izravno rade s klijentima kao osoblje za stvaranje prihoda. Administrativno osoblje smatra se osobljem koje ne stvara prihod i njihov udio u osoblju ne bi trebao biti veći od 10 %. Učinkovitost se mjeri kroz profit po osobi za stvaranje prihoda. Prati se medijana starost zaposlenika vjerujući da je ključna ravnoteža starosti i iskustva. Provedeno je snažno novačenje na sveučilištima kako bi se spriječila rast medijane starosti prema gore. U WM-Data određuju novake kao zaposlenike s manje od dvije godine iskustva. Novaci se pozorno prate jer su oni manje učinkoviti i vjerojatnije će napustiti kompaniju, što, posljedično, utječe na zamjenu osoblja. Međutim, novaci donose kompaniji nove kompetencije.

Generički modeli intelektualnog kapitala

Generička kompanija ona je koja obuhvaća karakteristike cjelokupne vrste srodnih kompanija po poslovima kojima se bave. Slično vrijedi i za generički model intelektualnog kapitala srodnih vrsta poslova kompanije. To poopćavanje upućuje na put kako konstruirati generički model intelektualnog kapitala za srodne kompanije. Takav model tada može korisno poslužiti kao temelj za bilo koju kompaniju/tvrtku i koristi se kao polazna točka za njenu organizaciju i mjerjenje. U njemu se intelektualni kapital razlaže na svoje osnovne sastavnice: ljudski, strukturni i relacijski kapital te intelektualno vlasništvo. Generički model intelektualnog kapitala (Wagner, 1998) nalazi se na Slici 7.

Slika 7. Generički model intelektualnog kapitala (Wagner, 1998)

Nakon toga, svaka sastavnica intelektualnog kapitala dalje se razlaže na općenito uzajamno isključive podskupine. Takvim se postupkom dolazi do nekih 250 mjera intelektualnog kapitala. Mjere se dijele u različite kategorije intelektualnog kapitala. Dalje se dijele kako bi se ponudio izbor za generičku kompaniju pri biranju mjera koje adekvatno odražavaju određenu kompaniju/organizaciju. Kako svaka industrija i svaka kompanija u toj industriji ima svoju vlastitu specifičnost, bira se pojedina mjera za svaku podstavku. Te generičke mjere biraju se na temelju njihove mogućnosti za uporabu u presjeku kompanija i industrija.

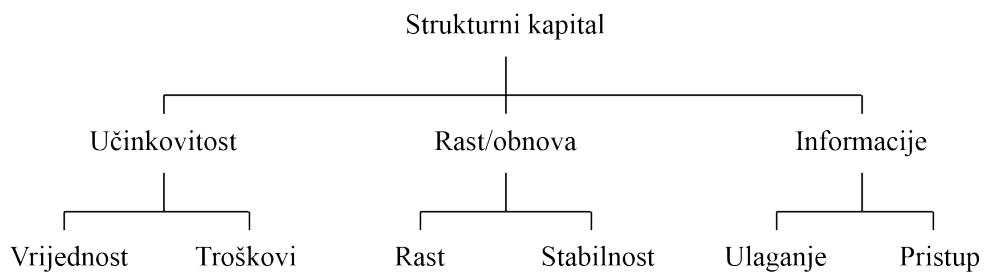
Generički model ljudskog kapitala

Ljudski kapital dijeli se na potencijal, rast/obnovu i učinkovitost. Potencijal se dalje dijeli na obrazovanje i iskustvo, a rast/obnova na stabilnost i rast. Pojmovi navedeni u donjoj slici imaju sljedeća značenja:

<i>potencijal</i>	- <i>obrazovanje</i>	→ razina obrazovanja koja utječe na kompetencije osoblja
	- <i>iskustvo</i>	→ stvarno učenje vještina
<i>rast/obnova</i>	- <i>stabilnost</i>	→ stvarno učenje vještina
	- <i>rast</i>	→ broj zaposlenika
<i>učinkovitost</i>		→ udio eksperata u broju zaposlenika u kompaniji i profit po ekspertu.

Generički model strukturnog kapitala

Strukturni kapital dijeli se na učinkovitost, rast/obnovu i informacije, a oni se dalje dijele prema sljedećoj slici.

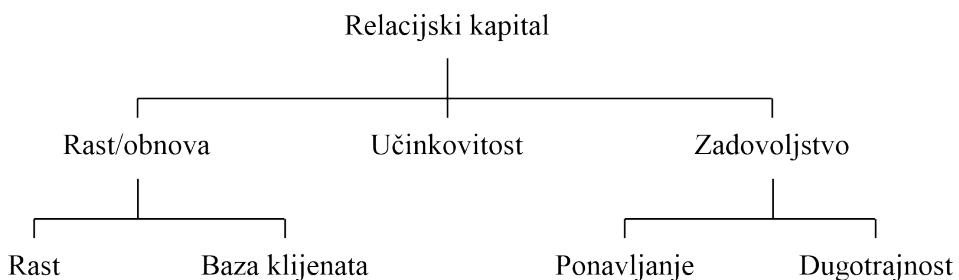
Slika 8. Generički model strukturnog kapitala (Wagner, 1998)

Određenja pojmove navedenih u gornjoj slici kod profitnih kompanija imaju sljedeća značenja:

<i>učinkovitost</i>	– vrijednost	→ prihod po zaposlenom
	– troškovi	→ administrativni troškovi po zaposlenom
<i>rast/obnova</i>	– rast	→ doprinos zaposlenika unutarnjoj strukturi
	– stabilnost	→ starost kompanije
<i>informacije</i>	– investicija	→ ulaganje u sustave obrade informacija
	– pristup	→ broj osobnih računala po zaposlenom.

Generički model relacijskog kapitala

Relacijski kapital dijeli se na rast/obnovu, učinkovitost i zadovoljstvo, a oni se dalje dijele kao na sljedećoj slici.

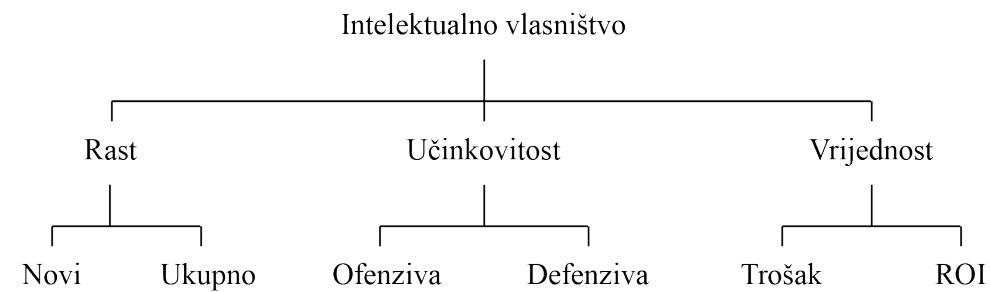
Slika 9. Generički model relacijskog kapitala (Wagner, 1998)

Pojmovi navedeni u gornjoj slici kod profitnih kompanija imaju sljedeća značenja:

<i>rast/obnova</i>	- <i>rast</i>	→ broj izdanih računa
	- <i>baza klijenata</i>	→ broj dana u posjetima klijentima i klijenata kompaniji
<i>učinkovitost</i>	- <i>profitabilnost po klijentu</i>	→ oko 80 % klijenta nije profitabilno
	- <i>prodaja po klijentu</i>	→ ukupna prodaja podijeljena s ukupnim brojem klijenata
<i>zadovoljstvo</i>	- <i>učestalost ponavljanja narudžbi</i>	→ znači zadovoljstvo klijenta i doprinos profitu
	- <i>dugotrajnost</i>	→ prosječno trajanje odnosa s klijentom.

Generički model intelektualnog vlasništva

Intelektualno vlasništvo dijeli se na rast, učinkovitost i vrijednost, a oni se dalje dijele prema sljedećoj slici.

Slika 10. Generički model intelektualnog vlasništva (Wagner, 1998)

Određenja pojmove navedenih u prethodnoj slici imaju sljedeća značenja:

<i>rast</i>	<i>- novi</i>	→ broj novih patenata
	<i>- ukupno</i>	→ broj svih patenata tvrtke
<i>učinkovitost</i>	<i>- ofenziva</i>	→ postotak patenata u portfelju koji je ofanzivan (daju prihod od licencija)
	<i>- defenziva</i>	→ postotak patenata u portfelju koji je defanzivan (samo štite prava)
<i>vrijednost</i>	<i>- trošak</i>	→ trošak održavanja portfelja patenata širom svijeta na godišnjoj bazi
	<i>- povrat ulaganja</i>	→ tantième, honorari vlasnika za patent.

Prikazani generički modeli omogućavaju bilo kojoj organizaciji/kompaniji, pa i oružanim snagama, polazne osnove za analizu sastavnica intelektualnog kapitala. Predstavljene mjere temeljne su i mogu se primijeniti na čitav spektar različitih organizacija/tvrtki. Tako, od gotovo 250 mjera mogu se odabrati one koje su pogodne za određenu organizaciju/kompaniju.

Intelektualni kapital u oružanim snagama

Oružane snage specifična su organizacija i ne mogu se u potpunosti sagledavati kroz prizmu organizacije njihova proračuna, dakle kao neprofitna organizacija. Naime, dok neprofitne organizacije imaju svoju jasnu ulogu i odrednicu spram ne/ostvarenja profita, kod oružanih snaga, premda neizravno, postoje poveznice s obrambenom industrijom, tržištem naoružanja (prodaja naoružanja i vojne opreme) ili sudjelovanjem u mirovnim misijama (UN nadoknađuje financijski trošak angažiranja ljudstva, opreme i troškove usluga).

Nadalje, intelektualni kapital ipak je kapital, a to znači da ga se može na tržištu prodati i zamijeniti za drugi oblik kapitala tj. financijski kapital. To je, naravno, dijаметрално suprotno ulozi oružanih snaga. Ipak, kada je riječ o ulozi i potencijalnim misijama oružanih snaga, često se govori o prostoru tzv. vojnog natjecanja (engl. *military competition*) među državama (npr. Kina i SAD). U tom kontekstu, intelektualni je kapital svakako ona komparativna vrijednost nekih oružanih snaga koje se odnose na kvalitete zapovjednika, uvježbanost vojnika, stručnost i kompetencije ljudi u potpori operacija (logistika, veza i sl.). Isto tako, može se govoriti o strategijama, doktrinama i dobrim praksama, koje zasigurno, osim opremljenosti, imaju važnu ulogu. No, s obzirom na specifičnosti uloge i misija oružanih snaga, možda bi radije trebali govoriti o proučavanju intelektualnog potencijala.

U analizi intelektualnog kapitala oružanih snaga polazimo od njegovih sastavnica prikazanih na generičkom modelu na Slici 5. S obzirom na specifičnost oružanih snaga kao organizacije, teže je definirati kriterije za mjerjenje sastavnica intelektualnog kapitala kao što su relacijski kapital i intelektualno vlasništvo. Relacijski kapital oružanih snaga mogao bi biti njezin ugled u društvu, spremnost za služenje u pričuvnom sastavu, privlačnost vojnog poziva, kao i ugled i povjerenje koje uživa u obrambenim savezima (npr. NATO). Intelektualno vlasništvo u kontekstu oružanih snaga, premda nije tržišna kategorija, ipak je važan potencijal, a može se odnositi na specifične vrste naoružanja i vojne opreme ili tehnologije pa i prakse (postupke), koje mogu postati ili jesu tržišna kategorija ili se za njih određuje stupanj tajnosti kako bi se zadržala prednost u odnosu na potencijalne protivnike.

Ipak, najviše ima smisla razmatrati strukturni kapital kao sposobnost oružanih snaga da odgovore na promjene okoline, zadovolje potrebe obrane države i zahtjeve nacionalne sigurnosti te da ubrzaju protok znanja kroz svoju organizaciju. Pritom neopipljivi dio strukturne imovine čine modeli procesi upravljanja obranom (obrambeno planiranje), strategije, doktrine, sustavi i procesi, kultura, organizacijska struktura, standardni operativni postupci, administrativni sustavi te metode upravljanja ljudskim i materijalnim resursima. Kada se pogleda generički model strukturnog kapitala kao podloge za mjerjenje, vidi se da su mjere učinkovitosti i rasta/obnove slabo

primjenjive na oružane snage, dok je tek djelomično primjenjiva mjera informacije kroz ulaganje u sustave obrade informacija i pristup računalima (broj osobnih računa po osobi). Prema tome, puni smisao ima usredotočenje na ljudski kapital kao sastavnicu intelektualnog kapitala oružanih snaga, koja se i inače smatra njihovim ključnim resursom i čimbenikom. Zato se kao početni korak u mjerjenju intelektualnog kapitala oružanih snaga razmatra samo mjerjenje ljudskog kapitala.

Jedno je od temeljnih pitanja: koga mjeriti? Stručnjaci pokreću tvrtke i stvaraju prihod. Oni rade izravno na polju kompetencije koja stvara tvrtkine poslovne ideje. Misija oružanih snaga obrana je suvereniteta i teritorijalnog integriteta u različitim okružjima (kopno, zračni prostor, more te kibernetički prostor, a šire i svemir). Oružane snage imaju časnike, dočasnike i vojnike te civilne službenike i namještenike kao potporno osoblje. Iskustvo, kompetencije i ekspertize časnika, koje stječu kroz kontinuiran profesionalni razvoj i dužnosti u postrojbama, stožerima i zapovjedništvima, ključ su misije oružanih snaga. Oni su dobar primjer ljudskog kapitala. Njihove kompetencije plod su dugogodišnjeg iskustva, nije ih lako zamijeniti. Izravno podupiru misiju oružanih snaga.

Važnost intelektualnog kapitala za oružane snage

Svake godine stotine se časnika umirovljuje ili napušta oružane snage, a zamjenjuju ih novi. Svaki put kada neki časnik napusti oružane snage, s njim odlazi i djelić korporativne memorije. Što bi bilo kada bi djelić te memorije ili znanja, taj intelektualni kapital, mogao biti sačuvan? Što bi bilo kada bi se danas intelektualni kapital u oružanim snagama mogao povećati? Što bi bilo kada bi se časnici koji imaju tip znanja ili ekspertizu potrebnu oružanim snagama mogli bolje prepoznati i zadržati dulje u službi koristeći njihovu ekspertizu i čuvajući neka njihova znanja za buduće časnike koji bi od njih učili? Za propisnu uporabu i postignuće oružanih snaga, prvo se mora prepoznati što je njihov intelektualni kapital i mjeriti ga da bi se vidjelo gdje su oružane snage danas i gdje bi mogle biti sutra.

„Paradoksalno je da se osnovno sredstvo koje se uništi prije no što je amortizirano tretira kao gubitak, a kad kompaniju napusti pet najboljih

stručnjaka ili menadžera, u finansijskom izvještaju to nigdje nije prikazano, iako je vrlo vjerojatno da će se konkurentska sposobnost kompanije znatno smanjiti" (Sundać, Škalamera-Alilović i Babić, 2016:p.181).

Kompetencije časnika kao intelektualni kapital oružanih snaga

Primjer promišljanja o intelektualnom kapitalu u oružanim snagama jest članak „Intellectual capital: a case of cultural change“ objavljen 2015. u časopisu *US Army Parameters* (Spain, Mohundro and Banks, 2015). U članku se razmatra transformacija oružanih snaga SAD-a iz „snažne vojske“ u „pametnu vojsku“ budućnosti s naglaskom na intelektualni ljudski kapital, razumijevanje njegovog koncepta, kritičko mišljenje i spoznajno konceptualne sposobnosti osoblja u vojsci. Autori se zalažu da vojska SAD-a treba usvojiti potreban intelektualni kapital u svoje snage za 2025. godinu i nakon nje.

Naime, sve složenije globalno okružje, osobito u sigurnosnom smislu, traži profile časnika, dočasnika i vojnika koji će biti sposobni izvojevati pobjedu u takvim složenim okolnostima. Stoga predlažu da vojni vrh kritički preispita i promijeni načine pristupa, razvoja, odabira i postavljanja obrazovanja za buduće časnike ponajprije sa spoznajno konceptualnim sposobnostima. Nadalje, predlažu da se kriteriji snažne vojske (kao što su motivacija, marljivost i fizička snaga) ne suprotstavljaju kriterijima pametne vojske (kritičko mišljenje i spoznajno konceptualne sposobnosti) jer su obje skupine sposobnosti vojsci potrebne i nisu međusobno isključive. Konačno, smatraju, izbor „jedno ili drugo“ lažna je dilema. Takvim pristupom postiglo bi se da Odbor za promicanje i odabir ne diskriminira časnike sa spoznajno konceptualnim sposobnostima (strateško promišljanje) u korist onih koji dobre rezultate pokazuju u ranijim fazama karijere (taktička razina). Dominacija tehnologije u prošlim ratovima uravnotežit će se s važnosti intelektualnog kapitala koji će vjerojatno odlučivati o mnogim budućim sigurnosnim pitanjima. U članku se razmatraju i pitanja: zašto je intelektualni ljudski kapital važan, kako se definira, kako se primjenjuje, kako stvarati znanja i zadržavati taj intelektualni kapital, kako procjenjivati intelektualnu kulturu vojske i kako mijenjati kulturu vojske za 2025. godinu i nakon nje?

Članica uređivačkog odbora časopisa *US Army Parameters* (Simons, 2015) u istom broju časopisa daje osvrt na članak Spaina, Mohundroa i Banksa. Podupire ideju autora članka o „pametnoj”, a ne „snažnoj” vojsci u kojoj pamet treba zamijeniti mišiće. Međutim, dvoji da određeni testovi mogu dovoljno dobro odgovoriti tko je sposoban biti vođa u vojsci, da je više magistara i doktora znanosti u vojsci mudro ili čak potrebno, da je visoki stupanj obrazovanja jamstvo brzine i dubine promišljanja ili učinkovitosti komunikacije te dvoji oko kriterija promicanja i odabira koji idu u korist samo jednog posebnog tipa inteligencije. U osvrtu se podupire intelektualni ljudski kapital kao dobra stvar, a na pitanje koji su zahtjevi za dobrog vojnog vođu odgovara da je to upravljanje drugim ljudima, što traži inteligenciju koje nema u knjigama, čitanje ljudi i dinamike oko njih. Zalaže se za to da svaki časnik treba imati više vrsta inteligencije, sagledavati veliku sliku te konceptualno misliti do detaljno orijentirane perfekcije. Dakle, vojska treba uravnoteženu mješavinu svega toga, barem za više razine vođenja. Kako to postići? Rješenje vidi u upravljanju talentima cjeloživotnim obrazovanjem u kojem programe treba kroviti i prekrnjati za pojedince na temelju njihovih interesa, afiniteta, iskustava te prepoznatih snaga i slabosti. Potom staviti zajedno brojne tečajeve potrebne i korisne za časnike i vojsku, a ne samo za pojedince. Zatim, taj vojni program treba sinkronizirati individualne potrebe s potrebama službi, grana i vojske.

Mjerjenje intelektualnog kapitala

Mjerjenje vrijednosti intelektualnog kapitala u ekonomiji koristi određene metodologije i modele, ovisno o tome je li riječ o tvrtkama koje ostvaruju profit ili o neprofitnim društveno potrebnim organizacijama. Ekonomski znanost još uvijek traži najbolja rješenja i primjenjuje različite pristupe mjerjenju i vrednovanju intelektualnog kapitala. Metodologija mjerjenja vrijednosti intelektualnog kapitala profitnih poduzeća bolje je razvijena i više se primjenjuje u praksi, dok se metodologija mjerjenja intelektualnog kapitala neprofitnih društveno potrebnih organizacija tek počela razvijati, i to prije svega kvalitativnim vrednovanjem ljudskog kapitala kao dijela intelektualnog kapitala.

Mjerenje intelektualnog kapitala kao „neopipljive” imovine postaje sve veća nužnost za kompanije. U finansijskim izvještajima nematerijalna imovina prikazuje se kao tzv. *goodwill*. *Goodwill* se izračunava kao razlika tržišne i knjigovodstvene vrijednosti u trenutku kupnje kompanije.

Vojna znanost tek se nedavno počela baviti ovom problematikom. Oružane snage kao vojna i neprofitna organizacija na mnogo su načina slične, ali i različite od velikog poduzeća. One rade s proračunom u uvjetima brzih promjena globalnog političkog, ekonomskog i sigurnosnog okružja s očekivanim razvojem obrambenih sposobnosti, obukom i sličnim poslovima. Stoga će se razmatrati mogućnosti mjerenja intelektualnog kapitala u oružanim snagama uzimajući u obzir različite specifičnosti pojedinih njegovih sastavnica.

U iskazu problema prvo se postavlja pitanje je li intelektualni kapital mjerljiv. Stewart (1996) navodi razlog da to što je intelektualni kapital neopipljiva vrijednost, ne znači da se on ne može mjeriti. Johan Roos (1996b) podržava stav da se rast i pad intelektualnog kapitala može vizualizirati i mjeriti, iako se on danas još ne može dobro mjeriti. Bill Birchard (1995) napominje da su pioniri intelektualnog kapitala bili u velikoj mjeri angažirani na njegovom razumijevanju, opisivanju i mjerenu, ponajprije kao faktora koji utječe na povećanje dobiti tvrtke. Svjestan je da još ne razumijemo sve veze između generatora vrijednosti i financija, ali ih pokušavamo „ucrtati u kartu”.

Mjerenje intelektualnog kapitala važno je jer se kroz prepoznavanje, mjerenje i razvoj intelektualnog kapitala nudi dugoročni resurs koji se može otvoriti povećanju potencijala i sposobnosti organizacije. Vodstvo oružanih snaga uvijek traži bolje načine za primjenu organizacijskih resursa, ali mora razumjeti koji su to resursi. Da bi se njima upravljalo, menadžer mora znati gdje su oružane snage danas ili su bile u bližoj prošlosti, a to zahtijeva mjerjenje. Vito Fabiano (1995) tvrdi da ne možete ništa početi mijenjati ako to ne možete mjeriti. Dakle, mjerenje i upravljanje uvijek idu zajedno.

Brahm Eiley (1966) ističe da je rast intelektualnog kapitala kompanije važan jer „pametnije” kompanije nastoje raditi bolje u dužem razdoblju od svojih slabijih konkurenata. Možda je najvažniji razlog za razvijanje mjerjenja to što intelektualni kapital ubrzano postaje mjera budućeg uspješnog funkcioniranja organizacija.

Karl-Erik Sveiby (1997a) sugerira da postoje dva glavna razloga za mjerjenje intelektualnog kapitala u organizaciji i dvije različite skupine zainteresirane za te rezultate. *Vanjsko mjerjenje* provode investitori, konkurenti, klijenti i kreditori jer žele vidjeti kako kompanija funkcionira i kakva će biti njena potencijalna vrijednost u budućnosti. *Unutarnje mjerjenje* važnije je za oružane snage jer njegovi rezultati mogu omogućiti bolje upravljanje svim resursima. Vodstvo oružanih snaga mora u svakom trenutku znati trendove, smjerove i vektore te kamo oružane snage idu i načiniti potrebne korekcije. Ako se vrijednost osoblja oružanih snaga ne može mjeriti, tada one nemaju načina kako će doznati gube li znanje i ekspertizu koja im je potrebna za budućnost. U svezi s planovima za budućnost, potrebno je naglasiti da ono što oružane snage čini uspješnim, ne smije se mijenjati.

Kvalitetno profesionalno i predano osoblje određuje oružane snage. Kako se definira kvalitetno osoblje? Što ti ljudi imaju, a da ih to čini vrijednim? Ako se te ljudske kvalitete ili atributi mogu prepoznati, mogu li se i mjeriti? Ako se mogu mjeriti, kako to rade oružane snage? Temeljeno na rezultatima mjerjenja intelektualnog kapitala, kakve je preporuke moguće načiniti? To su neka pitanja za stvaranje metodologije mjerjenja intelektualnog kapitala.

Mjerjenje ljudskog intelektualnog kapitala

Sveiby (1997a) je usporedio mjerjenje intelektualnog kapitala s Heisenbergovim načelom neizvjesnosti koje kaže da je nemoguće znati točni položaj i brzinu čestice u isto vrijeme. To sugerira da točno mjerjenje možda nije toliko važno kao što su to vektor ili trend nekog resursa. Prema tome, usredotočenje na to gdje je tvrtka danas u točno ovom trenutku, može biti manje važno od razumijevanja kuda tvrtka ide i kako se brzo kreće. Cilj istraživanja nije izračunati koliko točno novaca vrijedi intelektualni kapital, nego treba vidjeti raste li ukupno znanje kompanije ili opada i stagnira (Eiley, 1996) te vrednovati sposobnosti organizacije da postigne svoje ciljeve (Brooking, 1996).

Za mjerjenje ljudskog intelektualnog kapitala oružanih snaga može se primijeniti generički model ljudskog kapitala na Slici 7. Slijede određenja

i kratki opisi pojedinih sastavnica generičkog modela ljudskog kapitala i njihovih dijelova kako bi se prepoznale mjere za njihovo vrednovanje.

Potencijal ljudskog intelektualnog kapitala kompanije/organizacije mjera je sposobnosti ili vještina koja se može primijeniti u djelovanju ili uporabi u budućnosti.

Obrazovanje. Sikes i suradnici (1996) navode da je ukupna misija obrazovanja i obuke oružanih snaga sredstvo kojim se postiže najmoćniji čimbenik borbene jednadžbe – ljudski potencijal. Razina obrazovanja časnika kao stručnjaka utječe na kvalitetu njihove kompetencije i prema tome na sposobnost oružanih snaga za postizanje budućeg uspjeha. Časnici mogu imati visoku stručnu spremu, magisterij i doktorat koji je najviša razina potencijalne vještine za oružane snage. Postoje različite razine profesionalnog vojnog obrazovanja u oružanim snagama počevši od školovanja vojnih kadeta na vojnim učilištima pa do Ratne škole i cjeloživotnog obrazovanja.

Iskustvo u oružanim snagama može se mjeriti na mnogo načina. Primjerice, za sudjelovanje u međunarodnim vojnim operacijama poželjno je da vojno osoblje stječe iskustva kroz rad u NATO i EU zapovjednoj strukturi, upozna kulturu, zakone i običaje te stekne sposobnost komuniciranja s domicilnim stanovništvom u području operacije.

Rast/obnova odnosi se na udio novaka i veterana među pripadnicima oružanih snaga te broj civilnih zaposlenika.

Stabilnost ljudskog kapitala u oružanim snagama mjeri se slično kao u generičkoj organizaciji. Omjer novaka određuje se s pomoću postotka časnika s manje od dvije godine službe, a omjer veterana za časnike s više od 20 godina službe. Također, mjere se omjer zadržavanja, prosječna starost časnika te prosječni broj godina službe.

Rast ljudskog intelektualnog kapitala mjeri se ukupnim brojem svih časnika. Rastom se mjeri povećanje ili smanjenje organizacije.

Učinkovitost ljudskog intelektualnog kapitala mjeri se postotkom časnika, u ukupnom broju, koji svojim kompetencijama najbliže podupire misiju

(namjenu) ustrojstvene cjeline. Ova mjera pokazuje koliko su stručnjaci važni za oružane snage. Postotak stručnjaka na položajima (ustrojbenim mjestima) predviđenima za stručnjake mjera je koja pokazuje kolika je učinkovitost oružanih snaga u korištenju svojih stručnjaka.

Mjerenje intelektualnog kapitala u oružanim snagama

Kod neprofitnih organizacija, kakve su i oružane snage, stvari stoje drukčije nego kod profitnih organizacija. One nisu na tržištu, posluju s proračunom odobrenim iz državnog portfelja, ostvaruju društveno potreban i koristan rad i imaju opipljivu fizičku imovinu. Za njih je iskaz problema mjerjenja intelektualnog kapitala povezan s pitanjima: je li ga moguće mjeriti, i ako jest, kako ga mjeriti. Odgovorima na ova pitanja prišlo se usporedbom oružanih snaga s tvrtkama po stvarima koje su im zajedničke, kao što su proračun, brze globalne promjene, očekivano funkcioniranje, pridržavanje običaja, obuka osoblja i slično. Opipljiva imovina oružanih snaga uključuje vojarne, tenkove, avione, brodove itd. Neopipljiva imovina oružanih snaga uključuje muškarce i žene u ulozi vojnika, dočasnika, časnika te civilne namještenike i službenike. Na mnogo je načina potencijalna vrijednost toga osoblja nepoznata. To se osoblje najprije vidi kroz opis poslova, a tek potom kao jedinstvene ljude. Oružane snage moguće bi zanemariti mnoge doprinose koje bi im ti ljudi mogli dati. Koliko osoba ima u oružanim snagama s akademskim stupnjem magistra i doktora znanosti čija ekspertna znanja ne koriste dovoljno obrambenom sustavu? Kolika je neiskorištena sposobnost govorenja ili učenja stranog jezika? Koliko je godina iskustva ili drugih vještina koje nisu zabilježene, a moglo bi ih se podijeliti s drugima ili profitirati iz njih? Kada je riječ o intelektualnom kapitalu u oružanim snagama, važnu skupinu čine časnici. Profitabilne kompanije uvelike ulazu u obuku svojih zaposlenika, a većina produktivnih kompanija iznad svega drugog vrednuje znanje i vještine radne snage predane poslu. Tako bi trebalo biti i u oružanim snagama, pogotovo jer su ljudi bili i ostaju odlučujućim čimbenikom.

U mjerenu intelektualnog kapitala profitnih tvrtki postoje poteškoće zbog prevladavajućih knjigovodstvenih pravila koja se koriste za vrednovanje fizičkog kapitala. Kod neprofitnih organizacija, dakle i u oružanim snagama,

svrha nije stvaranje profita, nego postizanje najvećeg učinka (borbene spremnosti) za državu i društvo. Tu su poteškoće u mjerenu još veće jer se to područje manje istraživalo. Za mjerenu intelektualnog kapitala postoje brojni razlozi. Najvažniji je razlog to što je on postao mjera za buduće funkcioniranje i alat za strateško planiranje i upravljanje profitnim i neprofitnim organizacijama. Naime, sadašnje knjigovodstvene metode gledaju samo prošlo funkcioniranje ili, u najboljem slučaju, daju samo snimku sadašnjeg stanja.

U mjerenu intelektualnog kapitala u oružanim snagama ponajprije treba definirati što je intelektualni kapital za oružane snage i sve njegove sastavnice s pripadajućim parametrima. Prvi je korak u njegovoj analizi identificirati intelektualnu imovinu u oružanim snagama s naglaskom na ljudski intelektualni kapital. Drugi je korak usporediti intelektualne potrebe oružanih snaga s njihovim strateškim planovima i provedbom. Jedan od alata koji se u tom pristupu pokazao iznimno korisnim jest *Balanced Scorecard* (Wall, 2005).

Svladavati poteškoće u mjerenu intelektualnog kapitala može se prepoznavanjem parametara njegovih sastavnica u oružanim snagama, nastavlja se mjerenu prepoznavanjem parametara i davanjem preporuka na temelju rezultata mjerena. Rezultati istraživanja modela i metoda mjerena intelektualnog kapitala u oružanim snagama mogu biti višestruko korisni jer je intelektualni kapital postao moći alat strateškog planiranja i upravljanja svim resursima u profitnim i neprofitnim organizacijama, pa to može biti i u oružanim snagama.

Zaključci

Gotovo 400 godina menadžeri, analitičari i investitori koristili su gotovo istu tehniku za mjerenu i ocjenjivanje uspješnosti neke tvrtke ili cijele industrije. Informacijsko doba i radnici znanja još prije javljanja digitalnog i spoznajnog doba potaknuli su razvoj novog koncepta, mjerena i upravljanja intelektualnim kapitalom. Ovim radom pružen je uvid u pregled koncepata, definicija, modela i literature o intelektualnom kapitalu. Razmotrene su

mjere za vrednovanje intelektualnog kapitala i metodologija primjenjiva za njegovo mjerjenje u oružanim snagama.

Danas je u svijetu proučavanje intelektualnog kapitala važno područje znanstvenog interesa. Definicije toga područja još uvijek se razvijaju pokušavajući objasniti što je to intelektualni kapital. Pregled literature otkriva postojanje konsenzusa o tome kako je izučavanje problematike intelektualnog kapitala dugoročno važno, ali nema konsenzusa o tome kako ga definirati niti kako ga podijeliti na njegove sastavnice i mjeriti.

Zbog postojanja brojnih modela intelektualnog kapitala s različitim hijerarhijama i terminologijama, predstavljena je temeljna hijerarhija koja se može primijeniti na različite organizacije, uključujući i oružane snage. Do sada utvrđene sastavnice intelektualnog kapitala nastale kao rezultat rada brojnih autora, istraživača, predavača i menadžera tvrtki, organizirane su u generički model intelektualnog kapitala. Istraživači i menadžeri mogu započeti raditi s tim temeljnim modelom koristeći za njegove sastavnice određene mjere, odnosno izabrati primjerene mjere iz popisa sistematiziranih mjera. Osnovni je problem pri pokušaju primjene poslovnih mjera na oružane snage sukobljenost misija i ciljeva oružanih snaga s onima u profitnoj organizaciji. Zato treba izabrati one mjere koje se podudaraju s misijom oružanih snaga ili je bolje odražavaju. Modelom intelektualnog ljudskog kapitala oružanih snaga može se mjeriti npr. stupanj obrazovanja, iskustvo, sposobnost za učenje te učinkovitost časnika, dočasnika i vojnika.

Za povećanje intelektualnog ljudskog kapitala u oružanim snagama postoje najmanje tri načina: povećati intelektualni kapital časnika i stručnjaka (civilno osoblje) zaposlenih u ministarstvu obrane, časnike i stručnjake zadržati duže u službi, zaposliti ili na drugi način angažirati (npr. ugovor o djelu) stručnjake (civilno osoblje) koji imaju traženi intelektualni kapital. Osim toga, oružane snage mogu povećati standarde obrazovanja novih časnika i više ulagati u znanost i istraživanje. Važan je izvor iskustva za hrvatske časnike i sudjelovanje u međunarodnim vojnim i mirovnim misijama i operacijama te rad u zapovjednoj strukturi NATO-a i EU-a.

Istraživanja vezana za intelektualni kapital u oružanim snagama trebala bi započeti odlučivanjem o tome što je za oružane snage strateški važno

(misije, sposobnosti). Iz toga bi se moglo derivirati tražene kvalitete časnika, koje bi se prepoznale kroz sustav ocjenjivanja i nagrađivanja te postavljenja na primjereno ustrojbeno mjesto (dužnost). U konačnici, istraživanja intelektualnog kapitala oružanih snaga i ulaganje u njegov razvoj trebala bi rezultirati podizanjem kvalitete vojne organizacije i njezine borbene moći.

Literatura

- Birchard, B. (1995) Making It Count: How Innovative Companies Really Use the New Metrics. *CFO Magazine*. 11(10), 42-51.
- Bontis, N. (1996) There's Price on Your Head: Managing Intellectual Capital Strategically. *Business Quarterly*. 60, 40-47.
- Bontis, N. (1998) Intellectual Capital: An Exploratory Study That Develops Measures and Models. *Annual Conference Administrative Sciences Association of Canada*. 36(2), 13-26.
- Bischoff, S., Vladova, G. i Jeschke, S. (2013) Measuring Intellectual Capital. U: Jeschke, S., Isenhardt, I., Hees, F. i Henning, K. (Ur.) Automation. Communication and Cybernetics in Science and Engineering 2011/2012. Berlin i Heidelberg, Springer. pp. 17-26.
- Brooking, A. (1966) *Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise*, London, International Thomson Business Press.
- Crossan, M. i Hulland, J. (1997) *Measuring Organizational Learning*. Ontario, Canada, Richard Ivey School of Business.
- Drucker, P. (1999) *Management Challenges for 21st Century*. New York, Harper Business.
- Edvinsson, L. (1997), Developing Intellectual Capital at Skandia. *Long Range Planning*. 30(3), 366-373.
- Edvinsson, L. i Sullivan, P. (1996) Developing a Model for Managing Intellectual Capital. *European Management Journal*. 14, 356-364.
- Edvinsson, L. i Malone, M. (1997) *Intellectual Capital: Realizing Your Company's*

- True Value by Finding Its Hidden Brainpower. New York, Harper Collins.
- Eiley, B. (1996) Bean Counting for Brains. *Canadian Business*. 69, 71-72.
- Faust, J. i Hillegas G. (1998) Different Meanings of Value. *American Qualified Plans Online*.
- Grantham, C., Nichols, L. i Schonberner, M. (1997) A Framework for Management of Intellectual Capital in the Health Care Industry. *Journal of Health Care Finance*. 23, 1-19.
- Handy, C. (1990) *The Age of Unreason*. Harvard Business School Press.
- Keen, P. (1997) *The Process Edge*. Harvard Business School Press.
- Kolaković, M. (2003) Teorija intelektualnog kapitala. *Ekonomski pregled*. 54(11-12), 925-944.
- Levering, R. i Moscowitz, M. (1998) The 100 Best Companies to Work for in America. *Fortune*. 137, 84-95.
- Manasco, B. (1996) *Leading Lights: Knowledge Strategist Paul Strassmann*. [Interview] Knowledge Executive Report. Dostupno na: <http://pubs.strassmann.com/knowledge-report.html>
- Nasseri, T. (1996) Knowledge Leverage: The Ultimate Advantage. *The E. Journal of Knowledge Issues*.
- Petrash, G. (1996) Dow's Journey to a Knowledge Value Management Culture. *European Management Journal*. 14, 365-373.
- Pulić, A. i Sundać, D. (2001) *Intelektualni kapital*, Rijeka, IBCC.
- Roos, J. (1996a) Perspectives for Managers. *Long Range Planning*.
- Roos, J. (1996b) Intellectual Capital: What You Can Measure You Can Manage. *Perspectives for Managers*. 10(1996).
- Roos, J., Roos, G., Dragonetti, C.D. i Edvinsson, L. (1997) Intellectual Capital: Navigating the new business landscape. London, MacMillan.
- Saint-Onge, H. (1996) Tacit Knowledge: The Key to the Strategic Alignment of Intellectual Capital. *Strategy and Leadership*. 24, 10-14.

- Sikes, C.S., Cherry, A.K., Durall, W.E., Hargrove, M.R. i Tingman, K.R. (1996) Brilliant Warrior: Information Technology Integration in Education and Training. A Research Paper Presented To Air Force 2025. Air University, Maxwell, Alabama.
- Simons, A. (2015) Intellectual Capital: A cautionary note. *US Army Parameters*. 45(2), 93-95.
- Spain, E.S.P., Mohundro, J.D. I Banks, B.B. (2015) Intellectual capital: a case of cultural change. *US Army Parameters*. 45(2), 77-91.
- Stewart, T. (1991) Brainpower. *Fortune*. 44-60.
- Stewart, T. (1996) The Coins in the Knowledge Bank. *Fortune*. No. 133, 101-102
- Stewart, T. (1997a) Why Dumb Things Happen to Smart Companies. *Fortune*. No. 135, 159-160.
- Stewart, T. (1997b) *Intellectual Capital: The New Wealth of Nations*. New York, Doubleday Business.
- Sundać, D., Škalamera-Alilović, D. i Babić, M. (2016) *Poslovno okruženje i intelektualni kapital*. Rijeka, Ekonomski fakultet u Rijeci.
- Sveiby, K.E. (1997a) *The New Organizational Wealth*. San Francisco, Berret Koehler Publishers Inc.
- Sveiby, K.E. (1997b) The Intangible Assets Monitor. *Journal of Human Resource Costing & Accounting*. 2(1), 73-97.
- Sveiby, K.E. (1998) Measuring Intangibles and Intellectual Capital - An Emerging First Standard. Dostupno na: <http://intelegen.com/money/EmergingStandard.html>
- Vojni leksikon. (1991) Beograd, Vojnoizdavački zavod.
- Wagner, T.J. (1998) *The Measurement of Human Intellectual Capital in the United States Air Force*. Thesis for Master Degree of Science. Air University, Air Force Institute of Technology. Wright-Patterson Air Force Base, Ohio.
- Wall, A. (2005) The Measurement and Management of Intellectual Capital

in the Public Sector: Taking the Lead or Waiting for Direction? *Public Management Review.* 7(2), 289-303.

WM-Data (1997) *Annual Report 1997.* Malmö, Sweden.

O autoru:

Josip Petrović (e-mail: petjosip@xnet.hr), dipl. ing. elteh., brigadni general u mirovini, radio je u JNA-u na održavanju radara i elektronike do 1975., bio predavač, viši predavač/istraživač na Vojno tehničkoj akademiji u Zagrebu do 1989. te zamjenik komandanta Srednje vojno-tehničke škole u Zagrebu do 1991. Od 1991. u Oružanim snagama RH obnašao je dužnosti u Upravi za školstvo GSHV-a, Vojno tehničkom savjetu. Sudjelovao je u vođenju programa vojne pomoći SAD-a Republici Hrvatskoj (MPRI/DTAP, LRMP i IMET) te radio u Institutu za obrambene studije, istraživanje i razvoj pri MORH-u. Usporedno je vodio projekt za nabavu PZO-a i mornaričkih radara do 2001. Od 2001. do umirovljenja, koncem 2003., bio je prvi vojni predstavnik RH u Misiji RH pri NATO-u.

Profesionalno vojno obrazovanje: izazovi za Oružane snage Republike Hrvatske²

Andrija Kozina

Sažetak

Jedan je od većih izazova s kojima se vojno obrazovanje suočava u društvu kako pronaći rješenje da kadeti³, a kasnije i svi časnici⁴, dobiju u isto vrijeme akademsko i vojno stručno znanje. Nakon završetka formalnog školovanja časnici moraju biti sposobni kritički razmišljati, imati razvijene komunikacijske vještine, ponašati se s integritetom i biti spremni voditi podređene u obavljanju dobivenih zadaća u teškim i često opasnim uvjetima. Vojno obrazovni sustav stalno se razvija i prilagođava kako bi se zadovoljili izazovi koji se stavlјaju pred Oružane snage Republike Hrvatske (OSRH). Vojno obrazovanje omogućuje da se vojne osobe (časnici i dočasnici) obrazuju za nove uloge koje ih očekuju u OSRH. Kada promišljamo o vojnom obrazovanju, ne smijemo gledati samo na vojne čimbenike koji na njega utječu, već moramo sagledati sveobuhvatno sve čimbenike koji određuju obrazovanje u cjelini pa i vojno obrazovanje kao dio suvremenog društva. Ono je neizostavni dio društva i pretpostavka njegovog razvitka. Mora ispunjavati ciljeve i odluke demokratskog društva i biti potpora državi

1 Rad je primljen u uredništvo 27. veljače 2017., a prihvaćen za objavu 11. travnja 2018.

2 Stavovi izneseni u ovom radu izražavaju osobno mišljenje autora, nisu službeni stavovi institucije u kojoj autor radi niti se odnose na stanje i odnose u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama Republike Hrvatske.

3 U sustavu vojnog obrazovanja za potrebe OSRH pod kadetom se smatra stipendist Oružanih snaga RH koji svoja prava i obveze ostvaruje u skladu s ugovorom potpisanim s MORH-om o školovanju, odnosno stipendiraju na sveučilišnim studijskim preddiplomskim programima koji se provode na Hrvatskom vojnom učilištu „Dr. Franjo Tuđman”.

4 U radu se izrazi koji imaju rodno značenje bez obzira na to koriste li se u muškom ili ženskom rodu, odnose se jednakom na muški i ženski rod.

i društvou. Zapravo, glavna mu je zadaća osporobiti časnike da neprestano unaprjeđuju svoj rad i život, a time osiguraju i neprekidan razvoj sebe, vojne organizacije kao i društva u cjelini. Potrebe za obrazovanjem u vojsci stalno rastu zbog sve složenije i naprednije tehnike koja se koristi u novim oblicima operacija, bile one ratne ili različite od ratnih. U ovom radu nastojat ćemo obrazložiti važnost i prepoznatljivost vojnog obrazovanja kao potpore sigurnosti države.

Ključne riječi:

vojna izobrazba, vojna obuka, vojne škole, vojno školovanje

Abstract

Professional Military Education: Challenges Facing the Croatian Armed Forces

One of the most considerable challenges regarding military education is how to develop a permanent solution which simultaneously provides both academic and military expert knowledge to cadets, and later all the military officers. Upon completion of formal education, officers must be capable of critical thinking, have well-developed communication skills, behave with integrity, and be ready to lead subordinates while performing tasks in difficult and often dangerous situations. The military education system is continually improving and adjusting to be more responsive to all the challenges Croatian Armed Forces (CAF) are facing. Military education provides military personnel (officers and NCOs) with essential knowledge for the new roles in CAF. During military education review, it is not enough to take into account only military factors; it is also necessary to reconsider all elements constituting education in general, as well as military education as a part of contemporary society. Military education is an unavoidable part of the society and precondition of its development. As such, it must fulfil objectives and decisions of democratic society, while representing undisputable support for state and society. In fact, its primary task is to enable officers to be able to continually advance their work and life, which allows them constant self-development, development of the military organisation and society as a whole. Requirements for professional military education are continually growing due to a more complex and advanced technique used in contemporary military or non-military

operations. This paper is an attempt to explain the importance and distinctiveness of military education in support of national security.

Key words:

military education, military training, military schools, military study

Uvod

Profesionalno vojno obrazovanje ne bi moglo polučiti željene rezultate da nije usmjereni prema pravilno određenim ishodima učenja koji podupiru potrebne kompetencije djelatnih vojnih osoba. Ono izravno omogućuje da se vojne osobe (časnici i dočasnici) sposobne i pripreme za nove uloge koje im postavljaju oružane snage. Razumljivo je da vojno obrazovanje mora ispunjavati ciljeve i odluke demokratskog društva jer je nesporno da je ono uvijek u potpori države i društva u kojoj se nalazi. Baš zbog navedenog, kada je riječ o vojnem obrazovanju, tada možemo reći da je ono usmjereno obrazovanje s određenom ulogom i ciljem. Ono ima dugu povijest, ali se malo o njoj govorilo. Jedno od najranijih oblika školovanja pojavilo se kao potreba još u drevna vremena kad su Sumerani, Egipćani, stari Grci i Rimljani držali robeve. U to vrijeme obučavanje vojnika i postrojbi svodilo se na pojedinačnu obuku u korištenju tadašnjeg naoružanja: mača i koplja. U XVI. stoljeću s jačanjem gradova posebna se pozornost posvećuje vježbovnoj obuci. S razvojem naoružanja i uporabe vatrenog oružja moralno se prijeći na drugičji oblik obučavanja. Zajednički se obučavalo pješaštvo, konjaništvo i topništvo. Obuka se provodila u svim vremenskim uvjetima i na posebno određenim područjima. U XVII. stoljeću obuka se oslanja na stalna pravila i počinju se otvarati vojne škole (Vojna enciklopedija, 1973). U to je vrijeme najkvalitetnije škole imala pruska vojska. Karlo VI. (1685.– 1740.), hrvatsko-ugarski kralj i rimsko-njemački car, 1717. godine ustrojava u Austriji vojnu inženjerijsku akademiju. Časnici i vojnici na akademiji su stjecali znanja i obučavali se u izgradnji rovova, vojnih fortifikacija i zapreka. Sam kralj Fridrik II. Veliki (1712. – 1786.) pisao je i odobravao nastavne planove, a ponekad je provodio i vojne vježbe (Bartl i sur., 2003). U XIX. stoljeću zapovjedni kadar francuske vojske obučava se u postrojbama i vojnim školama. U postrojbama

su časnici pismeno obrađivali teme iz taktike, naoružanja, vojne povijesti i geografije. Vojarna u kojoj se nalazi Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“ na zagrebačkom Črnomercu izgrađena je 1905. kao topnička vojarna i imenovana je u čast cara Franje Josipa (Klemenčić, Čabrić i Ciglar, 2012). Jugoslavenska narodna armija (JNA) nakon Drugog svjetskog rata sustavno je gradila školski sustav prema modelima socijalističkih zemalja (poglavitno SSSR-a). U početku su ustrojeni tečajevi, a potom su otvarane pojedine oficirske škole i vojna učilišta. Raznim odlukama i zakonima ona postaju vojne akademije. Nakon toga nije bilo važnih promjena sve do početka Domovinskog obrambenog rata (Kovačev, Matijaščić i Petrović, 2006).

Tijekom Domovinskog rata 1991. – 1996. Republika Hrvatska obučavala je časnike za borbene operacije u ratu koji nam je bio nametnut. Mnogo se toga promijenilo u OSRH i u našem okružju od tada. Svijet se stalno mijenja, a s njime i uloga časnika. Vojno obrazovanje, dakle, mora ostati dinamičan, kontinuiran proces te mora odgovoriti na sadašnje potrebe i pokušati predvidjeti one u budućnosti. Kroz cijelo životno učenje časnik se mora stalno razvijati kako bi mogao razviti intelektualnu agilnost te preuzeti proširene uloge koje se pred njega postavljaju u sve dinamičnijem i sve složenijem sigurnosnom okruženju. Kozina (2013a) izdvojio je glavne faze u razvoju vojnog obrazovanja od 1991. do danas: Domovinski obrambeni rat 1991. – 1996., poslijeratno razdoblje 1996. – 2002., razdoblje funkcionalnog preustroja 2002. – 2007., jedinstvena visokoobrazovna vojna ustanova 2007. – 2011., transformacija u visokoobrazovnu i znanstveno-istraživačku ustanovu od rujna 2011. do danas.

Kada je riječ o vojnom obrazovanju, mnogi misle samo na vojnu obuku koja razvija vještine, navike i sposobnosti. Vojna obuka kao termin koristi se i danas kao izraz koji govori o usmjerenosti na praktično obučavanje. Vojno obrazovanje polako napušta tradicionalnu vojnu obuku te se sve više otvara prema društvu i akademskoj zajednici. Uz potporu akademske zajednice spaja se akademsko znanje s vještinama i sposobnostima koje su nužne vojnim osobama. Ne smijemo zaboraviti činjenicu da se vojno obrazovanje provodi samo na Hrvatskom vojnom učilištu uspostavom vojnih studija uz potporu Sveučilišta u Zagrebu.

Nacionalni dokumenti koji utječu na vojno obrazovanje

Za potrebe ovoga rada provedena je analiza sadržaja najvažnijih nacionalnih dokumenata koji određuju zadaću i svrhu Oružanih snaga Republike Hrvatske. Vojno obrazovanje zbog svoje važnosti i posebnosti temelji se na najvažnijim nacionalnim dokumentima. Pokušat ćemo prikazati povezanost nacionalnih dokumenta i profesionalnog vojnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj.

- **Ustav Republike Hrvatske** (Hrvatski sabor, 1990) krovni je nacionalni dokument s kojim moraju biti usklađeni svi zakoni. Ustav u poglavlju Temeljne odredbe (članak 7, stavak 1) definira glavnu zadaću Oružanih snaga: „Oružane snage Republike Hrvatske štite njezin suverenitet i neovisnost te brane njezinu teritorijalnu cjelovitost.“ U st. 10 i 11 navodi se da se Oružane snage mogu koristiti kao pomoć policiji i drugim državnim tijelima, a također se mogu koristiti kao pomoć u protupožarnoj zaštiti, spašavanju i nadzoru i zaštiti prava Republike Hrvatske na moru.
- **Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske** krovni je nacionalni dokument o politici nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske i ishodište je drugim, slijednjim strateškim i razvojnim dokumentima koji govore o nacionalnoj sigurnosti. Strategija nacionalne sigurnosti (Hrvatski sabor, 2017) u poglavlju A. Sigurnost stanovništva, teritorijalni integritet i suverenitet Republike Hrvatske navodi: „Provodit će se kontinuirana izobrazba i obuka zaposlenika u sustavu javne sigurnosti, tijelima sigurnosno-obavještajnog sustava i sektoru privatne zaštite, kao i uvođenje suvremenih organizacijskih modela i tehnoloških dostignuća u svim tijelima javne vlasti. Razvijat će se sustavan pristup upravljanja znanjima u svim organizacijama. Ovladavanjem novim znanjima i tehnologijama, kao i boljim poznavanjem domaćeg i međunarodnog sustava zaštite ljudskih prava i prava nacionalnih manjina, omogućiće se uspješnije suočavanje sa sve složenijim prijetnjama i izazovima, osobito u kibernetičkom području.“ Isto tako, u Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske prepoznata je važnost obrazovanja u poglavlju Razvoj države uprave po mjeri građana i strateško komuniciranje,

gdje se navodi: „Uvođenjem temeljnih promjena u sustav odgoja i obrazovanja poboljšat će se otkrivanje i razvoj potencijala mladih osoba te razvoj znanja i vještina s posebnim naglaskom na informacijsku, digitalnu i tehnološku pismenost, kao i usklađivanje sa zahtjevima tržišta radne snage. Aktivirajući potencijale mladih osoba, sustav odgoja i obrazovanja izgrađivat će pojedince koji su sposobni razvijati društvo i prilagođavati se promjenama. Koncept cjeloživotnog obrazovanja promovirat će se kao potreba i model obrazovnog sustava.“ Isto tako, ističe se da obrazovanje ima jednu od najvažnijih uloga u očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta.

- **Strategija obrane** temeljni je konceptualni dokument kojim se dugoročno uređuje angažiranje raspoloživih obrambenih resursa u odgovoru na sigurnosne izazove (Hrvatski sabor, 2013a). U Strategiji obrane (Vlada RH, 2002) pod točkom 5.1.1. navodi se: „Republika Hrvatska mora i ubuduće održavati i razvijati snage sposobne za izvođenje modernog tipa združenih borbenih operacija u obrani vlastitog teritorija. Vojne sposobnosti moraju zadovoljiti kriterije fleksibilnosti i brzog reagiranja.“

Iz navedenih nacionalnih dokumenata jasno se može vidjeti da je mjesto i uloga Oružanih snaga Republike Hrvatske, osim zaštite suvereniteta i neovisnosti Republike Hrvatske, pomoći državljanima RH u prirodnim nepogodama i katastrofama, kao i u većim požarima. Isto tako se navodi važnost obrazovanja pri izgradnji posebnih znanja i vještina koji su nužni u današnjem suvremenom društvu. Posljednjih godina dolazi u većini europskih zemalja do promjena u vojnem obrazovanju. Povećan je interes za njihovu etičku i moralnu perspektivu, na što nedvojbeno utječe globalizacija, znanstveni i tehnološki razvoj, međunarodni ekonomski poredak, položaj obitelji u društvu, prilagođivanje nacionalnih školskih sustava parametrima koje je odredila Europska unija, brz protok informacija, pojava raznih oblika netolerancije, velike migracije i dr. Očito je da je potrebno stići više različitih kompetencija za radnje i postupke u suvremenom vojnom okružju, koje je sve složenije i odgovornije. Potrebne kompetencije razvijaju se u početnoj civilnoj izobrazbi, vojnom školovanju i svakom dalnjem profesionalnom usavršavanju temeljenom na formalnom, neformalnom i informalnom

obrazovanju. Samim time možemo naglasiti da se mijenja svrha vojnog obrazovanja. Ono postaje sinergija akademskog znanja i vojnih vještina i sposobnosti. Taj trend prate i svi nacionalni dokumenti koji utječu na vojno obrazovanje.

Vojno obrazovanje – mjesto i uloga

Kao i brojne međunarodne institucije, poput Svjetske banke, Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO), Europske komisije (EC) i drugih, i vojno obrazovanje također ima jasno određene ciljeve. Isto tako, sve je podložnije događanjima na globalnoj sceni. Dosadašnji nastavni planovi i programi vojnih škola usklađuju se s Bolonjskom deklaracijom, NATO-ovim smjernicama za obrazovanje i individualnu obuku *Bi-SC Education and Individual Training Directive* (E&ITD) 075-007 (NATO, 2015) i dokumentom EU-a *Compendium of the European Military Officers Basic Education* (Paile, 2011). Cilj je odrediti procese i procedure koji podupiru zajedničko vojno obrazovanje članica NATO-a. Usklađivanja su provedena zato da se postigne uravnoteženost obrazovanja u vojnim školama koje su u Europskoj uniji ili u članicama NATO saveza.

Usklađivanje nastaje zato što časnici suvremenih oružanih snaga rade, žive i međusobno komuniciraju i sudjeluju u međunarodnim operacijama po cijelom svijetu. Stoga je vrlo važno polaznike vojnog obrazovanja osposobiti za razumijevanje i sudjelovanje u raspravama o složenim društvenim, političkim, ekonomskim i ekološkim pitanjima. Kod vojnih je osoba nužno razvijati osobnost suvremenog demokratskog građanina, koji će biti spreman braniti domovinu i sudjelovati u međunarodnim vojnim operacijama i misijama za doprinos sigurnosti i miru na globalnoj razini.

Za vojno obrazovanje možemo reći da je ono stalan proces koji ostvaruje sljedeće ciljeve: stjecanje znanja, vještina i navika, odnosno stjecanje kompetencija važnih za rad i život časnika. Puljiz i Živčić (2009) ističu da je obrazovanje skup aktivnosti s ciljem razvoja znanja, moralnih vrijednosti i razumijevanja, koji su potrebni pojedincu u svim aspektima života. Vojnim

obrazovanjem omogućava se kadetima i časnicima razumijevanje misija, ciljeva, tradicija i ideja vojne organizacije, kao i društva u kojem žive i rade. Ono razvija znanja, vještine, sposobnosti i odgovornosti (kompetencije) koje su potrebne djelatnim vojnim osobama za dobivenu zadaću. Kako bi mogli jasno odrediti pojam vojnog obrazovanja, potrebno je uzeti u obzir i određivanje obrazovanja u NATO-u. Dokument *Military Decision on MC 0458/3* (NATO, 2014:p.7) opisuje obrazovanje kao sustavno poučavanje pojedinaca koje će poboljšati njihovo znanje i vještine te razviti kompetencije. To je, nadalje, razvojna aktivnost koja pojedincima omogućuje donošenje razumnog odgovora na nepredvidivu situaciju. Iz navedene je definicije vidljivo da se u NATO-u obrazovanje povezuje samo s pojedincem. Pielmus (2013) ističe najvažnija načela i ključne elemente na kojima se temelji ustroj i rad vojnih organizacija (škola): racionalna i formalna struktura organizacije, stroga centralizacija i jedinstvo zapovijedanja, konformizam i stega, jak društveni nadzor, očuvanje i opstanak tradicionalnih vrijednosti i prakse specifične za časničku karijeru i integracijski potencijal. Ne smijemo zanemariti „...da je svrha svake organizacije (pa i vojne), državne ili privatne, proizvesti kvalitetan proizvod ili izvršiti kvalitetnu uslugu.“ (Glasser, 1994:p.13). Prema navedenom, možemo reći da je vojno obrazovanje zapravo sustavno osmišljeno i organizirano poučavanje vojnih osoba, koje će poboljšati njihovo znanje i vještine, sposobnosti, samostalnost i odgovornost te razviti njihove kompetencije za donošenje pravilnih odluka u različitim situacijama.

Purković i Bezjak (2015) napominju da su rapidan rast i raznolikost tehničko-tehnoloških spoznaja svake godine sve veći. Neka predviđanja upozoravaju na to da vojne spoznaje zastarijevaju još brže, pa bi se vojno obrazovanje trebalo pripremati za djelatnosti i tehnologije koje još ne postoje ili nisu još u upotrebi u Oružanim snagama. „Vojno je obrazovanje, kao i cijelo obrazovanje u Republici Hrvatskoj, pod utjecajem brojnih promjena.“ (Kozina, 2013b:p.37). Stoga brz razvoj znanosti i nezaustavljeni tehnološki napredak dovodi do nužne potrebe sjedinjavanja vojne obuke s akademskim znanjem. „Brze i česte promjene u svijetu zahtijevaju cjeloživotni razvoj osobnih, socijalnih i profesionalnih kompetencija pojedinaca (posebno vojnika) pa su suvremena društva suočena s nužnim promjenama u području obrazovanja“ (Ćalina i sur., 2012:p. 3). Uprava za kopnenu vojsku Ministarstva obrane SAD-a ističe

da su se značajke vojnih sukoba promijenile i ne smiju se zanemariti: (1) Sukobi se vode među ljudima, umjesto oko ljudi. (2) Vlade država u kojima izbijaju sukobi nemaju ni sposobnost ni volju za njihovo rješavanje ili sprječavanje. Zbog toga moramo osposobiti svoje vojnike da rade s takvim vladama, pomoći im stvoriti povoljne uvjete za sigurnost i izgradnju vlastitih vojnih i civilnih kapaciteta. (3) Za operacije nužno je međunarodno partnerstvo kako bi se izbjegli sukobi koji proizlaze iz društvenih, ekonomskih i kulturnih uvjeta. (4) Sudionici u sukobu, osobito nevladini, često djeluju prikriveno ili uz pomoć susjednih zemalja. Nisu obvezani međunarodno priznatim normama ponašanja i otporni su na tradicionalna sredstva odvraćanja. (5) Hibridne prijetnje sve su učestalije i dinamičnije, nastaju kombinacijom konvencionalnih, nekonvencionalnih i nepravilnih terorističkih sposobnosti. (6) Sukobi postaju nepredvidljivi. Nastaju iznenada, neočekivano, brzo se šire i nastaju te se razvijaju na neočekivanim mjestima. (7) Brzina širenja informacija o sukobu putem društvenih mreža dodatno usložnjava sukob (HQ Department of the Army, 2009:pp.1-2).

Tatalović i sur. (2009) proveli su analizu visokoškolskoga obrazovanja u državama članicama NATO-a i državama jugoistočne Europe te ističu da je uočena tendencija napuštanja tradicionalnoga i zatvorenoga vojnog obrazovanja te da sadašnje vojno obrazovanje mora biti prilagođeno novim oblicima ratovanja i samom razvijanju širega sveučilišnog obrambenog obrazovanja. Slično tomu, Barić i sur. (2003:p.179) navode da obrazovanje pojedinca u vojsci mora biti prilagođeno potrebi osjetljivosti i snošljivosti prema nacionalnim, vjerskim i kulturnim razlikama, potrebi posredovanja i zajedničkog rada s lokalnim i međunarodnim civilnim strukturama. Iz istraživanja koje je provela američka vojska o profesionalnom vojnom obrazovanju (*Professional Military Education – PME*), došlo se do sljedećih zaključaka: profesionalno vojno obrazovanje mora biti spremno predvidjeti sadašnje i buduće izazove te im se prilagoditi, pojavila se potreba za dodatnim zajedničkim i specifičnim temama koje bi se trebale obrađivati u vojnim školama, moraju se koristiti iskustva iz naučenih lekcija, časnici se moraju pripremati za združene vojne operacije, profesionalno vojno obrazovanje mora biti usklađeno s vojnim potrebama i mora osposobiti časnike za samostalno donošenje odluka i preuzimanje odgovornosti za njihovu

provedbu, kurikulum vojnog obrazovanja mora biti podložan promjenama kako bi uspio odgovoriti na buduće izazove te se mora poboljšati nastavna praksa i moraju se usvojiti zahtjevniji standardi suvremenih nastavnih metoda (Committee on Armed Services, 2010).

Vojnim obrazovanjem kadeti razvijaju potrebne kompetencije koje utječu na izvršenje dobivenih zadaća (ratnih ili neratnih). Zapravo, vojno obrazovanje polaznicima vojnih studija treba omogućiti razvoj općih i vojnih vještina koje će im pomoći u dalnjem radu. Fountain (1999) jasno je istaknuo sljedeće vještine: suradnja i zajedničko djelovanje u svrhu ostvarenja zajedničkog cilja, suradnički način rada, sposobnost analiza pojava i njihovih posljedica, prepoznavanje predrasuda, stereotipa i egocentričnih stavova, kritički promišljati o raznim informacijama koje su nam dostupne, mogućnost razumijevanja stavova, načina života i vjerovanja drugih, preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke i dr. Za postizanje kompetencija potrebnih za rad nužno je školovati kadeta koji će kao časnik biti spreman odgovoriti na sve postavljene izazove. Kurikulum vojnog obrazovanja treba adekvatno pripremiti kadete za njihovu izloženost potpuno novom okruženju, različite spekture operacija i rad u međunarodnim zapovjedništvima u sastavu NATO, EU ili UN postrojbi. Suvremeno vojno obrazovanje ponovno stavlja polaznika (kadeta) u središte zbivanja te ga nastoji osposobiti za rad u turbulentnom, brzom i promjenjivom vremenu. Smerić (2002) ističe da su narasle složenosti profesionalne uloge vojnika, dočasnika i časnika. Zbog sve veće složenosti javlja se potreba za stjecanjem brojnih novih vještina i znanja koja zahtijevaju nove netradicionalne vojne operacije (hibridno ratovanje, operacije različite od ratnih, stabilizacijske operacije i sl.).

U današnjem vojnem okružju gdje već vladaju novi ratovi i peta generacija rata⁵, hrvatska se vojska mora prilagoditi novim izazovima koje se pred nju postavljaju te se transformirati u malu, sofisticiranu, brzo pokretljivu

⁵ Ukratko, teorija tvrdi da se rat razvio kroz četiri generacije: mnogobrojno ljudstvo (Napoleonovi ratovi), jaka vatrena moć (Prvi svjetski rat), dobar manevar (*Blitzkrieg*, Drugi svjetski rat) i korištenje snage pobunjenika u području operacije (borba protiv terorizma) (Echevarria, 2005). Neki vojni stručnjaci smatraju petu generaciju rata kombinacijom gerilskog ratovanja i barbarstva u kojem kriminalna udruženja, računalni hakeri i teroristi igraju važnu ulogu (Madsen, 2015).

vojsku koja je u vrlo kratkom roku sposobna odgovoriti na sve postavljene izazove u zemlji ili inozemstvu. Da bi to uspjela, potrebna joj je potpora profesionalnog vojnog obrazovanja, ali i opće i specijalističke vojne izobrazbe. Vojno obrazovanje odnosi se samo na vojne studije (obrazovanje kadeta), a vojna izobrazba na četiri razine vojne izobrazbe s kojom se postižu stručne i praktične vještine časnika koji polaze vojne škole.

Vojna izobrazba

Anić i sur. (2003:p.509) navode da je izobrazba zapravo „...postupak usvajanja znanja posebnim putem za određenu svrhu; specijalni tečaj“. Puljiz i Živčić (2009) navode da se izobrazbom smatra sustavno poučavanje koje razvija kompetencije povezane uz stručne i praktične vještine te da se razlikuje od obrazovanja. Zapravo, moglo bi se reći da je vojna izobrazba trajni proces usvajanja znanja, vještina i sposobnosti vojne osobe koja se provodi kroz stručno usmjereni sustavno stjecanje znanja i vještina. Zbog toga se vojna izobrazba provodi samo u vojnim školama, i to kao slijedno-rastuća⁶ i specijalistička⁷. U vojnoj izobrazbi možemo prepoznati dva osnovna podtipa izobrazbe. To je opće vojna izobrazba i specijalistička vojna izobrazba. Opće vojna izobrazba obuhvaća sva potrebna znanja i vještine koje su nužne za sve vojne osobe, a specijalistička vojna izobrazba samo znanja i vještine koje su potrebne samo vojnim osobama koje rade na sofisticiranim sustavima ili u specifičnim uvjetima.

Osim navedenih vještina, vojne osobe moraju mnoge vještine dovesti do automatizacije⁸, pretvoriti ih u navike, provoditi ih ne razmišljajući o njima. To su vještine korištenja osobnog i zajedničkog naoružanja i raznog oruđa. Zapravo, to su radnje i postupci koje vojnici moraju ponavljati kontinuirano

⁶ Slijedno-rastuća vojna izobrazba osposobljava vojnu osobu za obnašanje dužnosti određene razine odgovornosti i provodi se kroz četiri razine dočasničke i četiri razine časničke izobrazbe (Hrvatski sabor, 2013b).

⁷ Specijalistička vojna izobrazba osigurava stjecanje potrebnih znanja i vještina za obnašanje dužnosti određene vojnostručne specijalnosti (Hrvatski sabor, 2013b).

⁸ U američkoj vojsci u tu svrhu primjenjuje se „dril“ (engl. *military drill*).

i mnogo puta. Možemo zaključiti da se velikim brojem ponavljanja jednostavne vještine mogu dovesti do automatizacije. Složene vještine, kao što su upravljanje vatrom na paljbenom položaju, zapovijedanje postrojbom, izrada ratnih planova, zapovijedanje konvojem i sl. ne mogu se uvježbati do automatizacije, ali radnje i postupci od kojih se sastoje te složene vještine mogu, što je jedan od čimbenika za njihovu ispravnu provedbu. Ponavljanje je i danas jedna od važnijih metoda usvajanja znanja. Stara latinska izreka *repetitio est mater studiorum* (ponavljanje je majka učenja) još uvijek ima veliku vrijednost. Ponavljanje gradiva trebalo bi provesti ne duže od tri dana, jer su istraživanja pokazala da nakon dva dana dolazi do postupnog zaboravljanja, ispočetka sporije, a kasnije sve brže.

Pravilnikom o izobrazbi (Ministarstvo obrane, 2017) definirane su sve izobrazbe i vrste školovanja koje se provode u OSRH ili izvan njih za potrebe OSRH. Izobrazbama u smislu Pravilnika smatraju se sljedeće:

- slijedno-rastuće dočasničke i časničke izobrazbe na Hrvatskom vojnom učilištu
- funkcionalne izobrazbe koje se provode u okviru ustrojstvenih jedinica Oružanih snaga i u civilnim obrazovnim ustanovama i znanstvenim organizacijama u Republici Hrvatskoj
- učenje stranih jezika u vojnim i civilnim obrazovnim institucijama
- međunarodna vojna izobrazba
- stručna osposobljavanja i usavršavanja koja se provode u civilnim obrazovnim ustanovama i znanstvenim organizacijama u Republici Hrvatskoj.

Isto tako, sama uloga vojne izobrazbe definirana je u Zakonu o službi u Oružanim snagama i jasno je određena:

„....(2) Vojna izobrazba je trajni proces usvajanja znanja, vještina i sposobnosti vojne osobe tijekom školovanja, obuke i drugih oblika usavršavanja i osposobljavanja.

(3) Vojna izobrazba je sastavni dio profesionalnog razvoja vojnih osoba, a provodi se na Hrvatskom vojnem učilištu, u središtima za obuku Oružanih snaga te u vojnim i civilnim institucijama u Republici Hrvatskoj i inozemstvu” (Hrvatski sabor, 2013b).

Vidljivo je da Zakon o službi ne prepoznae vojno obrazovanje kao pojam. Po našem mišljenju to je radi toga jer se tek 2014. godine osnivaju vojni studiji kroz koje se provodi vojno obrazovanje.

Vojne škole

U Republici Hrvatskoj ustrojeni su u listopadu 1991., početkom Domovinskog rata, početni oblici izobrazbe časnika organiziranjem časničkih tečajeva. Na tim je tečajevima počela izobrazba časnika pješaštva, topništva, inženjerije i protuzračne obrane. Prednost školovanja imali su časnici pripadnici Zbora narodne garde koji su dolazili s bojišta. Da bi se podigla kvaliteta vojne izobrazbe, ustrojen je krajem 1991. godine u vojarni u Ilici 256b Časnički centar HV-a. U njemu su bili objedinjeni različiti kratki tečajevi za zapovjednike postrojbi veličine bojne i brigade Zbora narodne garde. Prva vojna škola koja je ustrojena 1992. bila je Dočasnička škola⁹. Te je godine ustrojen i Mornarički nastavni centar u Splitu¹⁰ i Zrakoplovno nastavni centar u Zadru¹¹.

Polaznici vojne izobrazbe nakon što bi stekli osnovno vojno znanje, vraćali bi se u svoje postrojbe i primjenjivali ga u vojnim operacijama za oslobođanje okupiranog područja. Hrastović (2005:p.109) navodi da je izobrazba dočasnika i časnika u početku trajala samo deset do petnaest dana, a postupno se produljivala i na mjesec dana. Od kraja 1992. izobrazba časnika i dočasnika traje tri i šest mjeseci. Takav se oblik trajanja izobrazbe zadržao sve do kraja Domovinskog obrambenog rata. Nakon demobilizacije i smanjenja broja pripadnika Oružanih snaga Republike Hrvatske javila se potreba za školovanjem časnika i dočasnika na jednom mjestu. Časnički centar Zagreb postaje temelj za ustrojavanje Hrvatskog vojnog učilišta „Petar Zrinski“ 1997. godine. Preustrojem su se stvorili uvjeti za razvijanje različitih oblika vojne izobrazbe. „Usporedno s razvojem postrojbi, postavlja se i zahtjev za

⁹ Dočasnička škola imala je zadaću da obučava dočasnike za potrebe Hrvatske kopnene vojske. Godine 1993. premještena je u Jastrebarsko.

¹⁰ Mornarički nastavni centar u Splitu imao je zadaću školovanja dočasnika i časnika za potrebe Hrvatske ratne mornarice.

¹¹ Zrakoplovno nastavni centar u Zadru imao je zadaću školovanja dočasnika i časnika za potrebe Hrvatskog ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane.

razvitkom ostalih ustanova hrvatske vojske pogotovo onih koje su služile obuci i izobrazbi." (Jug, 2005:p.81). Svaka škola, pa tako i vojna, stalno traga za uspješnim i lako mjerljivim načinima izobrazbe (metodama i postupcima). Vojne škole moraju biti učinkovite te zadovoljavati potrebe svih sudionika, od nalogodavca, polaznika, nastavnika i ostalih sudionika vojne izobrazbe. Vojno školovanje nalazi se pod skrbi države te se časnici i dočasnici školuju u vojnim školama na teret proračuna. Kozina napominje da je jedan od većih izazova vojne izobrazbe „...zajednička izobrazba civilnog i vojnog osoblja koja se temelji na sveobuhvatnom pristupu" (Kozina, 2013a:p.139).

U skladu sa Strateškim pregledom obrane (Vlada RH, 2013) Hrvatsko vojno učilište transformirat će se u visokoobrazovnu ustanovu usklađenu s propisima koji uređuju visoko obrazovanje i znanstvenu djelatnost u Republici Hrvatskoj te u skladu s procesima Bolonjske deklaracije i nastojanjima NATOa za primjenu najviših akademskih standarda u području vojne izobrazbe. U skladu s Dugoročnim planom razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske 2015. – 2024. (Hrvatski sabor, 2014) Hrvatsko vojno učilište provodit će izobrazbu za potrebe Oružanih snaga i nadležno je za znanstveno-istraživačku djelatnost. Njegove će ustrojstvene jedinice biti Zapovjedništvo, Dekanat, Centar vojnih škola „Petar Zrinski“, Centar za obrambene i strateške studije „Janko Bobetko“, Središte za strane jezike „Katarina Zrinska“ i Dom HVU-a. U sklopu Centra vojnih škola „Petar Zrinski“ bit će: Ratna škola „Ban Josip Jelačić“, Intergranska zapovjedno-stožerna škola „Blago Zadro“ i Časnička škola „Andrija Matijaš Pauk“ (Kadetska bojna, Satnija Temeljne časničke izobrazbe i Satnija Napredne časničke izobrazbe) te Dočasnička škola „Damir Tomljanović Gavran“.

Zaključak

Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“ stare planove i programe prilagođuje novim standardima, vrijednostima, svrsi i kompetencijama. Profesionalno vojno obrazovanje, da bi bilo aktualno, stalno se mora usklađivati s važećim nacionalnim dokumentima i novim smjernicama za osnovnu obuku časnika u NATO-u i EU-u. Hoće li vojno obrazovanje uspjeti nametnuti profesionalnost i nove vrijednosti koje se postavljaju kao izazov

vojnom školovanju? Iako problem nije toliko inicirao stručne skupove i rasprave, sve je veće nastojanje Hrvatskog vojnog učilišta da se usredotoči na najvažnije. To se moglo vidjeti organizacijom okruglog stola na temu što bi se moglo staviti pod novi kurikulum vojne izobrazbe. Istodobno, ostavlja se prostor za neke dodatne programske inicijative i stalno usavršavanje vojnog kurikuluma. Za izgradnju dobro obrazovanog, samostalnog i odgovornog časnika i dočasnika vojska treba koristiti i sveučilišne kapacitete za formalno, informalno i neformalno obrazovanje. Za kvalitetno obrazovanje časnicima se mora omogućiti usavršavanje i cjeloživotno obrazovanje te moraju imati širok raspon mogućnosti i prilika za svoje usavršavanje. Samo takvo okružje omogućit će im da steknu znanja, vještine, sposobnosti i odgovornosti koji su im nužni za preispitivanje proturječnih tvrdnji i perspektiva na koja mogu naići u svom vojnom razvoju. Oni moraju postati kritični konzumenti postojećeg znanja, kao i stvaratelji novog. Znanja, vještine, sposobnosti i odgovornosti koje su stekli potrebni su im za budući rad, a samo ih široko i demokratsko obrazovanje može za to pripremiti. Moralna i politička pitanja dio su samog rata, a ne zasebna pitanja koja se mogu zanemariti. Časnici će morati razumjeti političke dimenzije rata i složenost civilno-vojnih odnosa. Svaki vojni kurikulum mora sadržavati barem neki element klasičnog liberalnog obrazovanja kako bi pripremio časnike za vještine ratne umjetnosti, kao i umjetnosti slobode. Obrazovanje raznolikih, dobro obrazovanih časnika, koji su „naoružani” vještinama kritičkog razmišljanja, mora biti najvažniji doprinos koji Hrvatsko vojno učilište može učiniti za potrebe razvoja hrvatske vojske.

Literatura

- Anić, V. i sur. (ur.) (2003) *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber
- Barić, R., Barišić, A. i Mareković, M. (2003) *Hrvatska vojska u eri globalizacije (ili globalizacijske) politike*. Zagreb: DEFIMI.
- Bartl, J., Jedlicka, M., Nielsen, C.C., Schmidl, E.A. i Stierschneider, F. (2003) *Viribus Unitis: Austrian National Defence Academy in Vienna*. Vienna: National Defence Academy.

Committee on Armed Services. (2010) *Another Crossroads? Professional Military Education Two Decades After The Goldwater-Nichols Act and The Skelton Panel*. U. S. House of Representatives, Subcommittee on Oversight & Investigations.

Ćalina, N., Dijanošić, B., Gefferth, E. i Martinko, J. (2012) *Kako uspješno poučavati odrasle*. Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Dostupno na: <http://www.asoo.hr/UserDocsImages/projekti/mreza/Kako%20uspje%C5%A1no%20pou%C4%8Davati%20odrasle.pdf> [Učitano 12. 12. 2017.]

Echevarria, J. A. (2005) Fourth-generation war and other myths. Dostupno na: <http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/pdffiles/pub632.pdf> [Učitano 25.3.2012]

Fountain, S. (1999) *Education for development – A teacher's resource for global learning*. London: Hodder & Stoughton

Glasser, W. (1994) *Kvalitetna škola: škola bez prisile*. Zagreb: Educa.

HQ Department of the Army. (2009) *Army Culture and Foreign Language Strategy*. Dostupno na: https://usacac.army.mil/sites/default/files/documents/cace/LREC/2009_Army_Culture_and_Foreign_Language_Strategy_ACFLS.pdf [Učitano 8. 1. 2018.]

Hrastović, I. (2005) Zapovjedno-stožerna škola "Blago Zadro" – izobrazba najviših časnika HV-a tijekom Domovinskog rata. *Polemos*. 8(1-2), 105–149.

Hrvatski sabor. (1990) Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

Hrvatski sabor. (2013a) Zakon o obrani. Narodne novine, br. 73/13, 75/15, 27/16.

Hrvatski sabor. (2013b) Zakon o službi u OS RH. Narodne novine, br. 73/13.

Hrvatski sabor. (2014) Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske 2015. – 2024. Narodne novine, br. 151/14.

Hrvatski sabor. (2017) Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. Narodne novine, br. 73/17.

- Jug, D. (2005) Izobrazba djelatnih časnika Hrvatske vojske od rujna 1992. do prosinca 1993. na HVU KoV "Petar Zrinski", *Polemos*, 8(15–16), 63–84.
- Klemenčić, K. Čabrić, V. i Ciglar, S. (2012) *Od Mandalice do Mitnice: sličice iz prošlosti Črnomerca*. Zagreb, Knjižnice grada Zagreba. Dostupno na: https://issuu.com/knjinicegradzagreba/docs/od_mandalice_do_mitnice [Učitano 8. 9. 2015].
- Kovačev, S. Matijaščić Z. i Petrović J. (2006) Nastavno-obrazovni resursi i kapaciteti JNA. *Polemos*, 9(17), 45–75.
- Kozina, A. (2013a) Hrvatsko vojno učilište – ustroj i uloga. *Analiza povijest odgoja*. 12(2013), 129–141.
- Kozina, A. (2013b) Interkulturalne kompetencije vojnih nastavnika. *Andragoški glasnik*. 17(30), 37–48.
- Madsen W. (2015) Fourth and Fifth Generation Warfare Arrives on European and Middle Eastern Battlefields. *Strategic Culture Foundation*. Dostupno na: <http://www.strategic-culture.org/news/2015/04/21/fourth-fifth-generation-warfare-arrives-european-middle-eastern-battlefields.html> [Učitano 22. 12. 2017].
- Ministarstvo obrane (2017) Pravilnik o izobrazbi. *Narodne novine*, br. 19/17.
- NATO. (2014) *Military Decision on MC 0458/3 (NATO Education, Training, Exercises and Evaluation (ETEE) Policy)*. Brussels: NATO HQ.
- NATO. (2015) *Bi-SC Education and Individual Training Directive (E&ITD) 075-007*. North Atlantic Treaty Organization, Allied Command Operations (ACO) i Allied Command Transformation (ACT). Dostupno na: <https://www.act.nato.int/images/stories/structure/jft/ptecs/etd-075-007.pdf> [Učitano 22. 01. 2018].
- Paile, S. (2011) *Compendium of the European Military Officers Basic Education*. Warsaw: Department of Science and Military Education - Ministry of Defence of Poland.

Pielmus, C. (2013) Between two Cultures: from the Military Culture to University Culture, Conclusions on the Organisation for Police Officers' Initial Training. *Revista Academiei Fortelor Terestre*. 18(4), 374–382.

Puljiz, I. i Živčić, M. (ur.) (2009) *Međunarodne organizacije u obrazovanju odraslih*. Laduč: Minerva Graphica d. o. o.

Purković, D. i Bezjak, J. (2015) Kontekstualni pristup učenju i poučavanju u nastavi temeljnog tehničkog odgoja i obrazovanja. *Školski vjesnik*. 64(1), 131–152.

Smerić, T. (2002) Vojna profesija, komparativne orijentacije i transformacija civilno-vojnih odnosa. *Društvena istraživanja*. 1(57), 67–88.

Tatalović, S. i sur. (2009) Sigurnosno i obrambeno obrazovanje u Republici Hrvatskoj. U: Tatalović, S., ur. *Zbornik radova Obrambeno i sigurnosno obrazovanje u 21. stoljeću*, 14. – 17. rujna 2008. (pp. 9–60). Mali Lošinj. Zagreb: Politička kultura.

Vlada RH. (2002) Strategija obrane Republike Hrvatske. Narodne novine, br. 33/02.

Vlada RH. (2013) Strateški pregled obrane. Narodne novine, br. 101/13.

Vojna enciklopedija (1973) Svezak 6. Beograd, Redakcija Vojne enciklopedije, Vojnoizdavački zavod Beograd.

O autoru:

Andrija Kozina (andrija.kozina@mohr.hr), brigadir, časnik za znanost i razvoj u Centru za obrambene i strateške studije „Janko Bobetko“. Predavač i suradnik na predmetu Vojna pedagogija na Vojnim studijima Hrvatskog vojnog učilišta i član NATO Defence Education Enhancement Program (DEEP) tima. Područja interesa i istraživačkog rada su profesionalno vojno obrazovanje, suvremene metode poučavanja, razvoj kurikuluma, interkulturni razgovori, mješovito poučavanje (Blended learning), andragogija i cjeloživotno učenje.

Book review

Marina Jurčić

Rosella Cappella Zielinski, *How States Pay for Wars*. Cornell University Press, Itaca and London 2016., 187 pgs. (ISBN 978-1-501-70249-5).

The book presents war finance concept analysis, where the author does not settle only with financing processes' description but also suggests conceptual model for decision making regarding war finance options, based on selection of case studies. The basic argument of the book is that during political leaders' decision making regarding war finance, the main challenge is finding balance between the total cost of war and states' capability to find resources necessary for war. The author of the book sheds light upon the question of war finance; why and when is armed conflict supported by taxation, printing, domestic debt or external funding. She explains that state leaders control costs of war, the capacity of the state to extract resources, but also use war finance policy to meet other domestic goals beyond the war effort- such as redistribution of wealth. Her argument is that all before mentioned makes war finance a function of political decision making, which has implications on war outcome, state economic health, state autonomy and leadership survival.

The book consists of an introduction, which reflects upon study of war finance; chapter "How States Pay for Wars" discusses key concepts and describes the author's theory of long-term finance for interstate wars; chapters "Truman and the Korean War", "Johnson and the Vietnam War", "Britain and Currency Reserves during World War II and the Crimean War" and "Taxation and Currency Reserves during the Russo-Japanese War" analyze

war finance throughout different armed conflicts; chapter "Confronting the Costs of War, 1823-2203" encompasses descriptive statistics as a foundation for further studies in this area; and a conclusion.

The introduction of the book reflects upon study of war finance, which was first initiated in 1975. Interesting information was given about World War I financing; some states financed mostly by taxation, some raised taxes but did not manage to cover the costs, some borrowed both domestically and from allies abroad, some did not engage in foreign debt, and even though the war was inflationary for all, some states printed money more frequently than others. The author explains that borrowing causes high interest rates, printing results in inflation, taxation tackles inflation but is politically unfavorable, whilst borrowing from abroad results in outside influence and causes dependency. Three hypotheses are proposed. They are the following: leaders favor direct resource extraction when they fear inflation, when public support for the war is high and when revenue can be extracted; indirect resource extraction and external financing is favored when fear of inflation and public support for the war are low or when there has no extraction capacity; external funding is necessary when war inputs have to be purchased from abroad whilst state has no currency to pay for it. There is also one corollary hypotheses saying that when fear of inflation and public support are high, but revenue cannot be raised, state building is in effect. The before mentioned hypotheses encompass all the important elements of conceptual model for decision making regarding war finance options.

The author explains how states confront the cost of fighting a war and is concerned with the term *budgetary cost of the war*. The first part of chapter one explains key concepts and provides definitions of different means regarding how states pay for wars. The author notes that financing allies who contribute to war effort is included in budgetary cost, providing an example of USA during the WWI. It is followed by definitions of: war finance; direct resource extraction which includes forced labor, forced savings plans, and direct taxation; indirect resource extraction which includes indirect taxation, domestic debt, printing, austerity measures, war bonds, and the use of existing coffers; as well as external resource extraction which includes securities floated on foreign markets, interstate or sovereign-to-sovereign

loans, grants, plunder, and diaspora remittances. It is stated that states combine different types of war finances and that it's a dynamic process whilst long wars provide the richest insights. The second part of chapter one describes the author's theory of long-term finance for interstate wars. She uses before mentioned hypotheses as arguments to support the claim that leaders take into account public support for war effort and inflation, in order to maximize their in-state power, and that regardless of leaders' preferences states must possess the capacity to implement selected finance option. An important fact is stressed, and that is that information about length, cost or ultimate economic impact of the conflict at the war's onset is always limited.

Chapters two, three, four and five give examples of different war finance examples in Korean War, Vietnam War, World War II, Crimean War, and Russo-Japanese War. The second chapter states that Korean War was financed through taxation, with minimal reliance on austerity, whilst Vietnam War was paid by general public debt with minimal reliance on taxation. It further describes that financing Korean War can be divided in two parts: from June 1950 to mid-1951, characterized by both high fear of inflation and support for war; and from mid-1951 to the end of war, during which fear of inflation was reduced. The third chapter describes how the Vietnam War was financed through domestic debt for the first two years of the US engagement, and from June 1968 by taxation. The author explains how Truman during Korean War raised taxes at the beginning of the war when public support was high, whereas Johnson raised taxes when support for Vietnam War was decreasing, which lead to increased political cost of tax increase. She further divided the Vietnam War finance in two phases: the first phase from March 1965 to Fall 1966 when fear of recession, no inflation was present; and the second phase from January 1967 to June 1968 characterized by fear of inflation and direct resource extraction. Chapter four describes how during World War II Britain had to use external extraction, but was able to finance Crimean War through taxation and domestic debt. The author explains the difference in financing these two wars with the source of war inputs and the ability to cope with low currency reserves. British external war finance during World War II is explained through four phases; Britain had to ask United States for a costly loan in order to match German war production. The Chapter further

explains that during Crimean War, Britain was able to confront the Russian army by producing majority of goods for the war in state.

The fifth chapter talks about taxation and currency reserves during the Russo-Japanese War, in which Japan financed its' war effort through taxation and foreign debt at lower interest rates than Russia.

The Sixth chapter encompasses descriptive statistics as a foundation for further studies in this area. The author mentions that economists suggest states should tax less and borrow more when the cost of war rises. She claims that the cost of war alone does not necessarily dictate how much of a war is financed by taxation, and that war finance is a product of both domestic interests and the international political environment.

Conclusion of the book states that the war finance strategy is a function of leader's preferences and state capacity, and that leaders are constantly balancing their desire to win the war and stay in power. It further states that the way in which a state pays for long wars shapes states' economy and society's relationship to the war effort and that those opportunities are shaped by state's location of war inputs, resource extraction and dynamics of the war. The author tried to explain the complexity of war finances through domestic politics influenced by international forces, public support of the armed engagement, expectation of battlefield success, and location of kinetic war effort.

The big advantage of this book is its writing style simplicity, which makes it easily understandable to a wide range of audience without particular political economy knowledge. The not so good side of the book is the strong focus on particular case studies as opposed to some other examples which are not explained in nearly enough details, which is probably due to the fact that some sources are more available than others. Also, detailed analysis are focused on democratic states, whilst the decision making process in non-democratic states is not discussed enough. In conclusion, it is valid to state that, in spite of its shortfalls, the book presents a valuable contribution to scientific literature regarding political decision making in war finance context.

Prikaz knjige

Marina Jurčić

Slavko Barić i Robert Barić. 2017. Asimetrično ratovanje i transformacija vojne organizacije: Adaptacija vojnih doktrina i metoda djelovanja u odgovoru na asimetrične ugroze. Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“. 452 str.

U hrvatskoj znanstvenoj publicistici još su rijetka djela iz područja sigurnosnih i vojnih znanosti, poglavito ona u području znanstvenog polja Vojno-obrambene i sigurnosno-obavještajne znanosti i umijeće. Još su rjeđa nova dopunjena izdanja ovakvih djela. Činjenica je da razvoj područja vojnih znanosti u Republici Hrvatskoj do sada nije bio praćen primjerenum teorijskim udžbenicima koji bi se koristili u nastavnom procesu, ne samo u okviru vojnih obrazovnih institucija OSRH nego i u široj akademskoj zajednici. Time je značajnije pojavljivanje drugoga dopunjeno i proširenog izdanja knjige *Asimetrično ratovanje i vojne doktrine* iz 2011. godine, pod nazivom *Asimetrično ratovanje i transformacija vojne organizacije*. Knjiga autora doc. dr. sc. Slavka Barića i doc. dr. sc. Roberta Barića predstavlja izuzetno važan doprinos razvoju vojnih znanosti u RH i razumijevanju prirode i karaktera modernog ratovanja. To je ujedno i prva knjiga iz ovog područja koja je, objedinjujući praktično i teorijsko znanje u struci, dobila status sveučilišnog udžbenika.

Tema knjige – prilagodbe vojnih organizacija različitim oblicima pojavljivanja asimetričnog ratovanja – danas je izuzetno aktualna s obzirom na promjene u europskoj sigurnosti koje su se dogodile u posljednjih nekoliko godina. Asimetrični način ratovanja prisutan je stoljećima, a u današnje vrijeme izvire u novim pojavnostima. Asimetrično ratovanje glavno je obilježe

karaktera rata na početku 21. stoljeća, a ono je vidljivo i u tradicionalnim zadaćama vojnih organizacija (konvencionalno ratovanje i protuterilska borba), novim područjima angažiranja (protuteroristička borba, borba protiv organiziranoga kriminala i sudjelovanje u stabilizaciji nakon završetka sukoba), kao i u oblicima djelovanja koji povezuju prethodne dvije skupine zadaća (hibridno ratovanje).

Knjiga detaljno obrađuje koncept asimetričnog ratovanja i njegov utjecaj na proces vojne inovacije nakon završetka hladnog rata. Ova inovacija analizirana je kroz promjene vojnih doktrina kao instrumenta u naporima vojnih organizacija za prilagodbom izazovima koji proizlaze iz suočavanja s različitim aspektima asimetričnog ratovanja. Promjena vojne doktrine sagledava se u širem kontekstu povezivanja dvaju elemenata ključnih za uspjeh inovacije – velike strategije države (*engl. grand strategy*), koja određuje vanjskopolitičke prioritete djelovanja i definira glavne protivnike, te osobina same vojne organizacije, koje mogu pozitivno, ali i negativno djelovati na formuliranje vojne doktrine. Osobine vojne organizacije podrazumijevaju organizacijsku kulturu, otvorenost prema inovaciji, spremnost za objektivnu analizu prethodnih borbenih iskustava te uspješno povezivanje novih teorijskih koncepata i njihove praktične provjere.

Značaj usklađenosti velike strategije i osobina vojne organizacije (otvorenost ili zatvorenost prema inovaciji) analiziran je na primjerima procesa transformacije vojnih organizacija između dva svjetska rata. U zadnjem djelu knjige analizirano je nekoliko slučajeva današnje prilagodbe vojnih organizacija uvjetima asimetričnog ratovanja kroz promjenu njihovih vojnih doktrina (SAD, Ruska Federacija, NR Kina te manje države – Švedska, Finska i Izrael). Svi navedeni primjeri inovacija vojnih doktrina pokazuju koliko je kritičan značaj povezanosti pravilno definirane velike strategije i organizacijske kulture usmjerenje prema inovaciji i otvorenosti za nova rješenja u razvoju vojne doktrine.

U ovome, drugom dopunjrenom i proširenom izdanju, knjiga dopunjava navedene teze dajući snažniji naglasak na asimetriju u konvencionalnom ratovanju te detaljniju analizu koncepta hibridnog ratovanja. Time se uklanja primarna usmjereność prvog izdanja knjige na odgovor prijetnji neregularnog

ratovanja i u obzir uzima sve veća mogućnost od izbijanja konvencionalnih oružanih sukoba uslijed geopolitičkog sukobljavanja velikih sila. U tom je kontekstu analizirana uloga A2/AD (engl. *Anti Access/Area Denial*) strategija i vojnih sposobnosti, koje razvijaju Rusija, Kina, Iran i Sjeverna Koreja. Treba istaknuti i analizu koncepta hibridnog ratovanja, a također i usporedbu primjene hibridnog ratovanja od strane Rusije protiv Ukrajine (od 2014. do danas) sa sličnom strategijom koju su vrh SK Srbije i JNA primijenili protiv Republike Hrvatske od 1989. do 1992. godine. Ostale promjene u knjizi uključuju prikaz novih teorija rata (ratovi četvrte generacije, četvrta epoha ratovanja, teorija novih ratova i ratovi za resurse) i njihovu povezanost s asimetričnim ratovanjem, dalju teorijsku razradu koncepta vojne doktrine i njezinu ulogu u procesu učenja vojne organizacije (koncept „doktrinarnog trojstva“ Haralda Høibacka) te dopunu dаниh studija slučajeva razvojem koji je uslijedio između 2011. i 2017. godine.

Knjiga daje originalan i značajan doprinos raspravi o asimetričnom ratovanju i načinima prilagođivanja vojnih organizacija različitim oblicima asimetričnog ratovanja. Kao takva, ona pruža i poticaj za dalja istraživanja u ovom području, posebno o inovativnosti vojnih organizacija manjih zemalja (što je istaknuto kroz prikaz modela šest generacija *Revolution in Military Affairs – RMA*) te usporedbe njihova procesa vojne inovacije s daljom analizom djelovanja velikih sila, također iznesenom u knjizi. Zaključno, knjiga predstavlja važan znanstveni doprinos području sigurnosnih i vojnih studija u Republici Hrvatskoj. Ona uvelike pridonosi razvoju znanstvene misli i daljeg istraživanja u Hrvatskoj vezanima uz pitanja sigurnosti i obrane. Istodobno, s obzirom na njenu strukturiranost, ova je knjiga i udžbenik koji se može primjeniti u nastavnom procesu u nizu znanstvenih disciplina.

Ogled

Potrebe i prilike – Obrana, znanost i gospodarstvo

Mladen Viher

U organizaciji Centra za obrambene i strateške studije „Janko Bobetko” Hrvatskog vojnog učilišta „Dr. Franjo Tuđman” (HVU) održan je 29. ožujka 2018. godine u Zagrebu okrugli stol pod nazivom „Potrebe i prilike – Obrana, znanost i gospodarstvo”. Povod je održavanja ovoga Okruglog stola identificirana potreba snažnijeg povezivanja ključnih čimbenika razvoja sposobnosti nacionalne obrane: Vlade RH (MORH-a), sveučilišne i znanstvene zajednice te hrvatske obrambene industrije.

Sagledavajući širi kontekst, prepoznata je činjenica da svijet od početka devedesetih godina prošlog stoljeća prolazi kroz korjenite promjene u području sigurnosti koje još i danas traju, a ne pokazuju tendenciju konvergencije prema globalnom stabilnom stanju. Naprotiv, trendovi koji oblikuju sigurnosno okružje ubrzano se kreću prema stanju sve veće interaktivnosti i kompleksnosti. Budući da je ove procese nemoguće ignorirati ili se od njih izolirati, nužno je osmisiliti i provoditi proaktivno i višestruko korisno djelovanje; unaprijediti obrambeno-sigurnosne sposobnosti uz istodobni gospodarski razvoj i rast, usporedno na nacionalnoj razini, kao i na razini međunarodnih saveza i inicijativa.

Iz tih je razloga Centar za obrambene i strateške studije „Janko Bobetko”, sukladno svojoj misiji, organizirao okrugli stol: „Potrebe i prilike – Obrana, znanost i gospodarstvo”. Cilj je bio sagledati i razmijeniti informacije, pristupe i ideje vezane uz potencijalni angažman svih čimbenika u Republici Hrvatskoj koji mogu pridonijeti razvoju obrambenih i sigurnosnih sposobnosti zemlje te sigurnosnih saveza i inicijativa (NATO i EU).

Tijekom okruglog stola omogućeno je kroz otvorenu raspravu iznošenje mišljenja i zapažanja. Ukazivalo se na potrebe i predlagalo modalitete

suradnje obrambenog sektora (ministarstva, agencije i organizacije) kao generatora potreba, sa znanstvenim institucijama i gospodarskim organizacijama, koje u tome vide priliku za znanstveni i poslovni razvoj u kontekstu šireg doprinosa obrambene funkcije u RH.

Program okruglog stola realiziran je u okviru tri tematska bloka (perspektive MORH-a/ OSRH, perspektive sveučilišne i znanstvene zajednice te perspektive obrambene industrije), koji su obuhvatili i prikaz stečenih iskustva iz završenih i tekućih znanstveno-istraživačkih projekata važnih za razvoj obrambenih sposobnosti, kao i iskustva predstavnika klastera konkurentnosti obrambene industrije u Republici Hrvatskoj. Rasprava je ukazala na primjere dobrih praksi koje treba poduprijeti odgovarajućim podzakonskim regulativama.

Sudionici skupa bili su, osim predstavnika ustrojstvenih jedinica MORH-a i OSRH (načelnik i direktor Glavnog stožera OSRH te čelnici i predstavnici uprava), predstavnici sveučilišne zajednice, saborskih odbora, ministarstava i tijela državne uprave te obrambene industrije (posebno ističemo direktora i suradnike tvrtke Šestan-Busch). Prezentacije i diskusije tijekom okruglog stola bili su dobra prilika za međusobno upoznavanje te razmjenu ideja i inicijativa za sustavno unaprjeđenje odnosa subjekata iz obrane, znanosti i gospodarstva.

Sudionici Okruglog stola donijeli su sljedeće zaključke i preporuke:

- Znanost i tehnologija moraju dobiti svoju ulogu u obrambeno-sigurnosnoj politici i kulturi, usmjeravajući i primjenjujući inovativna istraživanja i promišljanja, kako bi se zadovoljile sadašnje i buduće obrambene i sigurnosne potrebe. U tom smislu treba razmotriti mogućnost osnivanja institucije unutar MORH-a i OSRH koja će djelovati u svojstvu glavnog znanstvenog savjetnika pri donošenju strateških odluka, uz povezivanje s akademskom zajednicom i gospodarstvom. Nadalje, predloženo je osnivanje virtualnog instituta, kao savjetodavnog i koordinacijskog tijela, s predstavnicima iz MORH-a, sveučilišta i gospodarstva.
- Potrebno je dodatno ojačati suradnju Ministarstva obrane sa svim sveučilištima u Republici Hrvatskoj, ne samo kroz studijske

programe, već i kroz istraživanje i razvoj te povezati gospodarske subjekte sa sveučilišnom zajednicom, posebno radi financiranja istraživanja vojne i dvojne namjene u kojima je zadnjih godina primijećen negativan trend. MORH i OSRH već mogu dati dodanu vrijednost kroz relevantne ekspertize.

- Potrebno je racionalizirati broj strateških dokumenata na državnoj razini s jedne strane, a s druge definirati i izraditi kvalitetne politike (engl. *policy*), koje će osigurati koherentno djelovanje svih sudionika i decentralizaciju upravljanja portfeljem u području znanosti i tehnologija za potrebe obrane.
- Predloženo je (Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, kao nositelj) i prihvaćeno uključivanje COSS-a/HVU-a u radnu skupinu za razvoj „Nacionalne razvojne strategije RH do 2030. godine“¹.
- Među uočenim potrebama i prilikama potrebno je kroz zajednički rad odabrati ograničeni broj prioriteta i konkretnih, realnih ciljeva, koji su ostvarivi u razumnom roku. Što prije treba krenuti s istraživačko-razvojnim projektima, koji su od interesa za sve tri strane (MORH – sveučilišna i znanstvena zajednica – obrambena industrija), a financiranje dogovoriti unutar toga sustava.
- Novonastale okolnosti otvaraju velike prilike za obrambeni gospodarski sektor (klaster konkurentnosti obrambene industrije) i akademsku zajednicu, posebno kroz EU poticanu međudržavnu suradnju. No, za konkretnu aplikaciju potrebno je ostvariti međuministarsku suradnju jer projekti, koji bi se financirali iz Europskog obrambenog fonda (engl. *European Defence Fund – EDF*), zahtijevaju uključivanje najmanje tri tvrtke iz najmanje dvije države EU-a. Tako bi se osigurala veća neovisnost o uvozu NVO-a, podupro bi se razvoj sposobnosti za primjereno stupanje zaštite stanovništva i materijalnih dobara, omogućio razvoj vlastitih znanstvenih i proizvodnih kapaciteta i njihovo uključivanje u međunarodne projekte, povećala bi se konkurentnost i održivost hrvatske obrambene industrije te bi se postigla optimizacija trošenja proračunskih sredstava, poput primjera pametne specijalizacije.

¹ Detaljnije o strategiji na poveznici: <http://www.hrvatska2030.hr/wp-content/uploads/2017/10/NRS2030-1.pdf>

Dobra praksa već je ostvarena kroz koncept „Triple Helixa”, koji je prepoznat u hrvatskoj Strategiji pametne specijalizacije kao primjer postizanja sinergije. Fakulteti, vojna (namjenska) industrija i MORH moraju naći modalitete za partnerski odnos (konzorciji, klasteri i sl.).

- Treba izraditi alat – sustav za upravljanje informacijama i znanjem koji bi služio kao virtualni portal za povezivanje zainteresiranih subjekata, čiji bi sadržaj, među ostalim, obuhvaćao i pregled ljudskih potencijala, znanstvenih i proizvodnih kapaciteta, projekata u tijeku u koje je moguće uključivanje, forum za diskusiju i sl. Informacije o projektima MORH-a trebale bi biti dostupne potencijalnim sudionicima iz drugih ministarstava, znanstvene zajednice i obrambene industrije. Isto tako, postoji potreba objavljivanja strateške analitike te analiza u obliku neklasificiranog, javno dostupnog dokumenta. Ovaj alat/sustav/portal omogućiti će brzo prepoznavanje prilika i stupanje u kontakt s relevantnim sudionicima projekta.
- U postojećim okolnostima trebaju se koristiti mješoviti izvori financiranja, a u budućnosti treba razmotriti mogućnost promjene zakonskih rješenja i propisa koji trenutno sprječavaju MORH u pružanju potpore vanjskim subjektima. Također treba evidentirati primjere loše prakse i otežavanje realizacije obrambenih projekata te kroz poboljšanje regulative olakšati njihovu realizaciju.
- U svim ministarstvima nužno je stvarati kadar koji će biti sustavno školovan i koji će se profesionalno razvijati za praćenje europske legislative i poslovnih procesa unutar EDA-e (engl. *European Defence Agency*) kako bismo bili što učinkovitiji u aplikacijama za Europski obrambeni fond.
- Pri nabavi naoružanja i vojne opreme potrebno je u što većoj mjeri zahtijevati transfer tehnologije i uključivanje gospodarskih subjekata i akademske zajednice u održavanje i modernizaciju.
- Fakulteti bi se trebali intenzivnije baviti istraživačkim radom za potrebe gospodarstva, koje bi za uzvrat finansiralo istraživanja izravno ili preko izrade disertacija.
- Radi poticanja suradnje obrane, gospodarstva i akademske zajednice nužno je redovito okupljati sudionike u sustavu (fakulteti, instituti, MORH, gospodarstvo) na radionicama ili konferencijama.

Okrugli stol prvi je korak u prepoznavanju potreba i prilika u područjima u kojima se nacionalna obrana, znanost i obrambena industrija u RH trebaju i mogu povezati, kako bi se optimizirali izdatci za nacionalnu obranu s jedne strane, a podupro razvoj znanstveno-istraživačkih kapaciteta i povećala održivost obrambene industrije RH s druge strane. Organizacijom predmetnog skupa Centar za obrambene i strateške studije HVU-a izravno pridonosi provedbi jednog od ciljeva Strateškog pregleda obrane²: „*Podignut će se razina suradnje i koordinacije tijela državne uprave sa sveučilišnom i znanstvenom zajednicom te obrambenom industrijom u skladu sa Strategijom pametne specijalizacije, kako bi se što bolje iskoristili potencijali hrvatske znanosti i tehnologije u području sigurnosti i obrane.*“

O autoru:

Dr. sc. **Mladen Viher**, djelatnik Centra za obrambene i strateške studije na Hrvatskom vojnom učilištu u Zagrebu, pročelnik sveučilišnog Odjela za tehnički razvoj i istraživanje. Područja istraživačkog rada na koja je usmjeren obuhvaćaju daljinska istraživanja i anomalije propagacije elektromagnetskih valova u atmosferi. Kontakt: mladen.viher@morh.hr.

² Narodne novine 43/2018 od 11. svibnja 2018.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Strategos is an international interdisciplinary journal publishing contributions in English and Croatian. Contributions written in Croatian should have an abstract written in both Croatian and English. Contributions should be written clearly and simply so that they are accessible to readers in different disciplines and to readers for whom English is not their first language. Essential but specialised terms should be explained concisely but not didactically.

Types of Contributions Published

- Original scientific papers
- Scientific reviews
- Preliminary reports
- Professional papers
- Professional reviews
- Other types of contributions, including book reviews, perspectives, opinion articles, commentaries and replies, symposium pieces, interviews and annotated bibliographies.

Manuscript Submission Guidelines

Manuscript Formatting Guide

When preparing the manuscript, it can be most easily formatted by typing the text directly into the Manuscript Formatting Guide (provided on the *Strategos*' website: http://strategos.morh.hr/en_US/). *Strategos* uses the Harvard Referencing System. For details please use the following link: <http://www.imperial.ac.uk/admin-services/library/learning-support/reference-management/harvard-style/>.

Submission

Manuscripts prepared in accordance with the Manuscript Formatting Guide should be submitted directly by e-mail, at editor.strategos@morh.hr. In case this is not possible, manuscripts may also be submitted by regular mail, in electronic format, on CD or DVD.

Forms and declarations

During submission, authors are required to agree to the Statement of Compliance, confirming that the work as submitted has not been published or accepted for publication, nor is being considered for publication elsewhere, either in whole or substantial part; the work is original and all necessary acknowledgements have been made; all authors and relevant institutions have read the submitted version of the manuscript and approve its submission; all persons entitled to authorship have been so included; the work does not violate any copyright or other proprietary rights; the authors have strictly respected scientific methodology regarding citations and quoting sources of other copyright owners; all work conforms to the legal requirements of the country in which it was carried out, and to the ethical requirements of the Committee on Publication Ethics (COPE); and the authors have ensured that the submitted manuscript does not contain (except on the title page) any information that could reveal the identity of the author(s) and compromise the anonymity of the review process. The Statement of Compliance is included within the Manuscript Formatting Guide.

When the manuscript is accepted for publishing in *Strategos*, authors are required to sign the Copyright Assignment form, which is available at the *Strategos'* webpage. The form has to be downloaded and completed before publication.

Review process

All submitted manuscripts will undergo an initial check conducted by the Editorial Board. Those deemed suitable, and assessed as likely to meet the criteria for original scientific papers, scientific reviews, preliminary reports, professional papers or professional reviews will be subject to at least two double-blind peer reviews and professional proofreading service. Other types of contributions, such as book reviews, perspectives, opinion articles, commentaries and replies, symposium pieces, interviews and annotated bibliographies, will undergo Editorial Board review only. Author(s) will be notified of review results within eight weeks.

Suitability for publishing

Strategos will publish any contribution if it falls within the scope of the journal and if it satisfies the necessary criteria for acceptance, as verified by the review process. The final decision is made by the Editor-in-Chief, taking into account the advice of the Editorial Board.

The Editor-in-Chief of *Strategos* makes his/her own independent decisions about publication, has full responsibility for the content, and is ultimately responsible for the quality of all contributions. A rejection based on the outcome of a review process will be backed up by the actual reviews, and a motivation by the Editor-in-Chief.

The Editor-in-Chief reserves the right to refuse any article, whether invited or otherwise, and to make suggestions and/or modifications before publication, particularly to ensure readability standards of the journal.

Contributions that have already been published, as well as those being considered for publication elsewhere, will not be taken into consideration for publishing in *Strategos*. If a manuscript contains, either in whole or in substantial part, already published information or a reprint of a previously published work, the author(s) need to acknowledge that fact in a cover letter to the Editorial Board and explain the reasons for such a duplication of text. If the Editorial Board discovers a case of overlapping or dual publication without a previous acknowledgement on the part of the author(s), the Editorial Board will require the author(s) to provide a detailed explanation in written form. If such an explanation is not provided, or if the Editorial Board find it inadequate, the manuscript will be rejected.

Copy editing

After a contribution has been accepted for publication, *Strategos'* Editorial Board provides detailed advice about formatting. *Strategos'* Editorial Board may also suggest revised titles and adjust the abstracts of articles so the conclusions are accessible to a broad reading audience. The Editorial Board subeditors (copyeditors) ensure overall clarity of text, figures, figure legends and captions.

The Editorial Board shall provide authors of accepted articles with proofs for the correction of printing errors. The proofs shall be returned within 14 days of submittal. The Editorial Board shall not be held responsible for errors which are the result of authors' oversights.

Publication Ethics

The opinions and views set out in the articles are those of the author(s) only and do not necessarily reflect the official opinions and views of any institution.

The Editorial Board shall take reasonable steps to identify and prevent the publication of papers where research misconduct has occurred, including plagiarism, citation manipulation, and data falsification/fabrication, among others. In no case shall the journal or its Editorial Board encourage such misconduct, or knowingly allow such misconduct to take place. In the event that the Editorial Board is made aware of any allegation of research misconduct relating to a published article, the Editorial Board shall follow Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines in dealing with allegations.

The Editor-in-Chief, members of the Editorial Board and reviewers of *Strategos* oblige themselves to keep the content of received manuscripts confidential.

For details, please see our Publication Ethics and Publication Malpractice Statement, on the *Strategos'* website.

STRATEGOS